

SUJÁNSZKY GYÖRGY EUSZTÁK

AZ ARADI RENDHÁZ NAPLÓJA
(1847–1851)

BUDAPEST

SUJÁNSZKY GYÖRGY EUSZTÁK
AZ ARADI RENDHÁZ NAPLÓJA
(1847–1851)

SUJÁNSZKY GYÖRGY EUSZTÁK

AZ ARADI RENDHÁZ
NAPLÓJA
(1847–1851)

Sajtó alá rendezte:
ZAKAR PÉTER

BUDAPEST, 2007

Kiadja a
MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA
MUNKAKÖZÖSSÉG (METEM) Budapest
és a
HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Felelős kiadó:
VÁRSZEGI ASZTRIK

A kötet megjelenését támogatta a
Nemzeti Civil Alap
és a
Múzeumi Tudományért Alapítvány

A címlapon:
Thorma József: Az aradi vértanúk c. festménye

ISBN 978-963-9662-17-9

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt.

Nyomás és kötés:
Juhász Nyomda Kft.

TARTALOM

Az aradi minorita rendház naplója.	9
Bevezetés	9
Az aradi rendház naplója 1847-től 1851 augusztus végéig Sujánszky Euszták által szerkesztve, melyben az 1848-49-ik események, mint szemtanú által leírottak foglaltatnak.	15
Rövidítések	95
Képek.	97

Arad megyei barátainnak

AZ ARADI MINORITA RENDHÁZ NAPLÓJA

Bevezetés

Az aradi minorita rendház naplója egyike leggyakrabban idézett forrásainknak. Mióta Lakatos Ottó 1881-ben beiktatta Arad történetéről szóló monográfiájába az aradi historia domus 1848. október 5-re és 6-ra vonatkozó részét, szinte minden, az aradi vértanúk kivégzésével foglalkozó munka hivatkozik erre a forrásra. Ennek ellenére a napló további részei nem kerültek publikálásra, amiben az is szerepet játszhatott, hogy a kutatása évtizedekig nehézségekbe ütközött. A Sujánszky Euszták minorita pap által szerkesztett napló 1847 augusztusától 1851 augusztusáig követi az eseményeket. A latin nyelven megkezdett munkát szerzője 1848. március 15-e hatására magyar nyelven folytatta, nehogy – mint írta – „az utókorak méltó rosszallását” vonja magára.¹

A kézirat szerzőjéről viszonylag keveset tudunk. Sujánszky György Gyöngyösön született 1811. április 18-án, apját, Sujánszky Mátyást egy 1806-os összeírás az iparosok között említette. Gyöngyösön, illetve Egerben tanult, majd 1828. november 9-én belépett a minorita rendbe. Szerzetesi fogadalmának letételét követően az Euszták nevet vette fel. Pyrker János egri érsek szentelte pappá 1834. április 19-én. Tanított Lugoson, Nagybányán, Kántán és Aradon. Utóbbi városban az 1847/48-as tanévben az első grammatikai osztály tanára volt.²

1 Az aradi rendház naplója 1847-től 1851 augusztus végéig Sujánszky Euszták által szerkesztve, melyben az 1848–49-ik események mint szemtanú által leírottak foglaltatnak. Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad. Sectia Patrimoniu 164.135.

2 MISÓCZKI 2003. 4–5.

A magyarországi minorita rend névtára 1882/3-ik évre. Arad, 1883. 231.

SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái.* Budapest, 1909. XIII. k. 117.

Sujánszky Euszták jó megfigyelő volt, aki nem csak az aradi, hanem az európai és a magyarországi eseményeket is feljegyezte naplójába. Részletesen beszámol a pesti forradalom eseményeiről,³ s szemben más ferences szerzetesekkel,⁴ a Batthyány-kormányról is csak elismerő szavakat vetett papírra: „Ily jeles férfiakra büszke lehet a hon, bátran támaszkodhatik a király, mert kezeik közt fényes lesz a trón, s a nemzet, mely bennük bíz, el nem bízza magát. Add, s engedd Nagy Isten, hogy nemzetünk felvirágoztatására, s a trón szilárdítására mint az idő szükséges és mellőzhetlen emberei sokáig élvezzék a nemzet bizodalját!”⁵

Vajon mennyire tekinthető egyedinek a minorita atyák körében Sujánszky Euszták lelkesedése az alkotmányos átalakulásért? Tíz aradi minorita a nemzetőrségben is felesküdt az alkotmányra, s közülük néhányan, így Kosztka Libór házfőnök, Zetykó Kelemen, Lakatos Ottó, illetve Pléva Balázs ténylegesen szolgálatot is teljesített.⁶ Az aradi várban élő ferences atya, Feistritzer Rajmund megbotránkozva jegyezte fel naplójába, hogy „Páduai Szt. Antal ünnepén [június 13-án – Z. P.] az aradi világnak váratlan színházban volt része, 2 minoritát, Lakatos Ottót, a kir. gimnázium igazgatóját és as Pleba Istvánt,⁷ ki azonban tót születésű, látta csákoval fejükön, puskával vállukon az őrségre vonulni”.⁸

Az aradi rendháztól eltekintve, további minorita papok is határozottan támogatták a polgári átalakulás, majd a szabadságharc ügyét. Danielovics Gáspár beszercei gárdián egyúttal a helybeli katonai plébánia adminiszt-

3 Lakatos Ottó eltekintett az 1848. március 15-én délután történtek, illetve a bécsi forradalom eseményeinek ismertetésétől, feltehetően azért, mert olvasóit kímélni akarta a radikális megnyilvánulásoktól. LAKATOS 1881/I. 105.

4 „Íme tisztelt olvasó!!! – olvashatjuk például a sümegi historia domusban – Ez az a szerencsétlen időpont, melyben a mi szerencsétlen mánásaink és főnemeseink Kossuth Lajos szájaskodása és alaptalan képzelmei által megvakíttatva, 1848-iki pozsonyi diétán a magyar független minisztériumot a mi legkegyesebb fejedelmünktől, V. Ferdinánd királyunktól kicsikarták.” Magyar Ferences Levéltár, Historia domus Sümegiensis 49.

5 Sujánszky 1848. március 20-i bejegyzése. Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad. Sectia Patrimoniu 164.135.

6 LAKATOS 1881/I. 119, 126, 128.

7 Helyesen: Pléva Balázs.

8 FEISTRITZER 1848/49. 1848. június 13-i feljegyzése.

rátora is volt.⁹ Hornyik Jeremiás 1849. január 20-tól debreceni térlelkész-ként, majd június 27-ét követően a bánsági magyar tábor lelkeseként teljesített szolgálatot. Horváth Kálmán a szegedi táborban szolgált hadlelkészként, s a kiegészést követően az Arad város és megyei honvédegyeletnek is tagja volt.¹⁰ Rajtuk kívül még további minorita papok kérték felvételüket a honvédségbe: így Czinóber Ferenc,¹¹ Gajdos Döme¹² és nem utolsósorban, az aradi rendházhoz tartozó Zetykó Kelemen is.¹³ Mindez, figyelembe véve a rendi kormányzatban 1848-ban bekövetkező változásokat (a képviseleti rendszer megjelenését), azt jelenti, hogy a naplóíró véleményét számos rendtársa is osztotta.

A napló gerincét az 1848/49-es aradi események teszik ki. Sujánszky örömmel üdvözölte az erdélyi uniót és aggodalommal tudósított a szerb felkelésről. Első kézből értesülhetünk az 1848. októberi válság aradi hatásáról: a város és a várórség nyílt szembefordulásáról és annak következményeiről. A harci események kezdetben nem kötötték le figyelmét, „sok ágyú hangjainál, ágyúgolyók, gránátok, s bombák roppant károkat okozó rombolásainál egyebet nem írhatnak”¹⁴ – vetette papírra 1848 végén. A Maros-parti ütegállások elkészülte azonban így is felkeltette érdeklődését, a február 8-i ütközetet követően pedig egyre gyakrabban számolt be az ostrom eseményeiről is. A vár bevételét július 1-én a következőképpen nyugtázta: „mit Arad város 9 hó óta folytonosan, de csüggedni nem tudó lélekkel szenvedő közönsége naponként forró imáiban kért e hon Istenétől, ma már teljesedve lőn”.¹⁵

9 Két Testvér magyar honi Sz. Erzsébet Királynéről címzett minorita rend MDCCCXLVIII-dik évi névkönyve. Miskolc, 1847. 19, 24.

Danielovics Gáspár által beküldött halotti bizonyítványok 1849. január-április. MOL H 86 I. d.

10 ZAKAR 1999. 135–136.

11 MOL H 75 1849:7598.

12 MOL H 75 1849:18503.

MOL H 2 Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) 1849:7896.

13 MOL H 75 1849:7478.

14 Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad. Secția Patrimoniu 164.135. Sujánszky 1848. november-decemberi feljegyzése.

15 Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad. Secția Patrimoniu 164.135. Sujánszky 1849. július 1-i feljegyzése.

Röviden szólunk kell a napló legtöbbet idézett részéről is. Tiszi Lajos már 1870-ben összefoglalta a 13 aradi vértanú kivégzésével kapcsolatos adatait.¹⁶ Az „Aradi vértanúk albuma”-ban azonban nem elégedett meg ezzel, hanem dacára annak, hogy Sujánszky Euszták az átélt megrázkódtatások hatására maga is meg volt győződve Görgei Artúr „árulásáról”, meghamisította a naplót. Az említett albumban ugyanis önkényesen néhány Görgeit lejárató, ámde a naplóban nem olvasható mondatot adott Damjanich szájába: „Tisztelendő barátom! Bennünket csak a véletlen bonyolított testvéri harcba. Görgei gyalázatosan megcsalt bennünket, ő csak a maga élete biztosításáról gondoskodott, bennünket cserbenhagyott! Leginkább vitéz bajtársaimnak sorsa szomorít engem...”¹⁷ A Tiszi Lajostól származó betoldást azután átvette többek között Gracza György¹⁸ és Csorba László is.¹⁹

Sujánszky Euszták több ízben utal rá, hogy Görgei Artúrt árulónak tartja. 1849. augusztus végén így indokolta álláspontját: „Bevégezem én is e szerencsétlen és a magyar történet lapjain gyászos emlékü hó napjairól jegyzeteimet. Vegye a nemzetek igazságos Istenétől méltó jutalmát az, kinek e sanyargatott haza szerencsétlenségét köszönheti!!! Ó, mert ha igaz lélek, és önzéstől ment tiszta szándok, valódi hazaszeretet lelkesítendette a fővezért, ily borzasztó csapás nem érendi, nem érhetendette a hazát.”²⁰

Az utókor olvasójának megvan a lehetősége, hogy árnyaltabban, „a szakmai szabályok és az európai racionalitás tiszteletben tartásával” ítéljen a tábornok szerepéről. Az 1848–49-es önvédelmi háború és szabadságharc egyik tanulsága éppen az, hogy a nemzetközi erőviszonyok ellenére még „az igaz lélek”, a „tiszt szándok” és a „valódi hazaszeretet” sem tudta megmenteni a hazát.²¹

16 TISZTI LAJOS: *A tizenhármak kivégeztetése*. (Történeti rajz.) In.: *A honvédmennház könyve*. Szerk. TÓTH KÁLMÁN. Pest, 24–25.

17 TISZTI LAJOS: *Az utolsó órák*. In.: *Aradi vértanúk albuma*. Szerk.: VARGA OTTÓ. Budapest, 1890². 118.

18 GRACZA GYÖRGY: *Az 1848/49-iki magyar szabadságharc története*. Budapest, d. n. V. k. 846–865.

19 CSORBA LÁSZLÓ: *A tizenhárom aradi vértanú*. Panoráma, [1989.] 5.

20 Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad. Sectia Patrimoniu 164.135. Sujánszky Euszták 1849. augusztus végi bejegyzése.

21 KOSÁRY DOMOKOS: *A Görgey-kérdés története*. Budapest, 1994. II. k. 341.

Sujánszky naplójának leghíresebb és egyben legmegrendítőbb része széles körben ismert a magyarországi olvasóközönség előtt. Ő is lejegyezte a 13 aradi vértanú utolsó óráinak eseményeit. Október 6-án hajnalban Poeltenberg Ernőnél, majd Aulich Lajosnál teljesítette papi kötelességét. Meglátogatta az általa is „nagy hős”-nek tartott Damjanich Jánost is. Jelen volt a kivégzésnél is és megjósolta, hogy a kivégzettek neveit a történelem lapjai meg fogják őrizni.²²

Sujánszky Euszták a megtorlás további időszakáról lényegesen kevesebb adatot jegyzett fel, mint a szabadságharc időszakáról. Kivételt csak néhány esemény, például az aradi iskola átalakítása jelentett. Érzelmeinek sem engedett túl gyakran szabad folyást, bár néha ekkor is kitűnik a sorok közül véleménye. 1850. április 19-én például megemlékezett a nagysallói csatáról: „ápril 19-e a nagy hírű sarlói csatának évfordulati napja, hol az osztrákok ugyancsak a fűbe haraptak.”²³

Sujánszky Euszták már 1848/49-ben közkedvelt szónok volt Aradon, s az maradt a későbbiekben is. A szabadságharc leverését követően, az 1850-es évek közepén cikke jelent meg az aradi főgimnázium értesítőjében, de amint enyhült a politikai elnyomás, 1861. február 8-án már ő mutatta be az ünnepélyes gyászmisét az aradi ütközetben elesettek lelki üdvéért. 1861-től 1868-ig Arad város plébános-helyettese volt, s házfőnökként, illetve a rend tanácsosaként is kivívta rendtársai elismerését. A kiegyezést követően belépett az Arad városi és megyei honvédegyületbe, ahol – az aradi vértanúk körében végzett szolgálataira való tekintettel – tábori papként tartották nyilván. Nyugalomba vonulását követően Imregen élt, ahol 1875. december 7-én hunyt el, sírja ma is látható a helybeli temetőben.²⁴

22 KATONA d. n. 209.

23 Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad. Sectia Patrimoniu 164.135. Sujánszky Euszták 1850. április 19-i bejegyzése.

24 A magyarországi minorita rend névtára 1882/3-ik évre. Arad, 1883. 231.

LAKATOS 1881/I. 175, 183.

Arad város és megye honvédegylete előtt igazolt 1848/9-ki honvédek névsora. Arad, 1868. 10.

Misóczki Lajos téved, amikor feltételezi, hogy Sujánszky 1860-tól 1867-ig az imregi kolostor egyik fülkéjében élt, hogy a hatóságok zaklatásait elkerülje (MISÓCZKY 2003.

A napló közlésénél a jelenlegi helyesírási és központosítási szabályokat vettük figyelembe (pl. utca és nem utsza). A rövidítéseket csak abban az esetben oldottuk fel, ha a szerző valamilyen rövidítésjelet alkalmazott. Szögletes zárójelben a szerkesztő megjegyzési, kiegészítései olvashatóak, beleértve a napló kéziratának oldalszámait is. Az alább közölt forrás latin részében az adott hónapokat követően, szintén szögletes zárójelek közé zárva olvasható az adott hónap eseményeinek magyar nyelvű összefoglalása. A jegyzetekben csak azon források, illetve feldolgozások esetében alkalmaztunk rövidítéseket, amelyekre többször hivatkoztunk. A napló lelőhelye: Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, Sectia Patrimoniu 164.135.

Itt kell köszönetet mondanom mindazoknak, akik segítették ennek a kötetnek a megszületését. Mindenek előtt az Arad Megyei Könyvtár igazgatójának, Florin Didilescunak, aki engedélyezte a kézirat megjelenítését, és Zunder Gábornak, a kézirattár vezetőjének, aki lehetőséget nyújtott a kutatásra. Szintén köszönettel tartozok Jávor Györgynek a fordítás, dr. Pálfi Sándornak pedig kutatómunkám során nyújtott segítségével. Hermann Róbert Damjanich imádságának egy 1849. október 24-én (!) megjelent példányát bocsátotta rendelkezésemre, s további megjegyzéseivel is segítette munkámat. Anyagi vonatkozásban a Nemzeti Civil Alapprogram Nemzetközi Civil kapcsolatok és Európai Integráció Kollégiumának, szakmailag pedig a jegyzetekben szereplő intézmények munkatársainak tartozok hálával. Mivel az adatgyűjtés során hosszú időt töltöttem Aradon, illetve Pécskán, ezt a kis kötetet Arad megyei barátaimnak ajánlom.

Szeged, 2007. május 21-én

Zakar Péter

42.), hiszen ő 1861-től 1868-ig Lakatos Ottó szerint aradi adminisztrátor volt. LAKATOS 1881/2. 54.

**Az aradi rendház naplója 1847-től 1851 augusztus végéig
Sujánszky Euszták által szerkesztve,
melyben az 1848-49-ik események, mint szemtanú által leírottak
foglaltatnak**

Dilecta Posteritas!

Liber hicce Diarii initium sumit ab anno post Xtum²⁵ natum 1847o cum in Capitulo Provinciali Nyir Bathorini mensis Augusti die 22a et sequentibus celebrato post resignationem A R P²⁶ Stephani Rózsa²⁷ in Superiorem huius conventus A R P Liborius Kosztka omnibus votis affirmativis electus supranotati Anni die 17a mensis septembris ex Residencia Pancsoviensi comparuisset, ac subsequis diebus munus suum orsus fuisset.

Cui ante omnia statum familiae, tum occasione resignationis auditas observationes pro statu notitiae inservituras inserendas esse censi.

1. Status Personalis Anni 1847/8.

A R P Liborius Kosztka Gvardianus et Adminis[trator] Parochiae.

" " " Stephanus Rózsa Spiritualis.

" " " Volfgangus Valkovics Custodiae S. Francisci Custos.

" " " Raymundus Zsideg Praesidens.

" " " Fridercus Nachtigal Concionator Germanicus.

" " " Blasius Pléva Cooperator Germanicus.

" " " Alexander Bardocz Cooperator Hungaricus.

A R P Otto Lakatos Director Gymnasii.

" " " Clemens Zetykó Professor 2ae Humaniorum classis.

" " " Thomas Csüdör Prof. 1ae Humanior.

" " " Jobus Máté Prof. 4ae Grammaticae.

²⁵ Christum

²⁶ Admodum Reverendus Pater

²⁷ Rózsa István nem sokkal lemondását követően, 1847. december 6-án meghalt. A magyarországi minorita rend névtára 1882/3-ik évre. Arad, 1883. 221.

- " " " Barnabas Várholyi Prof. 3ae Gram. classis.
 " " " Bruno Vinkler Prof. 2ae Gram. classis.
 " " " Eustachius Sujánszky Prof. 1ae Gramm. classis.
 Fr. Laicus Leopoldus Augsperger Sacrista.

2o Juxta aelata A R P Stephani Rózsa VConventus habet vineas in promontoriis Magyaráth-Györök et Ménes, quantam denique in Poltrás, quae testamentaliter eidem a medico Csernyák relictas, acceptatas, actuque possidentur, quamvis sub processu sit – Vineae enumeratae ut verbis resignantis utar, in statu non usquequa[ue] optimo sunt; necesse itaq[ue] est: ut per solertem cultivationem ad meliorem reducantur statum.

Terras porro arabiles pluribus in locis habet conventus, e quarum numero praecipue attentionem merentur 1o quae jacet in calcatura Jelin dicta penes commune pascuum. Ager hic est 14 cubulorum capax, verum apud Magistratum 8 [1.] tantum sunt inscripti, datus in recompensationem partis circa Ecclesiam, quam partem Conventus, ad ampliandam plateam Civitati cesserat. 2o in Bigets ager arabilis, 8 cubulorum capax cum prato 8 catenarum. Hic ager esto sit penes prata parochi alia Graeci ritus et P.P. Franciscanorum Arcensium,²⁸ Conventus nihilominus non qua Parochialia possidet; quotannis enim solvit portionale quantum, quod praestare non deberet, si titulo donationis esset. Videantur observationes in Protocollo de Anno 1769o folio 1o.

Die 20a Septembris A R P Gvardianus Capitulum Conventuale indicit, in quo proponit:

1o Conventum in statu misero desolatoque esse.

2o Frumentum nullum – qualiterque procurandum?

3o Deesse ligna focalia – quomodo emenda?

4o Fornaces novas procurandas.

5o Ecclesiam interius dealbandam.

6o Introitum ad portam principalem lapidibus sternendum sed quomodo? dum cassa conventus penitus exhausta comperiatur?

28 A ferencesek 1791-ben költöztek át korábbi kolostorukból a várba. A helyőrségben szolgáló katonák lelki gondozásáról a ferences házfőnöknek kellett gondoskodnia. LAKATOS 1881/II. 58.

His in cicumstantiis constituto Superiori Patres VConventus Aradiensis pro posse suo mutuum dando, Conventui ad enumerata maxime necessarie opem tulere.

Integer Mensis September siccus magis quam humidus.

[Naplóját 1847-el kezdi, amely évben a lemondott Rózsa István helyébe Kosztka Libórt választották meg az aradi rendház főnökének. Közli az aradi rendház lakóinak névsorát 1847/48-ban Kosztka Libót házfőnök, plébános-helyettestől kezdve egészen Augsperger Lipót sekrestyéssel bezárólag. A rendháznak vannak szőlői Magyarát-Gyorokon, Ménesen és Poltráson, továbbá több helyen szántóföldeket is birtokol. 1847. szeptember 20-án a házfőnök előterjeszti a rendház reménytelen állapotát: nincs termés és tűzifa, új kályháról kell gondoskodni, a templomot belülről ki kell meszelni, a főbejáratot pedig ki kell kövezni. Egész szeptember inkább száraz, mint nedves volt.]

Incipit Mensis October

3a Octobris celebratur Veni Sancte,²⁹ post quod initium praelectionum in Regio Maj. Gymnasio Aradiensis.

14a Octobris per A R D Joannem Winkler Districtus Arad inferioris Vice ADiaconum et Parochum Pécskensem officiose traditur administratio Parochiae neoelecto Domus Superiori.

15ia Octobris quadranta pro 7a mane terrae motus per 7 minuta secunda observatus.

20a Octobris. Frequens in Civitate nobilium confluxus. Legati ad futura Comitia eliguntur: Bohus³⁰ et Bíró.³¹

21a Octobris Capitulum Conventuale celebratur, in quo 1o Circulares Sanctissimi Pii 9i Papae una cum extractibus capitularibus publicantur,

29 Ünneplés tanévnyitó szentmise.

30 Bohus János (1801–1883) Arad megyei birtokos, a szabadságharc alatt Arad megye főispánja, 1849 tavaszán lemondott hivataláról. VUKOVICS SEBŐ *visszaemlékezései 1849-re*. S.a.r., utószó, jegyzetek.: KATONA TAMÁS. Magyar Helikon, 1982. 86–87.

31 Arad vármegye – az adminisztrátori rendszer dacára – szabadelvű utasításokat adott Bohus Jánosnak és Bíró Imrének. MÁRKI II/2. 551.

simulq[ue] Constitutionibus conformiter A R P Volfgangus Valkovics Custodiae S Francisci Custos in perceptorem; R vero P Raymundus Zsideg Praesidens in expensorem deliguntur.

Mensis October usq[ue] 13am madidus – abinde usq[ue] finam amoenae.

[Október 3-án ünnepi szentmisével nyitották meg a tanévet. Október 15-én, reggel negyed 7 előtt földrengés volt. Október 20-án Bohust és Bíró-t választották meg országgyűlési követnek. Október 21-én Valkovics Farkast a bevételek, Zsideg Rajmundot pedig a kiadások kezelésével bízzák meg. Október hónap 13-ig esős, attól kezdve végig kellemes idő volt.]

Incipit Mensis November

12a Novembris Palatinus in Comitibus Posoniensibus, quin literae Candidatorum Cognomina in se tenentes adaperirentur, unanimi consensu per acclamationem electus Stephanus, filius defuneri Palatini Josephi. [2.]

In his Comitibus f. r. Ferdinandus 5tus Palatinum electum idiote hungarico, pro maximo natonis Hungariae solatio confirmat – eademq[ue] lingua Comitibus initium dat, tradendo illis saluberrimas pro Regno propositiones regias.³²

18a. Servatur Capitulum Conventuale in quo acta VCapituli Mense Augusto Nyírbáthorini celebrati publicantur.

22a Novembris Regii Gymnasii Aradiensis in Annum secundum literarum humaniorum Auditores, Professore eiusdem classis Clementem Zetyko nominalissem solenni illuminatione et interconcentus Musieos dicto Sermone Septima vespertina condecoravere.

23 Nov. A R P Gvardianus Senatum et e Concivibus plures lauto excepit prondio.

32 Az országgyűlést 1847. november 11-én nyitotta meg István főherceg, királyi helytartó, akit másnap nádorrá választottak. Szintén 12-én hirdették ki a királyi előterjesztéseket is. Az uralkodó magyar nyelvű beszéde Széchenyi István feljegyzése szerint is mindenkit lelkesedéssel töltött el. SZÉCHENYI ISTVÁN: *Napló*. Vál., szerk., jegyz., utószó: OLTVÁNYI AMBRUS. Budapest, 2002. 1068.

30a Nov. Cum fine mensis servatur Capitulum Conventuale perlectisque a tempore neo-electi Gvardiani rationibus – Perceptoratus et expensoratus supra memoratis individuis resignat.

Integer Mensis November serenus.

[November 12-én, a pozsonyi országgyűlésen egyhangúlag az elhunyt József nádor fát, Istvánt választották meg nádorrá. V. Ferdinánd király magyarul erősítette meg az új nádort, és magyarul nyitotta meg az országgyűlést is. November 23-án a házfőnök a szenátust és a városi polgárok közül többeket díszes ebéden fogadott. November 30-án, az új házfőnök pénzügyi beszámolóját követően visszavonják a bevételek, illetve a kiadások kezelésére szóló, fentebb említett megbízatást. Az egész november derűs volt.]

Incipit Mensis December

Mensis hic Annum 1847 claudit – quare liceat et mihi seriem virorum de Patria et Ecclesia bene meritorum decursu totius anni pie in Domino morientium huc accludere:

Josephus Palatinus Hungariae³³

Josephus Kopácsy Primas Regni Archi Ep[isco]pus Strig[oniensis].³⁴

Joannes Ladislaus Pyrker Archi Eppus Agriensis.³⁵

Josephus Bélik Eppus Scepusiensis.³⁶

Ladislaus Barkóczy L. B. et Eppus Alba Regalensis.³⁷

Mensis Decembris die 6a fatis functus est Confrater noster A R P Stephanus Rózsa ab anno 1829o Administrator Parochiae, et Superior Conventus huiusce meritissimus, cuius ossa in confluxu Civium ac studiosae Juventutis communi fidelium coemeterio die 8a Decembris imposita sunt. Sit his terra levis – et sors beata in Coelis!

33 Habsburg József, Antal, János (1776–1847) főherceg, nádor.

34 Kopácsy József (1775–1847) hercegprímás, esztergomi érsek. MKL II. k. 185–186.

35 Pyrker János László (1772–1847) egri érsek. MKL XI. k. 360–361.

36 Bélik József (1757–1847) szepesi püspök MKL I. k. 717.

37 Barkóczy László (1792–1847) székesfehérvári püspök. MKL I. k. 620.

[Felsorolja azon, 1847-ben elhunyt férfiakat, akik a haza és az egyház számára jó szolgálatokat tettek: József nádort, Kopácsi József primást; Pyrker János László, egri érseket; Bélik József, szepesi és Barkóczy László székesfehérvári püspököt. Rózsa István egykori házfőnököt december 8-án a polgárok és a tanuló ifjúság jelenlétében temették el.]

Anni 1848i Mensis Januarius.

8a Mensis Januarii R[everen]dissimus D[omi]nus Gabriel Canonicus Csaniadiensis Temesvarino per Eppum huc transmissus in senatu consultat praesentibus quibusdam Civibus de erigenda nova Parochia; in qua consultatione praecipue sequentia 6 puncta adtentionem merentur.

1o Proponit Rdissimus Dnus Canonicus scire velle Eppum, quam ob causam expetant novum Parochum? Cui respondent: id exigit fidelium maior numerus, civitatis protensio, et moderna ecclesiae angustia.

2o Quomodo velint partiti parochiam? Ad quod: ita, ut limitis instat deserviant duae plateae, parte ex una Bárány utca, parte vero ex altera Uri utca, omnesq[ue] adictis plateis Conventum versus et ultra habitantes ad novam, reliqui vero versus Domum Civicam ac ultro ac ad nostram pertineant Parochiam. [3.]

3o Quantum salarii titulo Parocho pendere velint? Quemadmodum in aliis L. R. Civitatibus 800 fl. MC Capellano autem 150 fl. mc. Hic ad reflectionem A R P Liborii Kosztki Gvardiani et Administratoris, ut una pro parte Conventus etiam resolvatur aliquid titulo administrationis parochiae repositum est: id modo in questione venire non posse, – sed alias, et via alia spem habere possunt et L P Minoritae...

4o Quando introducatur novus Parochus?

1848o Mensis Novembris die 1a.

5o Ubi introductus novus Parochus divina persolvat?

Rs: Requirit Comitatum ut in Xenodochii Capella illuc usque donec nova erigetur Ecclesia fungi possit.

6o denique: Quot numeret Animas futura nova Parochia? Id nescitur...

Post sessionem hanc sequenti septimana electa comunitas has decisiones ratihabere noluit, eam praecipue ob causam: quod erectio novae parochiae non omnium, sed quorundam tantum, eorumq[ue] valde paucorum Civium velle fuerit; major pares autem contenta erat administratione

Conventualium, quare decisionibus latis non confirmatis status pristinus huc ad usq[ue] immutatus non est.

Memoratu dignum adhuc mense Januario, quod Itali in Regno Lombardo-Venetico prout et Neapolitani Constitutiones petant.³⁸

27a Januarii frigus ad 13 gradus ascendit.

[A csanádi püspök küldöttének bevonásával tanácskozást tartottak az új plébániatemplom építéséről. Az új plébániát a hívők nagyobb száma és a város fejlődése miatt kell megszervezni, határa a Bárány utca – Úri utca vonala lenne. Az új plébánosnak a város 800, a káplánnak 150 forintot fizetne. Az új plébánost 1848. november 1-én iktatná be. A polgárok többsége azonban nem akart új templomot építeni és elégedett volt a minoritákkal, ezért a templom építésére vonatkozó határozatot nem hagyták jóvá. A Lombard-Velencei és a Nápolyi Királyságban alkotmányt követeltek. Január 27-én a hideg idő 13 fokra melegedett fel.]

Mensis Februarius

14a Februarii initium datur tentaminibus publicis in Regio Gymnasio Aradiensis – Deputatus Dioecesanus Rdissimus D[ominus] Carolus Gradetzky³⁹ Honorarius Canonicus – Vice ADiaconus, et Parochus Lipensis examinibus a doctrina Religionis interest.

21a 22a 23a diversi motus in Gallia, quare Rex Philippus Ludovicus trono regio se abdicat – Nepos eius in Regem sub tutela matris die 24a proclamatur, verum post mediam horam thronus regius comburitur – ac Res publica initium sumit.

Rex cum familia Sua fuga vitam salvat.

38 1848. január 9-én felkelés tört ki Sziciliában, amely gyorsan elterjedt a Nápolyi-királyság egész területén, és február 11-én alkotmány kibocsátására kényszerítette II. Ferdinándot. A Lombard-Velencei Királyságban viszont kitört a „cigarettaháború”. Milánóban az olasz hazafiak megtagadták, hogy az államilag ellenőrzött dohányipar termékeit megvásárolják, amit a külföldi kizsákmányolás jelképeként nyilvánítottak. GUILLAUME DE BERTIER DE SAUVIGNY: *Metternich. Staatsmann und Diplomat im Zeitalter der Restauration*. [Aus dem Französischen von Elmar Braunbeck. München, 1996.] 500.

39 Gradetzky Károly (1798–?) csanádi egyházmegyei római katolikus pap, lippai esperes-plébános. Schem. Csan. 1848. 6–7, 123.

24a Feb: in tribus altioribus classibus, 28a in tribus minoribus declamationes servantur in Gymnasio Aradiensi, utraque occasione hospites complures.

Mensis Februarii initium frigidum usque 8am – abinde usque finem pluviosum.

[Február 14-én megkezdődtek a vizsgák az aradi gimnáziumban. 21-től 23-ig megmozdulások voltak Franciaországban, Lajos Fülöp lemondott trónjáról, 24-én pedig kikiáltották a köztársaságot. A király családjával együtt elmenekült. A február kezdetben, 8-ig hideg, attól kezdve egészen végig esős.]

Mensis Martius

5a Martii Dominica Quinquagesimae⁴⁰ caelum nubibus obtectum – a meridie grandinat inter fulgura et tonitrua – domusque cuiusdam rustici in Pernyáva fulmine tacta conflagrat. [Március 5-én, Húsvét előtti 7. vasárnapon az égboltot felhők borítják. Déltől jégeső hull villámlás és mennydörgés közepette. Egy bizonyos parasztnak a háza Pernyáván leég.]

Üdv az olvasónak!

Midőn látom, hogy nem egyedül Európának egymást halomra döntő történetei, hanem kedves hazánk politikai eseményeinek fejlődő percei is egy-egy emberélet korszakaként fognak fel[4.]tűnni, az egykori chronográfok⁴¹ búvárkodásai előtt, midőn látom, hogy az erélyesen együttműködő Honatyák magyar köriratú pénzek minél hamarábbi megjelenését kimondák; midőn látom, hogy minden egyházi, s világi hatóságok magyar nyelvet használnak: ne latin nyelven kezdett rövid jegyzeteimért az utókornak méltó rosszállását vonjam magamra, az átalakulási korszaktól e napló további szerkesztését anyanyelven folytatni fő kötelességemnek ismerem.

40 Esto mihi.

41 krónikások

Ma ülte az összes magyar nemzet legszebb, legdicsebb diadalünnepét. Nagyszerű volt az, és magasztos, mert törhetlen nemzetakaratra szent imája hallgattatott meg, s e diadalünnep a szabad sajtó kivívása vala, s a magyar megmutatta a világnak dicsőségesen azt, hogy sajtószabadságát kivívta anélkül, miszerint fegyverhez nyúlt, avagy egyes polgártársnak csak hajszála is erőszakot szenvedett volna, s erre ha valaha, most büszke lehet.⁴² A Sajtó ma esti 7 óra óta szabad. Ennek utolsó vértanúja Stancsics Mihály⁴³ az egyenes lelkű népbarát, s alkotmány szerető honfi édes övének esengő körében feledi a bilincseket, melyekben a kormányok a cenzúra szükségének százados előítéleteitől nyomtatva a szellemet fogva tarták. Azonban szükséges tudnunk azt is, miként fejlődtek az események azon stádiumra, melyen jelenleg állanak. Íme elmondom.

A francia forradalom eseményeit február hó 21, 22, 23-ra igen röviden feljegyzém, miből olvashatni, hogy e forradalom trónokat döntött, s a kormányokat arra kényszeríté, hogy népeiknek önkénytelen engedélyeket nyújtsanak. A magyar nemzet mindemellett azon nyomasztó helyzetben vala, hogy míg alkotmánytalan nemzetek a népszabadság kitűnő előnyeiben részesítettének, addig neki korhadtt alakú alkotmánya természeténél fogva kérelmezés, és hosszú alkudozás útján, mint 8 százados alkotmányos nemzetnek, több kérelmezésre, s engedélyeztetésre vala szüksége ott, hol követelni lehetett, és kellett volna jogosan. Az országgyűlés megkezdett.⁴⁴ A francia forradalom sietteté a magyarok teendőit is. A francia forradalmat megelőzőtt reformlakomák magvai termékeny földre találtak hazánkban is. A középponti ifjak⁴⁵ lelkesbjei fölkarolák a reformlakomák eszméjét, mely csakhamar visszhangra találván csaknem az egyetemes ifjúság által mele-

42 Lakatos Ottó ezt a mondatot később illesztette be munkájába. LAKATOS 1881/I. 105.

43 Tancsics (Stancsics) Mihály (1799–1884) író, publicista, politikus (1848/49-ben országgyűlési képviselő), vallásalapító, munkásmozgalmi vezető, autodidakta „nyelvész”. PALMÁNY 2002. 884–886.

44 Az országgyűlést 1847. november 12-én nyitotta meg V. Ferdinánd király.

45 A Petőfi Sándor körül csoportosuló eszmetársakat, a „pilvaxistákat” hívták középponti ifjúságnak. Ide tartozott többek között Vasvári Pál, Irányi Dániel, Irinyi József, Kléh István, Jókai Mór, Garay János, Vajda János, Vas Gereben és még sokan mások. KÖR-MÖCZI 2000. 7.

gen pártoltatott. Március hó 12-én tanácskozmány tartatott Pesten, az ország [5.] fővárosában, s 13-án az aláírási ívek kibocsátattak, melyek következőleg hangzának: „Aláírási ív a pesti középponti fiatalság és szellem rokonai lakomájára”. Tartatik folyó hó 19-én, a hely március 14-eki [!] közgyűlésben fog meghatároztatni. A tanácskozmányok Fillinger kávéházban (ezelőtt Pilvax) délelőtt, s délután folyvást tartattak, hol március 13-án az *Ellenzéki Körnek*⁴⁶ küldöttsége jelent meg, s átadta az itt következő 12 pontot:⁴⁷

Mit kíván a Magyar Nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés!

1ör Kívánjuk a sajtó szabadságát, cenzúra eltörlését.

2or Felelős minisztériumot Buda-Pesten.

3. Évenkénti országgyűlést Pesten.

4. Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.

5. Nemzeti őrsereg felállítását.

6. Közös teherviselés behozatalát.

7. Urbéri viszonyok megszüntetését.

8. Esküdtszék képviselőt egyenlőség alapján.

9. Nemzeti Bank felállítását.

10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.

11. A politikai státusfoglók szabadon bocsátassanak.

12. Unió – azaz Erdélynek m[agyar]honnali összekapcsolását.

S felszólítja az ifjúságot, hogy az Ellenzéki kör március 14-én, délutáni 5 órakor tartandó közgyűlésében részt vegyen. Az ifjúság megjelent (s ez volt az első tömeges ülés) a 12 pontot magáévá téve azokat pártolni késznek nyilatkozik. Szónokai valának Vasvári Pál és Vidacs, (jogász).⁴⁸ De miután a szónok székre Klauzál lépett, s a rögtönzött petíciót célszerűtlennek jelentvén ki, azt indítványozá, hogy ahelyett inkább kéressék meg az országos

46 Kiemelés az eredetiben – Z. P.

47 Az Ellenzéki Kör 1848. március 9-i, ünnepi vacsoráján határoztak arról, hogy országos petíciós kampányt indítanak az országgyűlés szabadelvű ellenzékének támogatására. A petíció szövegének összeállításával Irinyi Józsefet bízták meg. KÖRMÖCZI 2000. 13, 244.

48 Lakatos Ottó tévesen Vidacs Jánost Vidács Pálként azonosította. LAKATOS 1881/I. 102.

ellenzék elnöke, Gróf Batthyány Lajos, hogy mielőbb országos tanácskozmányra hívja meg az ellenzéket, a pontok ott vétessenek föl, és határozassanak meg, azután pedig országos aláírás végett országszerte köröztesse nek, s csak így nyújtassanak be az országgyűlésnek, s miután ezen indítvány Csány⁴⁹ és Nyáry Pál⁵⁰ Pest megyei másodalispán által nem csak pártoltattott, sőt határozatul mondatott ki, az ifjúság hajolva szinte ezen indítvány elfogadására, az elnökileg ki is mondatott annál inkább, miután Irinyi József⁵¹ is, ki előbb a pontok rögtönzése mellett apostolkodott mit sem gondolva saját szavai szerint, a minoreniss⁵² közvéleménnyel szinte Klauzál indítványa mellett nyilatkozott.⁵³ A gyűlés eloszolván másnap (15-én) a fiatalság által rendezendő lakoma hol tartandásának kellett vala elhatározatnia. Azonban ugyanazon nap estéjén híre futamodván a bécsi forradalmi mozgalmaknak, valamint annak is, hogy e [6.] szabadság kivívási mozgalomnál mintegy 20 polgár hullott el, a dolgok a középpontban egészen új irányt vevének. 15-én reggel a lelkes Jókai Mór, ki már a lakoma kezdeményezésénél is tettleges részt vőn, a Fillinger kávéházban, Pesten a 12 pontból álló proklamációt a jelenlevők előtt felolvasá (mint lapon látható)⁵⁴ utána Petőfi Sándor elszavalá következő Nemzeti dalát:

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk, vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok!—
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

49 Csány László (1790–1849) politikus, a szabadságharc alatt kormánybiztos, majd a Szemere-kormány közmunka- és közlekedésügyi minisztere.

50 Nyáry Pál (1806–1871) liberális politikus, az OHB elnökhelyettese.

51 Irinyi József (1822–1859) a márciusi ifjak egyik vezetője, centralista politikus, író és újságíró. KÖRMÖCZI 241–248.

52 ifjabb korú (lat.)

53 Vö: LAKATOS 1881/I. 102–103.

54 Az oldalszám az eredetiben hiányzik.

- 2) Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek-haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére s.a.t.
- 3) Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére s.a.t.
- 4) Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordunk!
Ide veled régi kardunk!
A magyarok istenére s.a.t.
- 5) A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot !
A magyarok istenére s.a.t.
- 6) Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

A dal szavalásakor az esküszünk szavaknál a jelenlevők mindannyiszor megesküvének, hogy rabszolgák lenni többé nem akarnak.⁵⁵

A jelenlevők száma mintegy 60–70 lehetett, kik egy szívvel-lélekkel legelőbb is az orvosnövendékekhez indulának, azokat részvétre, s az ügy felkarolására felhívandók. A lelkesült ifjúság benyitván egyik iskola ajtaját, oda tömegesen betódult, [7.] s a növendékeket felszólítá, hogy a szent ügy érdekében hozzájuk csatlakozzanak... A tanár rögtön hazament, kit a többiek is követve, a növendékek az ifjúsághoz csatlakozának, s az egyetem udvarán Jókai Mór újólag felolvasá a proklamációt, valamint Petőfi is elszavalá Nemzeti dalát, hol a jelenlevők újólag megesküvének, hogy rabszolgák lenni többé nem akarnak. Midőn a lelkesült sokaság az egyetem udvarából kiindult, a tömeg már mintegy 3–400 főből állott, kik a legszebb jogok kivívásának büszke érzetében valamennyien a bölcsészek és jogászokhoz menének, őket szinte a hozzájuk való csatlakozásra felszólítandók.⁵⁶ Az iskolák megnyíltak és a nemes érzelmű ifjúság rögtön kezét fogva a többiekkel a szeminárium előtti téren már mintegy 2000 főnyi tömeg⁵⁷ zajos éljenekben nyilatkoztatá a korszerű mozgalom iránti rokonszenvét. Az eső reggeltől estig folyvást esett (mint Franciaországban febr[uar] 23-án) de ez a lelkesülteket legkevésbé sem gátolá abban, hogy szabad ég alatt a további teendők felől ne tanácskozzanak, s elhatározott: miszerint a proklamáció valamint a Nemzeti dal is rögtön, minden előleges cenzúra nélkül kinyomassék. A folytonosan növekvő tömeg most egyenesen a Landerer és Heckenast nyomdája előtt állapodott meg, s egy bizottmányt neveze ki köréből, azáltal a nyomdatulajdonost az utcán lévő, már mintegy 5000 főnyi nép nevében felszólítatott, hogy a nép kívánságát teljesítse, anélkül hogy erőszakhoz nyúlni kellessék. A nyomdatulajdonos engedett, s pár óra múlva a proklamáció és a Nemzeti dal kinyomtatva ke-

55 Petőfi március 15-én délelőtt négyszer szavalta el a Nemzeti dalt, amit eredetileg a március 19-re tervezett reformlakomára írt. KERÉNYI FERENC: *Petőfi Sándor*. (Élet-kép sorozat.) Elektra Kiadóház, [2002.] 130–133.

56 Petőfiék az orvoskar növendékei után a politechnikum, majd a jogi kar hallgatóit szólították fel a csatlakozásra.

57 Lakatos Ottó megduplázta a jelenlevők számát. LAKATOS 1881/I. 104.

ringett a jelenlevők között. Ez történt délig (március 15-én) a közcsend legkisebb megháborítása nélkül.

Délután a nép a Nemzeti Múzeum udvarában gyűlt össze 3 óra előtt. Inét a már nem csak ifjúságból álló néptömeg 3 órakor a városházába ment, hol nyilvános tanácskozmányra most először nyílt meg a városi tanácssterem ajtaja. A tömeg már mintegy 6–7 ezer főre növekedett, kik a tanácssteremben s folyosókon nem kaphatának helyet, azok künn a városház terét foglalák el. A polgárság s tanács minden ellenkezés nélkül a proklamációt magáévá tévé, gróf Almássy Móric⁵⁸ az ablakról kiáltá le, hogy Őfölsége, a király bizonyosan valósítani fogja ezen igazságos kíváнатot. De a nép rögtöni gyümölcset akará élvezni napi mozgalmainak; egy bizottmány neveztetett ki, s bízott meg 3 pont rögtöni tettlegelésítésében. A bizottmány rögtön átment Budára a helytartótanácschoz; a nép kíséré mintegy 8–10000 fő. A helytartótanács a nép igazságos kíváнатának engedett. A sajtósza-badság megadatott, Stancsics⁵⁹ megszabadított; s a nép dacára a folyvást szakadó esőnek, a helytartótanács udvarában, s az utcán bevárta kegyencét, s fáklyák füstölgő fényénél maga a nép húzá a kocsit, melyben Stancsics ült. A pesti városháza terén kilépén a kocsiból, mint szabad polgár, a tanácssterembe lépett, buzgó polgártársainak hálás köszönetét kifejezendő. Ezek voltak a március 15-én történt események, mely nap úgy hiszem a magyar nemzet előtt örökre feledhetetlen maradand.⁶⁰

Március 16-án ismét nyílt tanácskozmány tartatott a városi tanácssteremben. A bizottmány felszólítá a népet, hogy a [8.] rend és csend fenntartása tekintetéből mindenki a rögtön fölállítandó nemzeti őrseregbe beírja magát. A nép osztálykülönbség nélkül sietett e fölhívásnak eleget tenni. Ezerek és ezerek írták be magukat. Az egyetemi tanuló ifjúságnak 8 napi szünidő adatott. A tanárok az egyetemi zászlót az ifjú polgároknak kiadák. A nép ezrei Budára mentek, a városi hatóságot ott is fölszólítandók, hogy proklamációt, s tegnapi eseményeket magokévé tegye. A budai polgárság és tanács a fölhívást elfogadák. Csend és rend uralkodik mindenütt, a nép

58 Almássy Móric gróf (1808–1881) a Magyar Királyi Helytartótanács tanácsosa, 1849 májusától császári biztos.

59 Táncsics Mihály

60 Lakatos Ottó a délutáni események ismertetésétől eltekintett. LAKATOS 1881/I. 105.

zászlói alatt gyülekszik össze köztérekben s nyílt szónoklatok tartatnak. Nemzeti színű lobogók lengnek az ablakokon mindenütt, mint szinte a városház tornyán. A nép nemzeti kokárdát visel kalapján, vagy mellén, s én ím örök emlékül egyet ide tűzök.⁶¹

A lelkesülés mondhatatlanul nagy. Botrányról, vagy kihágásról eddigelé legkevesebbet sem lehet tartani. Adj a Isten, hogy a nemzet közakarata mielőbb valósuljon. Esti 9 órakor Pest város fénytengerben úszik. A kivilágítás oly nagyszerű, mint nagyszerű volt a kivívott kétnapi békés dicsőség. A közlekedés kimondhatlan lángérzelmekben nyilatkozik, érezni lehet azt csak Honfiak, és hiszem, ti érzitek úgy, mint mi – így szól a pesti értesítő.

Kedves Olvasó! Íme míg ezek Magyarhon fővárosában Buda-Pesten a legszebb rendben történnek, azalatt Bécs ostromállapot alatt. A város bezáratott, a közlekedés megszűnt. A nép iszonyú dühvel rohanta meg a rendek házát, mely megrohanásban jelentékes [!] polgárok is részt vettek. Az utcákon polgári vér folyt. Élén a mozgalomnak két tanuló ifjú állt.⁶² Az utcákon mindenütt szónoklatok tartattak, melyek a népet kitartásra buzdították. A magyar reprezentáció mondhatlan örömkítőréssel fogadtattott.⁶³ Kosuthhoz üdvözlő deputáció határozottatott küldetni. A nép alkotmányt, felelős minisztériumot követelt. A nép Metternich herceg háza előtt csoportosult össze, s őt a gúny minden kigondolható nemeivel illeté. Egyik külvárosi házát összerombolá. A boltok zárva. A polgárság fegyverbe parancsoltatott, mely azonban inkább a néphez látszik hajlani. A nép sajtószabadságot vívott ki magának, de polgárvér ontása mellett. E tekintetben mennyivel dicsőbb a Magyar Nemzet!⁶⁴

A dolgok ily állása mellett az országos követi kar Pozsonyban akként fogta föl hivatását, hogy Magyarország alkotmányos rendeit megilleti az elősorolt kívánatok fölött férfias nyíltsággal szót emelni. Minek követ-

61 A margóra tűzve ma is látható a naplóban az egykori kokárda.

62 Sujánszky feltehetően Adolf Fischhof (1816–1893) orvosra, illetve Josef Goldmark orvosra gondolt, akik beszédet intéztek a Herrengasse-n gyülekező tömeghez. FISCHER, ERNST: *Österreich 1848. Probleme der demokratischen Revolution in Oesterreich*. Wien, 1946. 56.

63 A pozsonyi országgyűlés küldöttsége 1848. március 15-én, a délutáni órákban érkezett Bécsbe.

64 A bécsi események leírását Lakatos Ottó mellőzte. LAKATOS 1881/I. 105.

keztében a békés átalakulás eszközlésének⁶⁵ tekintetéből egy fölírási javaslatot tőn, melyben a hon lakosi közérdekének és javának szilárdítása és előmozdítása az ismeretes pesti 12 pontok értelmében kívántatik. A képviseleti tábla ezen fölírásában kijelentvén, miképp a kívánatokat király Őfelségével egyetértve szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándoka, a fölírást a felsőtábla tanácskozása alá bocsátotta. A felsőtábla közakarattal és egyetértéssel a fölírást elfogadván, egy országos választmány lőn megbízva király őfelségét megkérni, a nemzet által nyilvánított akaratnak törvényesítésére.

Az országos választmány, mely az alsó és felsőtábla által az országgyűlési teendők tárgyában egyes akarrattal megállapított fölírásnak Őfölsége elébe leendő terjesztése végett Bécsbe felküldetett, a legnagyobb sikerrel járt el hivatásában. Ugyanis.⁶⁶

A küldöttség Pozsonyból március 15-én indulván, már 16-án [9.] fenséges nádorunk vezérlete alatt Őfölsége koronás királyunk által Bécsben kegyelmesen fogadtatván a nemzet hő kívánatait magában foglaló fölírást a trónnak zsámolyához letette. Mely alkalommal kijelentette Őfölsége, hogy folytonosan atyai szíven viselvén a trón alatt álló népeknek boldogságát, az általa különösen kedvelt magyar nemzet óhajtasait mielőbb sikerésíteni óhajtja. És még azon nap a nádorhoz intézett k. k. [császári-királyi] leirata szerint megegyezvén abban, hogy a magyar beldolgoznak önállóság leendő kormányzása végett egy felelős független magyar minisztérium haladéktalanul összeszerkesztessék, és aktivitásba lépjen. E célból a nádort, mint törvényeink értelmébeni k[irályi] helytartót fölhatalmazni méltóztatott, hogy gróf Batthyány Lajost a törvények értelmében független magyar minisztérium elnökévé kinevezvén, a gróf minisztertársait belátása szerint akként és oly számmal tegyen [!] legfelsőbb kir[ályi] megerősítés végett javaslatba, amint azt a minisztérium föladatához a minisztertársai törvények útján meghatározandó hatásköréhez és felelősségéhez képest szükségesnek ítéli.⁶⁷

65 Áthúzza: „következtében”.

66 V. Ferdinánd (1793–1875) magyar király szellemi állapota nem tette lehetővé birodalma irányítását, így erősen rászorult a bécsi politikusok támogatására.

67 Az uralkodó érintett leirata 17-én kelt, közli: BATTHYÁNY – URBÁN 1999. I. k. 131–132.

Március 20-án az első fel[elős] független minisztérium megalakult. Tagjai közt történelmi nevek, s történelmi nevekké válандó kapacitások foglalnak helyet ily renddel:

Gróf Batthyány Lajos elnökminiszter

Szemere Bertalan belügyminiszter

Herceg Esterházy Pál külügyminiszter

Kossuth Lajos pénzügyminiszter

Gróf Széchenyi István közlekedési miniszter

Báró Eötvös József nevelési és kultuszminiszter

Mészáros Lázár hadügyminiszter

Klauzál Gábor földművelési, műipar és kereskedelmi miniszter

Deák Ferenc igazságminiszter.

Ily jeles férfiakra büszke lehet a hon, bátran támaszkodhatnak a király, mert kezeik közt fényes lesz a trón, s a nemzet, mely bennük bíz, el nem bízta magát. Add, s engedd Nagy Isten, hogy nemzetünk felvirágoztatására, s a trón szilárdítására mint az idő szükséges és mellőzhetlen emberei sokáig élvezzék a nemzet bizodalját!⁶⁸

Március 22-én. A roppant világesemények nálunk is, Arad városában éreztetik hatályukat. Ma a város és egyházunk tornyára valamint számos egyéb épületekre kitűzetett a nemzeti lobogó a pesti hírek következtében. Népgyűlés tartatott a tanácsháznál, s nyilván hirdettetett, hogy nincs a mai naptól fogva arisztokrácia, nincs úr, nincs nemes és hogy kármentesítés mellett nincs robot, nincs úrbéri tartozás.⁶⁹

Estve a város fényesen ki vala világítva. A kincstári és sóházaknál nemzeti zászlók, nemzeti szín és címerek szemlélhetők.⁷⁰

Március 23-án tartatott meg a nemzet ünnepe hálaadó isteni tisztelettel, melyen minden rendű, és rangú hivatalnokok részt véve jelen voltak;⁷¹ en-

68 Batthyány Lajos 1848. március 23-án jelentette be kormányá névsorát az országgyűlésen. URBÁN ALADÁR: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest, [1986.] 154–155.

69 A városi közgyűlésen e naptól kezdve – szavazati jog nélkül – a nép is megjelenhetett. MÁRKI II/2. 552.

70 A hölgyek „csinnal fűzött háromszínű kokárdákat” osztogattak. Lakatos Ottó e naptól kezdve részletesebben adja elő az eseményeket, vö.: LAKATOS 1881/I. 109.

71 Kosztka Libor plébános-helyettes tartotta meg a Te Deum-ot. LAKATOS 1881/I. 110.

nek végével többen a hivatalnokok és polgárok közül magokat a nemzeti őrseregbe íratva a rend és csend fenntartásáról gondoskodának.⁷²

Az egész március néhány napot kivéve igen kellemes volt. [10.]

Április

A régi országnyomorgató rendszer baráti arra kívánják bírni fölséges királyunkat, hogy a had és pénzügyet – tehát a nemzet idegét és vérét – a nemzeti magyar kormány kezéből kivegye, s így királyi szent szavát álmgazárzatok által meghiusítsa. Azonban a nemzet ezen cél ellen, mely kijázdása [!] volna a nemzet igazságos követelésének, s nyílt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozik, s így a királyi szent akarat Paris almája lett nemzetünk és az engedni nem tudó balirányú tanácsosok között. Az almat ezek erőszakkal magukhoz vonták, de éppen most, ápril 1-ső napján vesszük azon örömhírt, hogy az örök szent igazság kicsavarta azt kezeikből és a nemzet kezébe, melynek elidegeníthetlen tulajdona, adta. Miért is a független minisztérium elvállalta tárcáit, természetesen királyi szó, s aláírással szentesített elfogadható feltételek mellett.⁷³

11. Április. Ma lett vége a nevezetes pozsonyi országgyűlésnek, melyen maga dicsőségesen országló 5-ik Ferdinánd megjelenván, következő szavakkal rekeszté be:

„Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát, mert abban találok fel a magamét is. Amit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve ezennel által is adom neked kedves öcsém (s átadta Nádor Őfenségének) s általad az egész nemzetnek, úgy mint kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását és gazdagságát.”

72 Aradon a régi polgárőrség március 22-én alakult át nemzetőrséggé, április végén a nemzetőrök létszáma már 400 fő volt. URBÁN ALADÁR: *A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán*. Budapest, 1973. 18., 383.

Arad város tanácsa egyébként 1848. március 30-án „legörvendetesb szóbeli” érzelmeit és „osztatlan ragaszkodású” hódolatát fejezte ki Batthyánnak miniszterelnöki kinevezése alkalmából. MOL H 2 (OHB) 1848:5. Eredeti tisztázat, mellette a vármegye hasonló tartalmú felirata.

73 Lakatos Ottó mellőzte a március végi politikai válság leírását. LAKATOS 1881/I. 111.

A beszédet követett éljenzés után Nádor öfensége hálaköszönetet mondva Öfölségének, 5. Ferdinándnak, magát és édes Hazánkat nekie és kegyeibe ajánlotta. Ezután Öfelsége távozott, s a szentesített törvények ismét felolvastattak, mi megtörténvén a nádor az országos KK és RR-től⁷⁴ búcsút vett, és így fejeztetett be az 1847/8-i országgyűlés Pozsonyban. Az utolsó, melynek emlékét:

„nec Jovis ira, nec ignes

Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.”⁷⁵

23-án, Húsvét első napján borult idő. Délután esik, villámlik, mennydörög. Az eső végre jégre változik s nagy mogyoró alakban hull alá.

Megjegyzendő: a rácok Nagyikindán húsvét ünnepeiben fellázadnak. A várost rablók módjára átbarangolva mindent törnek és pusztítanak. És íme Torontál vármegyének, e népes városában a rácok által élesztett azon szikra, melyből később reájok és egész hazánkra a pusztítás emésztő lángja oly borzasztólag hatott.⁷⁶

Május hó

Május 1. Ma hirdették ki a Megyénél hazánkat függetlenítő 1848-i törvénycikkek. [11.] Arad – legfiatalabb kir[ályi] városban az 1848. 23-ik t[örvény] c[ikk] rendelkezéséhez képest folyó hó 22-én a Sz[ent]lélek segítségül hívása után megválasztattak a 16 kijelölők.⁷⁷

⁷⁴ karoktól és rendektől

⁷⁵ [„Íme, a művem kész, mit] Jupiter dühödése / sem tűz, vas, se falánk nagy idő soha nem töröl el már.” PUBLIUS OVIDIUS NASO: *Átváltozások* (Metamorphoses). Ford.: DEVECSERI GÁBOR. Budapest, 1982. XV. 871–872.

⁷⁶ Lakatos Ottó részletebben ismertette a kikindai eseményeket. LAKATOS 1881/I. 113–114.

A magyar kormány Csernovics Pétert teljhatalmú királyi biztossá nevezte ki a Délvidékre 1848. április 26-án, s egy nappal később felhatalmazta rögtönítélő bíróságok felállítására is. Csernovics Péter április 28-án Arad megyében kihirdette a statáriumot. A vonatkozó rendeleteket, illetve jelentést közli BATTHYÁNY – URBÁN 1999. I. k. 402–403, 428–429.

⁷⁷ Az 1848:XXIII. tc. 15. §-a szerint a szabad királyi városok tisztikarát „kijelölés mellett” kellett megválasztani. A kijelölés az ún. „kijelölő választmány” feladata volt. *Magyar törvénytár 1836–1868. évi törvénycikkek*. Szerk: MÁRKUS DEZSŐ. Budapest, 1896. 247–248.

Folyó hó 27-én polgármesterré választott a vármegyénél első alispánságról leköszönt derék Török Gábor, a következő napokban pedig a többi hivatalnokok választattak meg.⁷⁸

Május 15-én a kiűtött legújabb bécsi mozgalmak következtében Öfel-sége Bécsset odahagyá, s családjával együtt Innsbruckba költözött. Kül-ügyminiszterünk, herceg Esterházy Pál, István nádor és felelős miniszté-riumunk meghagyásából valamint a magyarhonbai meghívásra, úgy a szünetleni kísérésre utaltatott. Május 15-kétől egész végig Bécs mindég a nyugtalanságok és zavarok színhelye.⁷⁹

Június hó

Június hó 2-án villám szárnyakon futotta be városunkat az erdélyi unió-
nak örvendetes híre. Az Unió tehát megvan. Magyarhon s a bérckoszorús
Erdély végre egyesültek. Éljen, s legyen dicső az eggyéolvadt Magyaror-
szág!

„S adja Isten, hogy Hunyadnak
Hőseit gyászoló fokán
Törje csontját a magyar vért
Lesve szomjazó kaján!!!”⁸⁰

78 „Nemzeti zászlókkal vonul a választópolgárság az István térre, hol a szavazatok szedé-
sére négy elkülönített deszkabódé áll. Ezek körül tömörül a nép, hogy választási jogával
éljen.” LAKATOS 1881/I. 117.

79 Május 13-án az osztrák kormány megtiltotta a Nemzeti Gárdának a Bécsi Központi Bi-
zottságban való részvételt, majd egy nappal később a katonaság megszállta a várost.
Május 15-én a Nemzeti Gárda, az Akadémiai Légio és a munkásság felfegyverezte ma-
gát és a bécsi Hofburg elé vonult. Követelték a Nemzeti Gárdát sújtó rendelkezések fel-
oldását, a katonaság és a Nemzeti Gárda együttes felügyeletét a városban, egykamarás
országgyűlést, illetve az általános választójog megadását. SPECK, ULRICH: *1848
Chronik einer deutschen Revolution*. Insel Verlag, [1998.] 64.

80 BAJZA JÓZSEF: *Borének* 8. versszak 5–8. sor. Az eredetiben: „Adja Isten, hogy
Hunyadvár / Gyászoló gránitfokán / Törje csontját a magyarvért / Lesve szomjazó ka-
ján.” BAJZA JÓZSEF válogatott művei. S. a. r.: KORDÉ IMRE. Vál., jegyz.: TÓTH DEZSŐ.
H. n. 1959. 56.

Arad megye már 1848. május 28-án – a nemzetiségi mozgalmakra való tekintettel – tel-
jes támogatásáról biztosította a Batthyány-kormányt. MOL H 2 (OHB) 1848:269.

Június 3-án fejezte be az aradi középitanoda évi pályáját, s így az 1847/8-i tanév 8 hóból állott. Sietteték pedig az iskolai év bezárását azon bonyodalmak, melyekbe részint Horvátország, részint a Bánátban lakó rá-cok honunkat keverék. Ezen zavarok bírák vallás és közoktatási miniszte-rünket oly rendelet kibocsátására, melynél fogva a tanárok, mihelyt tanít-andóikat bevégezték, növendékeiket azonnal szigorlat alá bocsáthatják. Ezen rendelet következtében mi is, főleg a távolabb lakó szülők megnyugt-atására, mai napon a hálaadó isteni tisztelet után az összes aradi közép-tanodai ifjúságot, ily bonyodalmas helyzetek közepette, az aggódva várt szülői karok közé bocsátánk. A szám szerinti érdemfokozat (classificatio numerica) megszűnt.⁸¹

Június hó 7-én Arad városa múlt hó vége felé megkezdett tisztújítását tegnap bevégezve egyházunkban az Istennek ünnepélyes hálát ada; ma pe-dig a megválasztott 114 képviselők felesküdtek – ezek közé soroztatott közkedvességű elnökünk, Kosztka Libór is.⁸²

Mind a tanács, mind a képviselők fáradozásait dús siker koronázza!

Június 20-kán. Arad városa részéről a jövő hó 2-án megkezdendő nem-zeti gyűlésre közmegegyezéssel Szalbek György követnek választatott.⁸³

*Megjegyzendő.*⁸⁴ Alig történt meg a két testvérhon rég óhajtott egyesüle-se, alig hangzott el Felséges Urunk, s királyunk ajkairól e rokon frigy fölött kimondott megerősítő atyai áldás; máris egyetemes kedves Hazánk határain belől és határszélein különféle alakban oly törekvések merültek fel, melyek nem csak a közösen élvezni reménylett szabadságra nézve ellenségesek, ha-nem magának a hazának épségére [12.] és a királyi koronának jogai ellen irányozvák. Az ármány, bujtogatás és ellenségeskedés legyőzésére, s ha szükséges, megbosszulására, már a szükséges lépések megtétetvék, miért is

81 A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium 1848. április 24-én rendeletet bocsátott ki, amely megengedte, hogy a tananyag összevont elvégzésével az iskolaévet korábban be-zárják. Eötvös József ugyanazon a napon törölte el a számszerinti osztályzást is. HAJDU JÁNOS: *Eötvös József báró első miniszersége (1848)*. Budapest, 1933. 92–93.

82 E napon, „zajos éljenek közt” nyitotta meg Török Gábor polgármester a közgyűlést. LAKATOS 1881/I. 118.

83 Szalbek György (1820–1860) jogász, aradi liberális politikus. Glück Jenő június 10-re datálta Szalbek megválasztását. PÁLMÁNY 2002. 813.

84 A szerző kiemelése.

hitelesen írhatom, hogy Karlovic, mint rabló csoport és lázadók főhelye már összelódóztatott. De ez még mit sem használt, mert a lázítók és bujtotatók különféle helyeken úgym[int] Becskerek, Versec, Fehértemplom, Újvidék, Perlasz, Verbász, Sz[ent]tamás, és Földvár körül gyűjték össze hazug ámitássaikkal embereiket, kik között több szerviánusok⁸⁵ is találatnak, olyanok t[udni] i[llik], kiknek hazájukban semmijök sincs; itt pedig bizonyos mennyiségű zsoldért fegyvert fogva ellenünk harcolnak.

De hála az Isteni Gondviselésnek, mert már Versec alatt egy része a lázadóknak szétveretett, más része ott hullott el, vagy 300 pedig fogolyképpen Temesvárra hozatott, kik között főnökeik, Stanimirović és Koić halálos ítéletükre várakoznak.⁸⁶

Július hó

Folyó hó 2-án nyitotta meg királyi helytartónk István nádor király Őfelsége meghagyásából Pesten a nemzeti gyűlést.

Július hóban megjegyzésre méltó, hogy honvédi zászlóaljok rendeztetnek 3 évre – önkénytes nemzetőrök állíttatnak a győzelemig toborzás útján.⁸⁷ Az Alvidéken tanyázó rabló csoport a múlt hóban említettem helyeken [!] erős sáncokkal bástyázza magát körül, melyekből néha-néha kitör, kisebb falvakat (természetesen magyar falvakat) pusztít, gyűjt, de beljebb, vagyis időbb nyomulni az ellenők küldött császári katonaság őket nem engedi.⁸⁸

85 szerbiai önkéntesek

86 A magyarok 1848. július 11-én, a verseci harc során 169 foglyot ejtettek, köztük 120 szerviánust. Fogságba esett a fővezér, Koić őrnagy, valamint Stanimirović odbori biztos is. OLCHVÁRY ÖDÖN: *A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken*. Budapest, d. n. 27.

87 Batthyány Lajos gróf és Baldacci Manó ezredes felhívását a honvédség toborzásával, ellátásával és felszerelésével kapcsolatban közli: BATTHYÁNY – URBÁN 1999. I. k. 527–528. Batthyány Lajos 1848. május 30-án jelölte ki Aradot a honvédek toborzóhelyei közé. BATTHYÁNY – URBÁN 1999. I. k. 639.

Aradon május végén kezdték meg a toborzást. „Karddal övezett deli termetű polgárok cigányzene mellett, nemzeti zászló elővitelével járják be a várost.” Klingenspöck József ácsmester volt a toborzók előtáncosa. LAKATOS 1881/I. 117.

88 Július 12-én a verseci táborból hazatért Török Gábor polgármester fegyverbe szőlította a polgárokat. A város elhatározta, hogy a szegényebbeket saját költségén fegyverzi fel.

Augusztus

E hó 19-én támadták meg mieink a szenttamási sáncokban tanyázó ellenfelet, de siker nélkül.⁸⁹

Szomorú látvány a menhelyet kereső s rabló csoport előtt megfutamodott fehértemplomi, perlaszi, becskerek-i lakosokat csoportosan szemlélni.⁹⁰

Augusztus 23-án tartott rendünk főnöke Miskolcon tanácskozmányt (Consultorium), melynek eredményéről bővebben ha [!] köröztetni fog.

A nyári hónapokban nagy szárazság uralkodott.

Szeptember

9-én fellázadt a kisjenői, simándi és környékbeli oláhság a katonaállítás miatt, nyíltan megtagadák az újoncok összeírását, lecsillapításukra az aradi nemzetőrök, s vagy negyven lovas sorkatonaság használtatott, s miután az oláhság közül nyolc lelövetett, több megsebesítetett, mindent megígértek. Izgatóik befogva a megyeházánál vannak.⁹¹

13-án tartatott Temesvárott Csanád egyházi megyének zsinata, hol is miután a kitűzött tárgyak vitatásában szépen előrehaladtak,⁹² Jellačić által előidézett zavarokrúli hír a várost egészen eltöltvén, anélkül, hogy a zsinatot bevégezték volna, mindenki hívei körébe visszavonulni sietett. [13.]

A nagy szárazság következtében a szüret is korábban tartatott meg ez évben, így a poltrai szüretelés folyó hó 19-ére határoztatott, a gyoroki és környékbeli 21-ére, végre a magyaráti 25-ére.

MÁRKI II/2. 556.

Július közepén a szerb felkelők általános támadást indítottak, de támadásaikat a cs. kir. csapatok és a magyar nemzetőrök többnyire visszaverték. HERMANN 2001. 107–108.

89 Július 14-ét követően augusztus 19-én már másodszor járt kudarccal a magyar kormányhoz hű erők Szenttamás elleni támadása.

90 Báró Bechtold Fülöp cs. kir. altábornagy szerint a július 23-án, illetve 29-én a harcra indított Arad-városi nemzetőrök vitézül viselték magukat a délvidéki harcok során. BATTHYÁNY – URBÁN 1999. 1045.

91 Lakatos Ottó több mint 30 halálos áldozatot említ. LAKATOS 1881/I. 133.

92 Az egyházmegye alrendű papsága már 1848. június 15-én sürgette a cölibátus eltörlését (ZSIGOVITS BÉLA: *A papi nőtlenség (coelibatus) története Magyarországon*. Budapest, 1914. 110.), de a zsinaton kisebbségben maradtak a radikálisok. PÁL MÁTYÁS: *1848-as egyházi mozgalmak hazánkban*. Religio 1914. 59–81.

Október

Megígértem az augusztus hóban Miskolcon tartott kisebb tanácskozmány eredményét a jegyzőkönyv hozzánk érkezte után röviden följegyezni. Szavamat beváltandó van szerencsém az utókorral tudatni, hogy N. T. [Nagytiszteletű] Szabó Román, rendünk főnöke a múlt évi káptalani gyűlésen 30 folyamodó által sürgetett, de megtagadott képviselők (Discreti nomine veniunt in Constitutionibus Ordinis) életbe léptetését jelenleg elhatározta.⁹³

Október elsőjén azon hírt olvassuk, hogy Székesfehérvárnál megtelepedett Jellačić táborát honvédeink múlt hó 29-én szétverték.⁹⁴

Perczel Mór a fellázadt és hazánkba tört horvátokon győzedelmeskedik – Roth és Philippovich tábornokokat 7 ezer emberrel elfogta.⁹⁵ Nagylelkűen bánva mindazonáltal a néppel, azt előbb lefegyverezte, azután felvilágosította, s így szabadon haza eresztette letartóztatva a tiszteket az említettem [!] két tábornokkal együtt.

Október 3-án a fellázadt rác rabló csapat ellen kezdetben nem legrosszabbul működő Blomberg dzsidás ezredes a kamarilla részére állva Óaradot vagy két századával megszállani igyekszik, de a helybeli polgárok, s itt összpontosulni kezdett nemzetőrök által szándokában gátoltatik.⁹⁶

93 1848. augusztus 23-án, Miskolcon tartott rendi gyűlésről (consultorium) van szó.

94 Szeptember 29-én, a pákozdi csatában a magyar hadsereg megállította a támadó horvát sereget.

95 Karl von Roth (1784–1864) cs. kir. vezérőrnagy és Nicolaus Philippovich von Philippsberg (1795–1858) cs. kir. vezérőrnagy Ozoránál, 1848. október 7-én tartalékhadtestükkel együtt magyar fogságba estek. A tartalékhadtest létszáma kb. 9000 fő volt. HERMANN 2001. 137.

96 Friedrich Blomberg (1797–1877) 1848 tavaszán ezredes, a 2. Schwarzenberg dzsidás-ezred parancsnoka Temesváron. A szerb felkelés kitörését követően, nyáron részt vett Versec és Fehértemplom védelmében, de augusztus végétől passzivitásba vonult, majd az 1848. október 3-i manifesztum hírére felmondta az engedelmességet a magyar kormánynak. BONA 2000. 737–738.

Az ezred tartalékát – Blomberg passzivitására hivatkozva – már szeptember 3-án kiutasították Aradról. LAKATOS 1881/I. 133.

Blomberg az ellenséges viszony dacára maga is megfordult Óaradon. MÁRIÁSSY 1999. 53.

Ma utazott keresztül városunkon Galiciából Temesvárra rendelt Leiningen ezredének egy zászlóalja.⁹⁷

4-én. Minthogy a tegnap keresztülutazott zászlóalj két századát az aradi várparancsnok letartóztatá, s mint gyanítani lehet ellenünk használni szándékozik, azért az őket követő poggyászos szekerek ma megkutatás végett letartóztattak;⁹⁸ minek következménye lett, hogy a várparancsnok (Berger)⁹⁹ küldött által tudatja, miszerént ha a letartóztatott szekerek rögtön szabadon nem bocsátatnak, a várost egy óra alatt lángba borítja, mit három ágyúlövessel már hirdetni is kezdett, de már ekkor a szekerek útnak indítottak, mivel semmi lőszer azokon nem találtatott.¹⁰⁰

Ugyan ma [!] felszólítja a várost a várparancsnok, elküldve Öfölsége aláírásával egy levelet, melyben a minisztérium megsemmisítették, hogy nyilatkozzék: akar a város ennek engedelmeskedni, vagy nem.¹⁰¹

Mire a város válaszolá, hogy a törvénynek engedelmeskedik, melyet Öfölsége az országgyűlés bezártával szentesített.

Comité (Bizottmány) alakíttatik 20 tagból, kik (egyszerre öt) felváltva éjjel-nappal a városházánál jelen vannak, s a teendőkről rendelkeznek.¹⁰²

97 A 31. Leiningen gyalogezred 2. zászlóaljáról van szó, amely Christian zu Leiningen-Westerburg cs. kir. ezredes vezetésével elvonult Temesvár felé, egy kisebb osztaga azonban az aradi várba vonult. CSIKÁNY 1998. 106.

98 Vizer Ádám ügyvéd kezdeményezésére kutatták át a szekereket, de csak vaktöltényeket és kovát találtak. LAKATOS 1881/I. 140.

99 Berger von der Pleisse, Johann, báró (1768–1864) cs. kir. altábornagy. A vár helyőrsége már szeptemberben felmondta az engedmességet a magyar kormánynak, a várat az összm monarchia tulajdonává nyilvánította, a magyar–szerb konfliktusban pedig semleges álláspontra helyezkedett. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettskanzlei Vorträge. Kt. 10. 1848:2201.

100 1848. október 4-én este 1/2 6-kor szólaltak meg először a vár ágyúi a 3-as bástyáról, ezek azonban még csak figyelmeztető lövések voltak. FEISTRITZER 1848/49. 1848. október 4-i bejegyzése.

101 Az uralkodó 1848. szeptember 22-én, vagy szeptember 25-én kibocsátott manifestumáról lehet szó. A vonatkozó kiáltványokat közli: *Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek*. Buda, 1849. 1–5.

102 Az állandó bizottmány elnöke Hajka Demeter helyettes polgármester lett.

6-án délben egy ágyúlövés a várból; délután a piac közepén, a Szentháromság szobornál barricádák (torlaszok) emelkednek szélesen.

7-én reggel fél négyre több ágyúlövések ébresztének föl álmainkból, délben még sűrűbben durrognak.¹⁰³ Egy debreceni önkéntesnek a golyó lábát, másíknak fegyvere ágyát töré el. Két gránát is jött a Rácvárosra, de még a légben szét pattanván nem gyújtott.

Most 14-éig csend, de ekkor ismét különböző helyeken barricádírozzák a város utcáit.

19-én roppant néptömeg lepi meg Arad környékét – általános népfölkelés Békés, Csanád, Csongrád, v[ár]megyékben. Arad a fő gyűlpont.

22-én Máriássy őrnagy Újaradot bevette,¹⁰⁴ miért is a várból reánk erős lövöldözések történtek reggeli 6 órától 7-ig és 8-tól egynegyed tízig. Képzeltetni, hogy 400 ágyúlövésnél több mennyi kárt okozhatott. [14.]

23-án délután Gallinyi gyógyszerész 8 éves fiacskájával¹⁰⁵ a szálláson betegen fekvő nejéhez kikocsikázni akarván, midőn a Nap utcába fordulnak egy golyó által mindketten szétzúzatnak. A kocsis és két lónak mi baja sem lett. A két (golyó általi) kimúlt halotti tisztelete csendben, minden harangzúgás nélkül 24-én történik, s most egy időre minden harangozás megszűnt, csak később engedődven meg a reggeli, déli, estvéli imárai harangszó.¹⁰⁶

103 Később azt állították, hogy az első ágyúlövést a várbeli ferencesek gvardiánjának kellett tenni, „azért, hogy a kezdeményezés szerencsés legyen”. Berger azért lövette a várost, mert el akarta érni a magyar kormányhoz hű fegyveres erők lefegyverzését, illetve kiutasítását, valamint a kincstári javak beszolgáltatását és a fekete-sárga lobogó kitűzését. *Potemkin* 1867. 16, vö.: *Galsai Kovách* d.n. II. k. 80.

104 Máriássy Jánost (1822–1905) őrnagy, a tiszántúli önkéntes mozgó nemzetőrség Aradon alakuló táborának parancsnoka. *Bona* 2000. 501.

Máriássy 1848. október 21-én kezdte meg Arad körülrzárását, s miután Kisfaludnál csapatai visszaverték Blomberg támadását, a dzsidásezred elvonult Temesvár felé, így a magyarok bevonultak Újaradra. CSIKÁNY 1998. 110–112.

105 Gallinyi Győző Gallinyi Pál gyógyszerész és Prónay Teréz bárónő gyermeke volt. *Lakatos* 1881/I. 235.

106 Az október 22-én és 23-án tartó bombázás következtében mintegy 20 ember meghalt, 300 ház megrongálódott, további 7 pedig felgyulladt. MÁRKI II/2. 563.

Gallinyi esete megrázta az aradiakat, az estre kitért Potemkin Ödön is. *POTEMKIN* 1867. 25.

29-én. Az erdő melletti Maros részen erős sáncok ásása ma kezdődik. Itt mi is, valamint a város hivatalnokai minden rangkülönbség nélkül tetteleg részt vettünk. Összesen mintegy 500 ember dolgozott egyszerre.¹⁰⁷ Lehetetlenek is látni, kik hogy városukat és hazájukat mentve lássák, a fardatságos munkától nem rettegtek.

30-án. A Maros túlsópartján Újarad felé nyúló erdőrésznek, nehogy az ellenségnek menhelyül szolgálhasson, kivágatása ma megkezdett.

November és December

November 10-én estveli fél 9 órakor repült először a kolostor falai között létező virágos kertbe az étteremtől 2 1/2 ölnyi távolságra egy 60 fontos bomba, mely mintegy ölnyire befúrva magát a földbe, oly iszonyú erővel roppant szét, hogy az étteremben létező ablakok a falak megrendülése következtében összeroppank. Hála az Isteni Gondviselésnek, hogy a számtalan golyók zápora között közölünk egy sem sértetett meg.¹⁰⁸

E két utolsó hónapot az örök emlékü 1848-ik évben együvé ragasztom, s minthogy a sok ágyú hangjainál, ágyúgolyók, gránátok, s bombák roppant károkat okozó rombolásainál egyebet nem írhatnék; azért ezt mellőzve némely említést érdemlő adatokat fogok itt röviden közleni.¹⁰⁹ Ugyanis:

107 Lakatos Ottó szerint közel 1600 kéz dolgozott „hangyaszorgalommal”. LAKATOS 1881/I. 149.

108 Simonyi Viktor (Győző), a 29. honvédszászlóalj főhadnagya szerint Berger minden nap reggel 5-től este 8-ig lövette a várost. V. WALDAPFEL 1950–1965/2. 281–283.

109 Berger ebben az időszakban több ízben lövette a várost, és ezzel is igyekezett a maga számára kedvezőbb körülményeket kicsikarni. Hajka Demeter 1848. november 11-én kelt jelentése például így összegezte az OHB-nak az előző két nap megpróbáltatásait: „Folyó hó [november] 10-én este 9–10 óra körül városunkat bombáirozni kezdvén, három óra hosszáig szünni nem akaró mintegy 400 gránát és golyó záporban önté városunkra lángoló bosszúját, 's hogy a talán elővélt magunk megadását jelző fehér lobogó helyett elszánt kitartással ágyúlövésekkel felelgeténk, f. hó 11-dikén reggeli 6–7 óra körül városunkat újra bombáirozni kezdvén két órai sűrű tüzelés után hihetőleg a szakadó záporos miatt elcsendesült. A kemény tüzelés eredménye lön több háznak tetemes megroncsolása, egy halott és néhány sebesült.” MOL H 2 (OHB) 1848:3082.

Angyalkútnál (Engelsbrunn) debreceni önkénteseink a dzsidásokat megverték és szétűzték Máriássy őrnagy vezérlete alatt, ki is alezredessé neveztetett. Hason sors érte a dzsidásokat a pécskai erdőben is.¹¹⁰

Lippánál 7 száz, nagyrészt debreceni a 8 ezerre menő ellentábor több ízben visszaveré, mígnen töltényekben hiányt szenvedve, kis, de hős seregünk visszavonulni kénytelenítetett. Az ellenfél e csatában több mint 900 halottat számlált, kik között kevés volt ugyan rendes katona, mert az elámított oláh népet hajták előre. Meg is lakolt készségéért.¹¹¹

Végre Halmágy és Brádnál Erdélyben Gál László aradi nemzetőri őrnagy kevés számú embereivel az őket megtámadni szándékozó mócok (hegyi oláhok) közül 1000-nél többet felkoncoltatott, s a falukban mindenütt vizsgálatokat tartva, a fő lázítókat rögtöni törvény útján kivégeztette.¹¹²

Említés nélkül nem hagyhatom, hogy ezen csapattal voltak a Sándor huszárok is vagy 42-en, kik közül bizonyos Szepes vármegyei közvitéz, mintegy 40 éves, egy faluban a kerítés mellett egy éves kis leánykát kenyérrel tömött szájjal nyöszörögni látván, a halállal küzdő csecsemőt megszánva, tisztje engedelmeiből ápolás alá veszi, s ide Aradra érve, s nejének átadva, [15.] kéri, hogy a kis ártatlannak neve, s későbbre keresztlevele legyen, anyakönyvbei beiktatás végett megkereszteltetni, mi mint a kereszteltek anyakönyvében is olvasható, megtörtént (sub conditione¹¹³).

Továbbá megjegyzendő, hogy Hazánk jelen bonyolult állásbani süllyedésének oka valóságos árulás, miután a Nádor (kit a nemzet hallatlan kiűntetésben részesített, s ki saját szavával mondá, hogy csak addig éljen, míg a Hazának él) gyalázatosan megszökött. A megszökött Nádornak el-

110 Az engelsbrunni (kisfaludi) ütközet 1848. október 22-én volt. Máriássy Pécska felől nyomult előre és egész Újaradot elfoglalta. GALSAI KOVÁCH d.n. II. k. 82.

111 1848. november 13-án Máriássy Sándor alezredes vereséget szenvedett Lippán a temesvári várórség román népfelkelők által támogatott különítményétől. Időközben az aradi vár őrsége is kitört és a császári erők megszállták Újaradot. CSIKÁNY 1998. 114–115.

112 Gál László (1810–1850) nemzetőr őrnagy október végén, illetve novemberben egy három hetes hadjáratban megtisztította a román felkelőktől Arad és Zaránd megyéket, valamint Temes megye északi felét. Gál 1848. november 5-én, miután bevonult Nagyhalmágyra, 9 román felkelőt kivégeztetett. BONA 2000. 350, HERMANN 1996. 198.

113 feltételezen (lat.)

fogott leveleiből kitűnik a terv, mellyel elárult honunk legkönnyebb leigázása céloztatik.¹¹⁴

Elfogták ezenkívül még Jellačić különbféle leveleit, melyek igen számosak. Különösen említést érdemlenek a her[ce]g Windisch-Grätz, és Sophia főherceg asszonyhoz címzettek; ez utóbbiak az országgyűlésen is jegyzőkönyvileg szerelmes levélek címmel bélyegeztetnek, miután benők az élvezett kegy s. a. t. -ért¹¹⁵ hasznos szolgálatát ígéri; s így nem titok, hogy a szabadságot alig élvezni indult hazánk leigázásában Sophia főh[er]ce[ge] asszonya a fő szerep.

A dolgok ily fejlődése után a történetbúvárnak tudni szükséges, hogy Őfelsége Ferdinánd által minden miniszteri ellenjegyzés nélkül Magyarországra kinevezett kir[ályi] biztos gróf Lamberg a nemzet nyert szabadsága letiprását, s rombolását megkezdendő, Budára szerencsésen meg is érkezett, honnan midőn Pestre az országgyűlés szétosztatására átmenni szándékoznék, a Duna hídján a nép dühének áldozatjává lett.¹¹⁶ Merészségének megadta az árát.

Érdemlett jutalmát vette a nemzettől gróf Zichy Ödön is; ki honárulási bűnben találtatván rögtöni törvény útján kötéllel kivégeztetett.¹¹⁷

Megjegyzést érdemlő tettek, hogy az ellenfél által megszállott részekben is találkoznak lelkes magyarok; így nem említve a férfiakat, kik az ellenség bevonulásakor saját övéiktől legnagyobb szívfájdalommal búcsút véve, városaik, s így lakhelyük odahagyásával fegyveresen kivonulva na-

114 István nádor 1848. szeptember 23-án, miután közölte Batthyány Lajos gróffal szándékát, titokban Bécsbe utazott és lemondott nádori tisztségéről. Árulással 1848. március 24-én kelt előterjesztése miatt vádolták, amelyben három lehetséges utat vázolt a magyarországi helyzet megoldására, ezek egyike a fegyveres erő alkalmazása lett volna. GERGELY ANDRÁS: *Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye*. Heliikon K. [1989.] 62–64, 126–127.

115 satöbbiért

116 Lamberg Ferenc (1791–1848) altábornagyot 1848. szeptember 25-én miniszteri ellenjegyzés nélkül nevezte ki V. Ferdinánd a magyarországi csapatok főparancsnokának, de szeptember 28-án a pesti hajóhídon a felizgatott nép meggyilkolta.

117 Zichy Ödön gróf (1809–1848) Jellačić számára teljesített futárszolgálatot. A Görgei Artúr őrnagy által összehívott hadbíróság halálra ítélte és azt követően kivégezték. GÖRGEY ARTÚR: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. S. a. r., bev., jegyz.: KATONA TAMÁS I. k. 144–165.

gyobb erőkhöz csatlakoztak, s a haza védelmezésében tettelegesen részt vettek, csak egy pár nőt hozok fel, kik nem gondolva azzal, hogy az ellenfél által szemmel tartatnak, magyar seregünk iránti rokonszenvünket tanúsítani iparkodtak.

Így az újaradi csatánál elfogott honvédek közül bizonyos Lukácsi nevezetű, midőn a temesvári piacon ágyúk fedezésére kosarak fonásával kénytelen foglalatostkodnak, egy tekintélyes asszonyság veres zsinóros nadrágja miatt kérdi, hogy mint magyar honvéd miként került a sárga-feketék közé? (Így nevezték a császáriakat, németül pedig schwarzgelbeknek.) Ez elmondva röviden, hogy fogoly, s azt is, hogy mindenéből kifosztatott, mely válasza szájalomra indítá a kérdező nőt, s egy pár percre távozva cselédje által a magyar honvédnek 2 pár fehér ruhát és 2 pengő forintot küldött. A jótéteménnyel ellátott honvéd csak azt sajnálá, hogy a jótevő kezét nem ismeré, s háláját érte nem nyilváníthatá.

Lugosról hasonlólag női kezek által sebesült honvédeink számára készült tépet párnába varrva érkezett az aradi kórházhoz. Legyenek áldottak ily jó érzelmű honfi és leányaink! Nevezetes az 1848-i év, hogy magyar köriratú pénz ez évben láta napvilágot, valamint magyar bankjegyek is ez évben kezdettek nyomtatni. [16.]

Külső országokra nézve érintetlenül hagyni nem lehet, hogy Pápa őszentsége 9. Pius (átlátva megkezdett újításainak tán célzásánál is további gyors haladását, s hihetőleg megbánva) a nápolyi királynál keresvén menhelyet, Gaetaba utazott.¹¹⁸

Franciaországot érdeklőleg pedig Napóleon Lajos a köztársaság elnökévé szótöbbséggel megválasztatott decemb[er] 13-án.¹¹⁹

Arad városát tekintve december nem sok örömdetes hírt szolgáltat.¹²⁰ Ugyanis Máriássy alezredes szabadságunk kivívására megérkezett (3. de-

118 IX. Pius pápa 1848. november 24-én menekült Rómából Gaeta várába.

119 Az 1848. december 10-én megtartott szavazáson Franciaországban Louis Napóleon Bonaparte, az egykori francia császár unokaöccse, kihasználva a nagy hadvezér személye körül kialakult kultuszt, fölényes győzelmet aratott az elnökválasztáson.

120 Újarad elvesztését követően az Arad megyei tisztikar Szentannára, Peregre, s végül Pécskára menekült, de Kossuth erélyes fellépésére Máriássy november 18-ra virradóan visszavette Újaradot, s a megyei tisztikar is visszatért korábbi székhelyére, miután Kossuth utasította, „hogy Aradra visszamenni ’s Arad lelkes lakosságának jó példával haza-

cemberben) lengyel csapattal (állott 800 főből), s az itt lévő székely és több rendes katonasággal december 4-én virradóra a vár bevételét megkísérelte; de szerencsétlenül, mert a második sáncnál a várbeliek miéinket észrevevén, (mire az elhamarkodott örömríadás szolgált okul) nagy ágyútűzeléssel visszaverték; sokan a székelyek közül a sáncokba szorulva egész késő estig vízben állva védték magukat, s csak a setéséggel beálltával húzódhattak vissza, vagy 14 foglyul maradt, 7 pedig elhalt, a lengyelek közül ekkor 4 [katona]. Béke poraikra!¹²¹

December 14-én Újrad ismét a császáriak birtokába jutott. A mieink gyalázatosan megszaladtak. A rendes katonaságtól nálunk szolgálatba lépett cseh tüzekek mintegy 24-en az ellenfélhez szöktek. Szaladás közben 160 elfogatott, s Temesvárra fogságba vitették.¹²²

E szerencsétlen csata után ha Kún¹²³ (kit csak Kún bácsinak nevezének honvédek) magyar tüzer lélekéberségét veszti, s a mellőle lelőtt tüzekek helyét egyedül nem pótolja, ügyesen az ellenfélre nem eregeti kartácsait, úgy a Nagy-erdő melletti hajóhidoni honvédek átvonulása megakadályoztatván, nemcsak mind elfogatnak, vagy levágatnak, hanem Arad is nagy veszélynek van kitéve.¹²⁴

fiúi lelkesedését felfokozni és nem csüggeszteni ismerje kötelességének". Kossuth Lajos – Boczkó Dánielnek Budapest, 1848. november 18. MOL H 2 (OHB) 1848:2967. Kossuth további ez ügyben kiadott rendeleteit közli KLÖM XIII. 475–476, 490–491.

¹²¹ Máriássy meglepetésszerűen akarta elfoglalni a várat, de a támadás pillanatában az ellenség figyelmének elterelésével megbízott század váratlanul lármázni kezdett, így a védők előtt idő előtt lelepleződött az ostromlók szándéka. MÁRIÁSSY 1999. 63–68.

Az aradiak árulással vádolták Máriássyt a sikertelen várostrom miatt. GALSAI KOVÁCH 1911. 16.

¹²² 1848. december 14-én a Christian zu Leiningen-Westerburg cs. kir. vezérőrnagy parancsnoksága alatt erők megtámadták az aradi ostromsereget, feltörték az ostromzárat és huzamosabb időre ellátták a várat a szükséges élelemmel. CSIKÁNY 1998. 119–122. Leiningen leírását a sikeres akcióról közli: Saját kezébe... 1998. 43–45.

¹²³ Kún János polgári tűzmester Chorin Samu honvéd segítségével a redoutban felállított két ágyúval kartácsáport zúdított a hidra, így megakadályozta, hogy azt a császári katonák elfoglalják a hídfőt. LAKATOS 1881/I. 159, vö.: GALSAI KOVÁCH 1911. 20.

¹²⁴ Az ütközet helyszínéről visszavonuló erőket József Wysocki őrnagy lengyel légiója fedezte. Wysocki elégedetten állapította meg emlékirataiban, hogy „ezzel a nappal alapoztuk meg a lengyel katona jó hírnevét”. *Együtt a szabadságért 1848–1849*. WYSOCKI

December 25-én Máriássy honvédeivel ismét átmegy Újaradra a temesvári és aradi vár közötti közlekedést akadályozandó.¹²⁵ De ez már későn történik, miután 14-től óta [!] minden szükségesséssel a várbeliek magukat elláthaták.

December 28-án egész délután roppant lődöztetése a városnak.¹²⁶

Bevégzem az 1848-ki eseménydús évet, azon tudósítással, hogy ez utolsó hó 2-án Ferdinánd Őfelsége Olmützben minden további uralkodásról lemondva (azaz kénytelenítetven lemondani) a kormányt Ferenc Károly, mint öröklő sorosnak átadá, ki azt azonnal fiára Ferenc Józsefre, mint első szülöttre ruházá.

1849. Januárus

Oly örvendetes hírrel kezdem ez évet, mely előre kecsegtet bennünket azon szilárd reménnyel, hogy Erdély rövid idő alatt elfoglalva, a lázadók-tól (oláhok és szászok) megtisztítva, s így a miénk leend. Ugyanis:

Folyó hó 2-án Bem tábornok Besztercét és Naszódot elfoglalva, Urbánt, a kamarilla bérences tábornokát¹²⁷ seregével együtt Bukovinába

tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. S. a. r. KOVÁCS ISTVÁN. Budapest, d. n. 34.

- 125 Ekkor már gyulai Gaál Miklós ezredes (1799–1854) irányította az ostromsereget, aki Galsai Kovách szerint éppen Máriássy ellentéte volt: „tehetetlen, indolens és szellemileg elagott”. GALSAI KOVÁCH d.n. II.k. 122.

A napló nyomtatásban megjelent változata erősen stilizált formában tartalmazza e véleményyt. GALSAI KOVÁCH 1911. 21.

Gaál Miklós életrajzát közli: BONA 2000. 156–157.

- 126 Gaál Miklós 1848. december 27-én kelt tudósítása szerint a vár parancsnoksága „igen rossz néven vevé, hogy seregem egy része által Újaradot elfoglalván őt odűs fészkebe zártam”, s december 26-án megkísérelte a kitörést, de nem járt sikerrel. MOL H 2 (OHB) 1848:7119.

Gaál testvérének is beszámolt december 27-én az eseményekről, reményét fejezve ki, hogy ütegei elrettentik a védőket a város lövetésétől, 30-án viszont már amiatt panaszkodott (jogosan), hogy kevés az ágyúja. V. WALDAPFEL 1950–1965/2. 403, 410–411. December 28-án Gaál is lövette a várat, a vártemplomot is találat érte, miközben a városban öt helyen csaptak fel a lángok. FEISTRITZER 1848/49. 1848. december 28-i bejegyzése.

- 127 Urban, Karl (1802–1877) cs. kir. alezredes, a 17. (2. oláh) határőr-gyalogezred parancsnoka.

űzte, hol a határszélen erőt hagyva Kolozsvár felé sietett, s ott is szerencsésen sikerült haditerve, mert útközben több kisebb csatában megverve az ellenfelet, Erdély fővárosát visszaszerző.¹²⁸ Az országgyűlés e hó elején Debrecenbe költözött.

Aradra nézve megjegyzendő: a várbeliek által szokásba vett ágyúztatása városunknak mely ágyúzások következtében több házak vagy romba dültek, vagy lángok martalékvá lettek.

Nem lévén még a magyar honvéd seregnek várt ostromló ágyúi, a várbelieknek tüzelését csak néhány apróbb golyókkal viszonyozhatta, ámde folyó hónap 24-én megkészülvén a Maros parton batteryák,¹²⁹ ezek is megkezdik működéseiket, és pedig úgy, hogy önvallomásuk szerint a várbeliek ilyesmit magyar tüzérektől nem is vártak.¹³⁰ [17.]

Februárius

Nem vélt s nem reménylett események tanúi valánk e hóban. Ugyanis: az eddig magát erősen és szilárdul tartó, és védő aradi tábor egy része a rá-cok és császári katonaság által történt megtámadás következtében hátrálni kezdett, s Aradot elhagyva Battonyára vonult, s így másik része is a tábornak a Maros partjairól, miután egy napig csatáztak volna, folyó hó

8-án hátrálni kezdett. Mely alkalmat használva az ellenfél, minthogy december-januárius és e hóban is roppant hideg lévén, a Maros befagyott,

128 Bem, József (1794–1850) honvéd tábornok (1849-ben altábornagy) 1848. december 25-én foglalta el Kolozsvárt, majd Urbant a Borgói-szoroson keresztül Bukovinába szorította.

129 ágyúütegek

130 A kormány 1849 első napjaiban hozatott Máramarosból bányászokat, akiket az ágyútelepek építésénél is alkalmaztak. GALSAI KOVÁCH d. n. II. k. 126.

Feistritzer Rajmund O.F.M. [Ordo Fratrum Minorum – ferencesek, itt: ferences szerzetes] szerint, aki a várban élte át az eseményeket, „7h-tól este 5h-ig a legrettenetesebb bombázás volt, amit csak el lehet képzelni”. A tüzérek csak fél 10-ig tudtak ágyúik mellett kitartani a magyarok rettenetes kereszttüze miatt. FEISTRITZER 1849. január 24-i bejegyzése.

Gaál Miklós és Boczkó Dániel január végén – Damjanich megérkezését követően – megakarták rohanni a várat, de a zajló Maros, illetve az ostrommunkálatok állása a terv kivitelezését nem tették lehetővé. PELYACH ISTVÁN: *Egy elmulasztott várostrom tanulságai*. (Az aradi vár „ostroma” 1849 januárjában). Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominate. Acta Historica Tomus LXXXVII. Szeged, 1989. 3–21.

azon keresztüljött. Mily félelem s rettegés lépé meg a város lakóit, itt feljegyezni nem lehet. Lehetett látni a futkosó gyermekekkel kétségbeeső anyákat, erőtlen aggokat, és lepedőkben hurcolt betegeket, szóval rendkívüli zavart. Parancsnok Gaál Miklós vezénylete alatt reggeltől 10-ig a Maros parton csatározás, míg végre az előnyomuló nagyobb erőnek a mieink engedni kénytelenítetvén, minthogy az ellenfél a várbeli ágyúk által is segítetett, a Nagy-erdő felé vonult.¹³¹ Bevonult azalatt az ellenfél előcsapata is, s bevett szokása szerint legelőször is a békés polgárokat rabolni kezdi, sőt vagy kettőt (zsidót) le is gyilkol, többeket megsebesít. A megyei és város börteneiből a foglyokat szabadon bocsátja. A polgárok által a Marosra vezető Halász és egyéb utcákat eltorlaszoltat, nehogy, mint mondták, a magyarok menekülhessenek. S míg ezek kinn történnek, mintegy 11 1/2 óra tájban kolostorunkba is vagy 25 rác rabló betolakodván, az étteremben, hol mindnyájan, a ház elnökét, ki Tornyán, P[ater] Frigyes,¹³² ki Ötvenesen, P. Kelemen,¹³³ ki Világoson és P. Barnabást,¹³⁴ ki nov. 14-én 1848 Miskolcra utazott kivévn, összegyülekezve (köztünk a derék tábori lelkész N. T. [Nagytiszteletű] Magyarai Alajos is¹³⁵) bizonyos halálunkra számolánk. Szerencsénkre egy pétervárad határőr két társával szurongszegezve megjelenvén, tudakolá: magyarok, vagy németek vagyunk-e? Mely kérdésére, midőn németül válaszolva őt megnyugtattuk,¹³⁶ sikerült arra is bírni e vidéki rendes katonát, hogy a többi társaival a szuronyt lebo-

131 Gaál Miklós 10 óra körül éppen hegedülni kezdett, amikor az ellenséges csapatok megindították a támadást, s a hangszert csak akkor tette le, amikor a szerb-császári alakulatok benyomultak az Úri (Deák Ferenc) utcába, ahol lakott. GALSAI KOVÁCH d. n. II. k. 149–150, vö.: GALSAI KOVÁCH 1911. 40.

Gaál Miklós ezredest az útközetet követően felmentették parancsnoki beosztásából, az ellene indított vizsgálat azonban a felmentésével végződött. BONA 2000. 156–157.

132 Nachtigall Frigyes O.F.M. Conv. [Ordo Fratrum Minorum Conventualium – minoriták, itt: minorita szerzetes.]

133 Zetykó Kelemen O.F.M. Conv.

134 Várholyi Barnabás OFM. Conv.

135 Magyarai Alajos (1817–1888) csanádi egyházmegyes római katolikus pap, akit 1849. február 16-án az aradi tábor felügyelő lelkészévé (tábori főpapjává) neveztek ki. ZAKAR 1999. 142.

136 Lakatos Ottó szerint Pléva Balázs O.F.M. Conv. német nemzetiségű káplán nyugtatta meg a betolakodókat. LAKATOS 1881/I. 169.

csátatta, mely az ablakokon reánk vala szegezve, s az étterembei betolakodástól a többieket elparancsolta. Sokat köszönheténk az éppen akkor a pincében hordók töltögetésével foglalkozó éber lelkű¹³⁷ kádár legénynek is, ki látván, hogy a prezidensnek¹³⁸ (kit a falhoz szorítottak, mellére tartván a szuronyt egy rác és azt kiáltva: Ti szi gazda?¹³⁹) nincs előbb menekülése míg valamit nem adand, azonnal egy cseberben bort sietve felhozott, miből a különben is jókedvűek hörpöntvén, annyira-mennyire csendben valának. Nem maradt mégis kolostorunk kár nélkül, mert Fr. Leopoldot¹⁴⁰ kirablák, P. Wolfgangtól¹⁴¹ pedig 1 órát és egy pár csizmát vivének el. Ez utóbbit főbelövendők, ha csak oldalán csüngő keresztjét nekik nem mutatja, és előttük térdelve élete fenntartásáért nem könyörög.

Azonban a magyar honvédek dicséretére legyen mondva, találkoztak, kik vezénylőik fölhívásának engedve a rendet megtartották, s vezéreik szavát pontosan teljesíték. Földváry ugyanis,¹⁴² Asztalos¹⁴³ és Schatzberg¹⁴⁴ összeszedve legényeiket, a betolakodott előcsapatot zaklaták, olyanira, hogy közülök kevés menekülhetett. Végre Asztalos kapitány, Boczkó, nagylelkű kormánybiztos¹⁴⁵ és Fischer lugosi nemzetőri kapitányoktól felszólítva a város megszabadítására, az aradi Fő utca külön részében felállított Leiningen, Zsivkovich, Rukawina és fölkelt bánáti népesség[19]ből álló sereget, melynek élén Jovanović rác őrnagy állott,¹⁴⁶ az

137 A szerző itt kihagyta a helyet a megfelelő névnek, de nem töltötte ki azt.

138 Zsidegh Rajmund O.F.M. Conv.

139 Te vagy a gazda?

140 Augsperger Leopold sekrestyés.

141 Valkovics Farkas O.F.M. Conv.

142 Földváry Ferenc honvéd főhadnagy, a tiszántúli önkéntes mozgó nemzetőrség aradi táborának főszámvévője. BONA 1988. 215.

Földváry Ferenc február 8-át követően 13-án is példásan helytállt, az utcán menekülő néptömeg között összegyűjtötte, majd sorakoztatta századát és Újaradra, a betörő császári alakulatok ellen vezette az. POTEMKIN 1867. 49–50.

143 Asztalos Sándor (1821–1857) a 29. honvédzászlóalj századosa.

144 Schatzberg Károly (1821–?) honvéd százados az 58. honvédzászlóaljban, az 1849. február 8-i ütközetben megsebesült. BONA 1988. 527.

145 Boczkó Dániel (1787–1870) Békés és Arad megyék kormánybiztosa.

146 Jovanović, Michl cs. kir. őrnagy az ostromzár feltörésére küldött cs. kir. erők mellé rendelt szerb különítmény parancsnoka volt.

Ecetfőző utcán bekerülve, baljába[n] a zászlót, jobbában kardot villogtatva, megtámadván – azt megszalasztotta.¹⁴⁷ Jovanović lelővetett. A rabló csordából mintegy 500 halva maradt, s a Bánhidya házába menekültek mintegy 200-an foglyokká lettek. E csata a Kolostor, vagyis Templom utcában és a piacon történt, s a torlaszokig folytatott, hol az egymáson heverő holtak teste miatt járni is csak bajjal lehetett. 3 1/4 órákor délután, minekutána egy kis gránátot bocsátottak a rácok a mieink közé, mely éppen kolostorunk közepe táján pattant szét, és miután egy, a Báránka korcsma szögletén felállított congrév rakéta templomunkba repült, történt a megfutamodás. A menekültek Újaradra, s onnan tovább a legrendetlenebb futással siettek biztos helyre. A mieink az utcákon tábori tűz mellett virrasztottak. E csata után a mieink a Maros partját elegendő örökkel el nem látván, éjjeli 3 óra tájban a helybeli várból kiküldöttek által a roppant sóház meggyújtott, s a városnak is több helyeni felgyújtása elhatározott; mit azonban az isteni gondviselés meggátolni, meg nem engedni jónak látott.¹⁴⁸

Február 9-én egész nap roppant lödöztetése városunknak; e nap reggelén mi, e kolostor tagjai reggeli 5 órákor egymástól elbúcsúzva, minden

147 Mikor Galsai Kovách Ernő kiért a megyeháza elé, a főtér teljesen tele volt ellenséggel „és pedig rác csapatokkal, hol egész vásárt tartottak a házakból elrablott holmikkal – olyan volt, mint egy országos vásár, mindenféle portékákkal”. GALSAI KOVÁCH d. n. 153, vö.: GALSAI KOVÁCH 1911. 41.

148 A sóraktárt Georg Unukich cs. kir. főhadnagy gyújtotta fel, aki február folyamán többször is kitört a várból. FEISTRITZER 1848/49. 1849. február 9-i feljegyzése. Az elhúzódo ostrom a város lakosságának jelentős részét is koldusbotra juttatta, amint azt Hajka Demeternek az OHB-hoz írt, Aradon, 1849. február 17-én kelt jelentése is bizonyítja: „Kétszeresen érezteté pedig velünk az ellenség bosszuló ostroma csapását múlt csütörtökön, azaz folyó hó 8-án, akkor, midőn egyfelől a várból, másfelől Újaradról, a Bánátról előnyomult rabló csapat által városunk két tűz közé szorítatván, a fél napi bombáztatást csak azért szüntették meg, hogy helyt adjon a berohant dúló csorda pusztításának, melynek szerencsés visszaveretése után mind a két felől újból egész irtózatossággal bombáztattunk olyannyira, hogy több házak végromba dőltek, többek egészen lakhatatlanokká váltak, minek következtése lőn, hogy azon tulajdonosok, kik mint kizárólagos vagyonból egyedül a házbér jövedelméből, ez egyetlen jövedelemforrástól is megfosztattak, jelenleg maguknak sem lévén lakhelyük, erna vészes időkben nem maradt családjaik s maguk számára egyéb támasz a koldusbotnál.” MOL H 2 (OHB) 1849:2452.

vagyonkánkat a pincébe begyúrva, keseredett szívvel a városból kime-nénk; tartva attól, nehogy nagyobb erővel visszatérvén a megveretett sereg maradéka, bosszújának martalékává essünk. Mi Szabó József tanyájára és a Ségában lakozó némely biztosb helyekre, T. Lakatos Ottó pedig Neu-Bánátra vette magát. E nap esett a kolostorba két 60 fontos bomba, melyek egyike a csigalépcső mellett törvén be, a felső boltozatot és az alsót is lerombolá,¹⁴⁹ valamint e hó 7-én a hitszónokoknak átellenébe létező Oláh Gábor úr házát szinte egy 60 f[on]tos, melynek ablakredőnyei a kolostor tetejére és kertjébe hullottak.¹⁵⁰

Feb. 11-én. Folyó hónap 11-én a várból titkon kiköltözött néhány tisztnek poggyásza a mieinktől elfogatván, azok Aradra, Gaál parancsnok szállására szállítatnak, hol elárvereztetvén, s azok nagy részét Gaál tábornok neje vevén meg, az illetők kezeibe ismét visszakerültek.

E hó lefolyta alatt s mióta a vár bezáratott, kolostorunk minden rendű és rangúakat nem csak éjjeli szállás- de asztallal is ellátott. Vendégeink között számos nevezetességek, kikről meggyőződve hiszem, hogy az aradi minoriták vendégszeretetét, s honfiúi buzgalmukat még utódaik előtt is méltányolva emlegetendik. Domján Antal telekbíró és volt nemzetőri kapitány többnyire velünk s nálunk élvezte a nap örömeit, vagy velünk és nálunk érezte a nap súlyos terheit. Végre fölfogván a helybeli kolostor a vár ellenébeni veszélyes helyezését, s megfontolván, hogy számos vendégeit a legjobb akarat mellett sem láthatja el anélkül, hogy hozzátartozói hiányt ne szenvedjenek, közmegegyezés következtében a kolostorból a város biztosb részeire a hó végével kivonult. Két hely jelöltetett ki, hol ebédre megjelenhessenek: (1:) a Tégla utcában N. Tdő [Nagyon Tisztelendő] elnök Kosztka Libórnál, hová N. T. [Nagytiszteletű] Zsalud Izidor, Lakatos Ottó, Máté Jób, Augsperger Leopold fr. [frater] és P. [Pater] Nachtigall Frigyes és Csüdör Tamás járanak. Azonban T. [Tisztelendő] Tamás Sep-rősen inkább, P. [Pater] Frigyes pedig a ritka jóságú, és bennünket kitű-

149 Itt a szerző néhány szót tintával kihúzott a szövegből.

150 1849. február 9-én a két fél ismét tűzharcot vívott, de egyik fél sem gondolt komoly támadásra. A várat újra ellátták a szükséges felszereléssel, illetve élelemmel. A bekövetkezett károkért, illetve Arad ideiglenes elvesztéséért Gaál Miklós tábornok volt a felelős, aki 1849. február 10-én beadta lemondását. CSIKÁNY 1998. 138–139.

nőleg kedvelő Ttes [Tekintetes] Rózsa József úrnál találák fölterítve számukra a barátságos asztalt. Hála a jótevőknek!!! [19.] A többiek, úgymint Pléva Balázs, Vinkler Brúnó, Sujánszky Euszták, Zsideg Rajmund, Bar docz Sándor pedig¹⁵¹ 30-ik szám alatti házban gyűlének össze minden gondolható nyomor közötti ízes ebédjük elköltésére, egyszeri lakozással megelégedvén, és e kolostoron kívüli lakás egész 3 hónapig tartott. Nem szólok azon szomorú eseményekről, melyek e hó és egész ostrom alatt történtek anélkül, hogy mindannyiszor legnagyobb szívfájdalmat nem éreznék, de azt mégis ide jegyzem, hogy a várbeliek bánásmódja a város irányában nem csak háladatlanságra, de rossz lelkűségre is mutat: Cesati olasz és Sziljak oberster¹⁵² a helybeli várerősségben a város kérlelhetlen ellenei valának.¹⁵³

Folyó hónap 9-én Rómában a köztársaság kikiáltott.

Március

E hó 1-ső napján költözének ki a kolostor tagjai a magyar város különféle utcáiba, s igen okosan tevék, mert e nap is a város több ízben ágyúztatván, a kolostor szobái lakhatatlanokká lettek, össze lévén törve minden ablak, vagy ajtó sérülvén meg több szobákban. E hó 7-én repült be a 10. számú szobába egy bomba, melyben mindent összezúzott.

11. Folyó hónap 11-én sikerült Bem tábornoknak Szebent ostrommal bevehetni, hol a tábornok tudósítása szerint nagy számú orosz katonasággal kelle küzdenie.¹⁵⁴ Tudatja továbbá, hogy az orosz beavatkozást megvizsgálandó, angol prokonzullal Szebenben személyesen értekezett, s bi-

151 Itt Sujánszky kihagyta a helyet az utca nevének, de végül nem írta be a naplóba.

152 Cesati, Lucas gróf, cs. kir. mérnökkari százados és Sziljak, Johann von cs. kir. ezredes, a helyőrségi zászlóalj parancsnoka is részt vett azon az 1848. szeptember 19-én tartott haditanácson, amely a várat semlegesnek nyilvánította, s így kivonta a magyar kormány hatóköréből. CSIKÁNY 1998. 102.

Sziljak ezredest egyébként vezérőrnaggyá léptették elő és kinevezték Berger helyettesé is. Az erre vonatkozó parancsot 1849. február 15-én olvasták fel a várban. FEISTRITZER 1848/49. 1849. február 15-i bejegyzése.

153 A szembenálló felek februárban rendszeresen lötték egymást. MARGITAY 1890. 74–75.

154 Bennnek kb. 7500 katonája volt, míg a Nagyszebent védő sereg összlétszáma legfeljebb 5000 fő lehetett. HERMANN 2001. 253.

zonyossá tévé őt afelől, hogy az orosz katonaság tetteles részt vett az ütközetben. Ki is másnap azonnal Oláhországba visszautazva körülményesen értesíté az angol kormányt az ellenünk használt beavatkozásról.

Március 15-e, mint népünnep a szabadság, egyenlőség és testvériség évnapja a sírkert melletti téren hálaáldozat és szónoklattal ünnepeltetett meg. A szónok Sujánszky Euszták vala. Öndicséret nélkül legyen itt általam följegyezve, hogy a haza szeretetéről tartott beszédem mind a dicső honvédsereg, mind a t. c.¹⁵⁵ minden rangú és rendű hallgatóság tetszését és meglegedését kivívá.¹⁵⁶

24-én. A várbeliek egynegyed egyre éjjel bombáikkal ismét háborogták városunkat és sokak házait megrongálák.

E helyen nem lesz fölösleges megjegyezni, hogy a többször említettem [!] Bem tábornok, ki Szeben bevétele után folyó hó 19-én Brassót is bevette és Erdélyt megtisztítva, Puchnert seregével együtt Oláhországba kiűzve, az erdélyi hadjáratnak véget vetett – lengyel születésű. Ő Lengyelország megbukta után Párizsba menekült, honnan most szabadság és alkotmányt védő harcunkban részt veendő, hozzánk költözött és közöttünk dicsően működik. A vezénylete alatt működő vitézek őt csak Táti, Öreg Táti névvel említik. Ez az, ki minden katonai szigorúsága mellett alattvalói bizalmát és tisztelettel párosult szeretetét a legnagyobb mértékben bírja. Az itteni tábor parancsnokai felsőbb rendelmények következtében így válták föl egymást: 1-ső volt Máriássy őrnagy, később alezredes, ezt követé Gaál Miklós ezredes, utóbb tábornok, [20.] kit fölválta Kiss Pál alezredes,¹⁵⁷ s végre most a parancsnokság gróf Vécsey tábornokra ruháztaték.¹⁵⁸

¹⁵⁵ tisztelt című

¹⁵⁶ Az ünnepi misét az aradi sírkert mellett egy óriási sátor alatt mutatták be. LAKATOS 1881/I. 183.

Galsai Kovách Ernő szerint a nemzeti ünnep alkalmából rendezett ünnepi misén valamennyi egység „ünnepies, komoly hangulatban” vett részt. GALSAI KOVÁCH 1911. 54.

¹⁵⁷ Kiss Pál (1809–1867) honvéd alezredes három hétig volt parancsnok, de jellemző hogy Margitay Gábor – e vonatkozásban pontatlan – emlékiratai szerint „48 órai dühös káromlásai után innen eltétetett”. MARGITAY 1890. 79.

¹⁵⁸ Vécsey Károly gróf (1809–1849) honvéd tábornok 1849. március 18-án vette át Kiss Pál alezredestől az V. hadtest parancsnokságát. CSIKÁNY 1998. 140.

Április

A dicső hadvezér Perczel Móric Szegedről Bánátba bemenve, már egész Sz. Tamásig¹⁵⁹ haladott, útközben minden rác tábort tönkretévén. Végre a szenttamási sáncokat is rohammal bevevé, sok vagyon és hadi szereknek birtokába jutván. Így tehát az annyira félelmes szenttamási sáncok többé nincsenek, de maga Szenttamás is semmivé tétetett.¹⁶⁰

Ápril 14-e örökre nevezetes, örökre emlékken maradand a magyar nemzet szívében. Ugyanis a képviselőtestület a debreceni reformata nagyszerű egyházban összegyűlve egy szóval, s lélekkel kimondá a magyar nemzetnek önállóságát, függetlenségét; kimondák a Habsburg-Lothringi háznak örökös száműzetését, s míg a nép jövőre a kormány formát meghatározandja:

Kossuth Lajos

egyhangúlag ország-kormányzónak kikiáltatott, s egy független, felelős magyar minisztérium alakításával megbízott.¹⁶¹

Ápril 17-én Bem, a dicső tábornok, miután az erdélyi hadjáratot szerencsésen bevégezte, kifelé, Karánsebesnek vevé útját, s azt egy jól sikerült csata után bevette.

Ápr. 19-én reggel Lugosról is kiűzve az ellenfelet, főhadiszállását Lugosra tette. Ugyan e nap, azaz ápril 19-én Asbóth ezredes a Rákoson nagyszerű győzelmet nyert az ellenünk agyarkodó császáriakon, melynek legnagyobb eredménye reánk nézve az lett, hogy az ellenfél hazánk szívéből, Buda-Pestről húzódik kifelé,¹⁶² s 24-én Szent György napján, Pesten

159 Szenttamásig

160 Szenttamást 1848-ban háromszor kísérelte meg sikertelenül bevenni a magyar kormányhoz hű haderő. Perczel 1849. március 15-én vette át a bácskai csapatok parancsnokságát, s alig másfél hónap alatt felszabadította a Bácskát, 1849. április 3-án elfoglalta a szenttamási szerb tábort is. HERMANN 2001. 263–268.

161 Hajka Demeter polgármester-helyettes 1849. április 21-én jelentette be a városi közgyűlésben a trónfosztásról szóló határozatot. MÁRKI II/2. 583.

162 Aulich Lajos honvéd tábornok a II. hadtesttel 1849. április 11-én látszattámadást indított Rákos mezején, majd április 16-án az Asbóth-hadosztály Vecsés térségében újabb látszattámadást hajtott végre. HERMANN 1996. 305, 308.

már honvédőink cirkálának. A két városközi közlekedést, miután az ellenfél Budára átvonult, a hídnak felgyújtásával megszakasztá.

Ápril 30-án Bem tábornok egyesülve az aradi hadtesttel már Temesvár alatt áll.¹⁶³

Az ország kormányzó elnöke által kinevezett független, felelős magyar minisztérium tárcáját elfoglalva, a következőkből áll:

Szemere Bertalan elnök s belügy

Gróf Batthyány Kázmér külügy s ideiglenesen kereskedelmi

Horváth Mihály csanádi püspök vallás és közoktatási

Vukovics Sebő igazságügyi

Duschek Ferenc pénzügy

Csány László közlekedési

Görgei Artúr hadügy – kinek helyét ideiglenesen jelenleg Klapka tábornok pótolja.

S így Magyarország független, s Habsburg-Lothringi ház¹⁶⁴ napjai megszámlálhatók. A boldogság minden magvait kebelében hordó magyar hazát e h-tlen¹⁶⁵ család bitor kezekkel addig faggatta[!], nyomorgatta, hogy e lépésre a magyar nemzetet az utolsó cseppig kimerített türelem kényszerűsége vezeté, nem pedig túlzott elbizakodás, vagy forradalmi viszketeg. S ma már a nép szabad – bátran szemébe nézett a koronás zsarnoknak, s vele számat vetett.

S miután bízva test és lelkének megtörhetlen erejében, a fellázadt rác, szerb-oláh gyilkosokat nagy részben összezúzta, s Windisch-Grätz zsoldosait rövid napok alatt semmivé teszi, amint e csordák és zsoldosok kegyetlenségei fő okozóját a magyar hazán 3 száz évig zsarnokoskodó Habsburg család minden tagjait ápril hó 14-én örökre száműzé.¹⁶⁶ [21.]

E hó 2-án a helybeli várból eregetett golyók egyike kolostorunkban a 9-ik számú szobába törvén – abban mindent porrá zúzott.

163 Bem április 20-án már Temesvár elővárosában (Józsefváros) állt, majd 29-én sikertelenül próbálta meg bevenni a Gyárvárost. HERMANN 1996. 315, 318.

164 Habsburg-Lotharingiai ház

165 hűtlen

166 A függetlenség kimondására Arad városa is üdvözlő felirattal válaszolt. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsai Lajstrom 1849. évről. 1849:199, 239, 240.

E hó 9-én történt fél napi ágyúzás alatt több városi lakok rongáltattak meg.¹⁶⁷

Május

Múlt hó végén a Bem táborá előtt futó császári katonaság Temesvárbá bevonult, hol a bent rejlő összes erőt mintegy 8 ezerre teszik.

Mieink Temesvárt körülkeríték – s jelenleg seregünk egy része Orcifalván van, másik része Bemmel Mehádia környékén beütött Puchner táborát megsemmisítendő – elutazott. Harmadik, azaz legkisebb része Temesvárt (mintegy 2000) környezi; mit megtudva a bennlevők, 12-én 28 ágyúval, s majd 5000 emberrel kitörve a miéinket körülkeríték; mit látva magyar honvédeink, egész elszántsággal szuronyt szegezve rohantak a kétszernél nagyobb erőnek – s mint tudomásunkra jutott, az ellenfélből 600 leölve a várba visszavonulni kényszeríték. Mieink közül a csatatéren 160 halva maradt. Béke a nemzetiségükkel együtt fenntartandó függetlenségért dicsően harcoló csatárok poraira!!!¹⁶⁸

Az itteni várbeliek is észrevevén honvédeink gyérültét, több éjjel megkísérték az áttörést; de a készen álló ágyúk üdvözlétől mindég visszarettenve ismét behúzódtak. Mint gyanítani igen könnyű, céljuk a Maros partján létező, s ellenük működő ágyúink beszegzése; de ezt célszerű intézkedésekkel párosult éber őrködés nem engedi.

Folyó hó 13-án ül meg Arad városa az ország függetlenségének örömnépét; mely alkalommal a Nagy-erdő előtt, s régi sírkert melletti téren középre a szabadság fáját leásva, mellette több sátrak készültek, s minden vallásfelekezet külön sátorban beszéd által az ünnep nagyságáról felvilá-

167 A parancsnokság átvételét követően Vécsey utasítására április 24-re elkészült a már korábban tervbe vett 800 méter hosszú, 6 méter széles csatorna, amely a Marossal összeköttetésben lévén, Újarad felől is teljesen elszigetelte a várat. A csatornával párhuzamosan tüzelőállásokkal és redoutokkal ellátott futóárok volt. CSIKÁNY 1998. 141–143.

A csatorna építése közben a munkában résztvevők – dacára az erős ágyútűznek – csak kisebb veszteségeket szenvedtek. MARGITAY 1890. 88–98.

168 A temesvári várőrség 1849. május 3-án, majd május 12-én rohamot intézett a várat záró magyar erők ellen, de mindkétszer visszaverték őket. HERMANN 1996. 320, 325.

gosítva, a függetlenségi nyilatkozatot magyar, német, oláh, rác és zsidó nyelven felolvasni hallá.¹⁶⁹

1849-i május 21-e mint a magyarhoni történet lapjain örökre nevezetes, méltó, hogy e naplóban is följegyezve, hirdesse a későbbi kornak a magyar hadnokok vitézségét. Dicső seregeink ugyanis Görgei Artúr tábornok vezénylete alatt Buda várát, miután azt a Gellért és Sváb hegyekről néhány napig bombáztatá, a fennírt napon (azaz május 21-én) rohammal bevevék; s méltó nevöknek, miszerint Európának leghősiebb harcosi, újra megfeleltek. A 3-ik, 9-ik, 14-ik, 37-ik, és 47-ik honvéd zászlóalj (köztük több polgári egyének is) a bástyák megrohanásában kitűnőleg működén,¹⁷⁰ a várban létezett Ceccopieri olasz gyalogság, minthogy irányunkban nem kis részvétet mutatott, megkíméltetett, a többiek – mint ily alkalommal történni szokott-, fegyver által hullván el. Hentzit – Buda vár parancsnokát¹⁷¹ Hertelendy Kálmán 47-ik zászlóalji kapitány lövé meg,¹⁷² s maga is könnyű sebet kapott; az első nemzeti zászlót pedig ugyanazon seregbeli honvéd, Püspöky Grácián tűzé ki, miért is jutalmul (és méltán) hadnagyi rangot, s 1000 pengőt kapott.¹⁷³ Részünkről az ostrom és megrohanás alatti elesettek számát tökéletesen meghatározni nem lehetett. Hogy sok

169 A szónokok Kosztka Libór római katolikus pap, Baló Benjamin református, Rácz János ortodox, valamint Steinhardt Jakab izraelita lelkészek voltak. LAKATOS 1881/I. 195.

Az ünnepségen gyűjtést rendeztek, amelyen 600 pft 7 1/2 xr folyt be az államkasszába. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsi Lajstrom 1849. évről. 1849:920.

Az ünnepség dacára Arad kevesebb újoncot akart kiállítani, mint amennyi a törvényben elő volt írva számára, de a hadügyminisztérium nem engedte, hogy az elköltözött vagy gyárakban dolgozó embereket, illetve az ellenséges megszállás alatt álló területek lakosságát levonják az újonckontingensből. A tartozás 1849. május 18-án 89 fő volt. MOL H 75 1849:14858.

170 A 14. honvédzászlóalj a Győrben állomásozó VII., a 37. honvédzászlóalj a Komárom őrségét alkotó VIII. hadtesthez tartozott, így nem vettek részt Buda bevételében.

171 Hentzi von Arthurh, Heinrich (1785–1849) cs. kir. vezérőrnagy a vár bevételekor halálos sebesülést szerzett.

172 Hertelendy Kálmán (1820–1875) százados a 47. honvédzászlóaljban. BONA 1988. 260–261.

173 Püspöky Grácián (1817–1861) zászlós őrmester volt a 47. honvédzászlóaljban, az ostromot követően hadnaggyá léptették elő. BONA 1998/2. 732.

elhunyt, bizonyos; ellenfeleink közül több fogollyá lett, vagy leöletett. Horvátnak nem volt kegyelem – mint hallók! Könnyű legyen hazánk függetlenségéért elhunyt dicső harcosink felett a sírhang, s örök dicsőség koszorúzta elhunytok után hamvaik fölött – melyek elleneikével már egyesülvék – a béke angyala virrasszon!!! [22.]

Május 26-án éjjeli fél tizenegyrei órától reggeli 4 óráig városunk a várbeliek által iszonyatosan bombáztatván és dupla töltéssel lödöztetvén, a golyók zápora által több lakokban okozott rombolásokon kívül, Kornya úrnak a megyeház szomszédságában lévő emeletes háza lángok martalékává lőn. És ez volt az utolsó lödöztetése a városnak, melynél borzasztóbbat eddig nem tapasztalt. S így hiteles állítás szerint 45 ezer lövés érte Arad városát 9 hónapi ostrom alatt.¹⁷⁴

Kolostorunk és templomunk tornya tetemesen megrongáltatott, de éttermünk, melyben majd 9 hó lefolyta alatt több hozzánk érkezett, vagy körünkben menhelyet és vigaszt kereső egyéniségekkel tanyázánk, sértetlen maradt. Hála érte az imádandó Gondviselésnek!

Június

E hó 5-én délutáni 2 órától fél nyolcig tartatott az úgynevezett Bük-szen-kaszárnya udvarában (melynek jelenleg nyoma sincs már) fölállított tábori sátor alatt a várból kiküldetett 5 tiszti egyénnek a mieinkkel tanácskozmánya; melynek eredménye 14 napi fegyverszünet lőn; megengedtetvén e szünet alatt néhány várbeli tisztnek: „Valljon létez-e még honunkban császári sereg és hol? Bevéve-e Buda vára vagy nem?” meggyőződés és kellő tudomás szerezhethető végett Temesvár és Budára utazhatni.¹⁷⁵ És csakugyan:

174 1849. május 26-án éppen pünkösdvásárnapra esett, de a zsidó templommal szemben lévő Stampfel-féle kertben a helybeli zsidóság is bor és zeneszó mellett mulatott, amikor a várból megkezdődött a bombázás. FEISTRITZER 1848/49. 1849. május 26-i bejegyzése. Az ostromlók egyébként tudták, hogy a várban fogytán van a lőszer és az élelem (május 20-án már alig volt kenyér és csak 20 ulánus ló maradt ennivalónak), mivel a szökevényeket kihallgatták. MOL H 2 (OHB) 1849:7378.

175 A csatorna elkészültét követően a vár védői passzívan viselkedtek, noha a magyar záróló erő alig haladta meg a 2000 főt. Vécsey Károly április 26-án, majd május 31-én is felszólította a védőket a feltétel nélküli kapitulációra. Június 3-án Baudis József őrnagy és

folyó hónap 6-án reggeli 6 órakor tiszteink kíséretében Temesvár felé 3, Budapest felé pedig 2 várbeli tiszti egyén útnak is eredt. Dicső magyar kormányunk által június 6-ra kitűzött nemzeti bűjtöt Arad városa kitűnő pietással tartá meg. Minden vallásfelekezet egyházaiban nyilvános könyörgések intéztetvén a seregek urához független édes Hazánkat a mindent felfalni vágyó északi óriás jogtalan beavatkozása miatt fenyegető vesznek mielőbbi megszűnéséért, rettenthetlen hadnokaink diadalmaért, szeretett közös Anyánk, édes hazánk boldog létéért.¹⁷⁶

Folyó hó 13-án reggeli 3 órakor kolostorunk elnöke, Kosztka Libór a helybeli tanodai igazgató Lakatos Ottó kíséretében indult Lugosra társulatunk főnöke N. T. Szabó Román által fölhatalmazva lévén az ottani kolostori elnök, Lahner Ágoston ellen szigorú vizsgát tartani, mely vizsga azonban az elnök hon nem léte miatt meg nem történhetvén, a kiküldöttek re infecta¹⁷⁷ visszatérének.

Folyó hó 19-én az úgynevezett városi ligetben hazánk népszerű költésze, Sárosi Gyula az aradi polgárság színe előtt szerencsés vala közlekedést és hatást ébresztő *Arany trombita* című költeményét szavalhatni, melyből a forradalom eredete és folyama ez ideig igen is világosan kivehető. Hogy e költemény századokon át fennmaradand – habár rejtekben is – erősen hiszem.¹⁷⁸

20-án. A városi képviselők Török Gábor mint polgármester, de jelenleg kormánybiztos helyébe, polgármesterré Varjasy (alias Vranovics) János tanácsnokot, kapitánnyá Horváth Ádámot, tanácsnokokká Kopcsányi

Boczkó Dániel enyhe feltételek mellett ismét sürgette a megadást, aminek eredményeképpen június 5-én 14 napra fegyverszünetet kötöttek a szembenálló felek, s három császári tiszt Temesvárra, illetve Budára indult tájékozódás végett. CSIKÁNY 1998. 146–148.

176 A magyar kormány az orosz beavatkozás ellen keresztes hadjáratot hirdetett, 1849. június 6-ra pedig – tekintet nélkül a felekezetek különböző szokásaira – országos bűjtöt rendeltek el. Meghatározott időpontokban harangzúgás, istentiszteletek és körmenetek nyomtatékosították az országra leselkedő veszélyt.

177 dolgavégezetlenül (lat.)

178 A sikerhez az is hozzájárult, hogy Sárosi példaképiül állította hallgatósága elé az aradi polgárság ostrom alatti türelmét és kitartását, lásd: *Ponyvára került arany trombita. Az örök igazság parancsolatjára mondvacsínálta* SÁROSI GYULA. Bev., jegyz., közléte-szi: Bisztray Gyula. Budapest, 1951. 123.

Kristóf főjegyzőt és Szentiványi János ügyvédet, főjegyzővé pedig Simon Ignác aljegyzőt választák.

Június 29-én az annyira sanyargatott Aradba Vetter altábornagy érkezék, s miután a várból kibocsátott kémlő tisztek még e hó 17-én visszatérve magyar hont a császári seregtől nagyobb részint felszabadítva; a vár további fenntarthatását pedig részint a várva várt segély meg nem érkezése, részint mi legfőbb tényező, az élelem hiánya miatt lehetetlennek állítanak – a szükséges és [24.] mind a két fél által elfogadott feltételek mellett a vár erősségét fenn említett Vetter altábornagy úr

július

első napján éjjeli egy óra után átvevé; s így mit Arad város 9 hó óta folytonosan, de csüggedni nem tudó lélekkel szenvedő közönsége naponként forró imáiban kért e hon Istenétől, ma már teljesedve lőn.¹⁷⁹ Azaz: az aradi vár vissza lőn nyerve a hazának. A példás vitézségű, s becsületességű várparancsnok Berger – a bent lévőkkel – ezekhez értve a várbeli capistránus atyák közül a kolostor elnökét két társával együtt 2 zászlóaljnyi fedezet alatt az éj csöndében kivonult. Az ellenséges őrsereg közt *Sziljak* Oberster és *Cesati*¹⁸⁰ valának, kik legnagyobb ellenszenvvel viseltetének sokat szenvedett városunk irányában. Az átvett helybeli várban 64 ágyú, 1500 fegyver, 2000 mázsa lőpor 1 millió puskatöltény, 3–400 ezer különféle ágyúgolyó, 540 hatvan fontos megtöltött bomba, 800 harminc fontos töltött és több százra menő töltetlen bomba s egyéb hadi szerek találtattak. A magyar kormány – mint hallók – a benn lévőknek minden bútorait kétszeres áron megfizetvén, a tiszteknek rangjokhoz illő és a legénységnek is kétszeres útiköltséget adadni rendelt. Mily jólelkű a magyar!¹⁸¹

179 Arad városa a katonaságnak „az ostrom alatt kiállott állhatatosságáért” köszönetet szavazott, a vár feladásáról szóló hirdetmény közhírré tételével pedig a városi kapitányt bízták meg. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsai Lajstrom 1849. évről. 1849:872, 866.

180 Kiemelés az eredetiben – Z. P.

181 A kapitulációs okmányt közli: *Saját kezébe...* 1998. 170–171.

A várórség 1849. július 1-én reggeli 3 órától 11-ig vonult ki a várból, s 11 órakor a magyar nemzeti lobogókat kitűzték a bástyákra. Náray Imre szerint „egyes zúgolódás hal-

Átvétetvén a vár, abban ideiglenes parancsnokul Bergmann alezre-
des¹⁸² neveztetett ki, s így miután az ide s tovaszört lakosság előbbi lakjai-
ba – mennyire lakaik engedék – visszatért, s a helybeli vár pusztításától
többé nem tarthatott.¹⁸³

Július 5-én a Szentháromság szobra előtt emelt sátor alatt ünnepélyes
Te Deum és hála isteni tisztelet tartatván, N. T. Magyarai Alajos úr által
Kosztka Libór kolostorunk elnöke célszerűen kidolgozott beszédében
fejtegeté az örömnép fontosságát. Minek végével nagyszerű népgyűlés,
és az oroszoknak hazánkba betöréséről tudósítván a közönség, e nem
várt vendég eltávolítására és ezek elleni fegyverfogásra a nép minden
rangkülönség nélkül Bogdánffy [Gergely], Simon Ignác és Pásztori [Fe-
renc] urak által erélyesen fölszólíttatott.

E nap érkezék meg Nagyváradról a fegyvertár, és annak működő sze-
mélyzete városunkba, mely a középtanoda, elemi iskolák és más tágasb
épületekben letelepedve, napi foglalatosságait a hon javára kitűnő szorga-
lommal végezni hazafiúi szent kötelességének tartja.

Folyó hó 8-án a vitéz magyar seregnek átadott, s a mieink által igen is
megrongált várban tartatott az összes tábori kar és polgárság jelenlétében a
hálaadó isteni tisztelet; melyet az Isten szabad ege alatt N. T. Magyarai Ala-
jos tábori s már vári lelkész úr magyar érzelmű szónoklata fejezett be.¹⁸⁴

E hó elején a várerősség palisátíztatott, vagyis tölgy karókkal keríte-
tett be a város felőli oldalon; mely munka az egész vár körül folytatani –
elhatározatott.

latszott itt-ott a néptömegből”, mivel a várost bombázó császári katonaság szabadon el-
vonulhatott. *V. Waldpfel* 1950–1965/4. 152.

182 Bergmann, Josef (1807–1849) honvéd ezredes, az aradi vár ideiglenes parancsnoka.
Bona 2000. 242–243.

183 Bergmann kezdetben német nyelven levelezett Arad városával, de a városi hatóság fi-
gyelmeztette „a hivatalos levelezésnek magyar nyelvenni szerkesztésére”. Arch. Jud.
Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsi Lajstrom 1849. évről. 1849:924.

184 Pártosy Károly honvéd százados a városi közönséget meghívta az ünnepségre. Arch.
Jud. Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsi Lajstrom 1849. évről. 1849:906.
Pártosy fontos szerepet játszott az 1849. február 8-i ütközetben, Vécsey Károly szerint
neki volt köszönhető a 29. honvéddzászlóalj megmentése. MOL H 75 1849:14997.

Lakatos Ottónál Pártosy Károly tévesen „Pásztory Károly” néven szerepel. *Lakatos*
1981/L. 206.

Nagyváradról városunkba érkezett ruhabizottmányi felügyelőség folyó hó 14-én kolostorunk felső emeletét posztó és egyéb kelmék rakhelyéül elfoglalván, a tanító egyének ismét a város külön részeibe kénytelenek kivonulni. Domján Antal úr három szobát házában evégett átengedni szíveskedett.

Július 17-én érkezék Aradra délutáni 5 1/2 órakor Hazánk kormányzója, Kossuth Lajos. A városiak leírhatlan lelkesedése és szívessége fogadá honunk nagy fiát. Csernovics Péter¹⁸⁵ laka volt szerencsés e nagylelkű férfiút kebelébe fogadhatni. Arad magyar érzelmű polgárai, kik őszintén tudják méltányolni az erényt, s érdemet, esti 10 1/2 órakor nagyszerű fáklyás zene és Simon Ignác főjegyző remek szónoklata által nyilváníták a nagy férfiú iránti tiszteletüket. A szónok remek beszédére válaszul a megtiszteltetett, leírhatlan ama lelkesedés, és hatás, melyet [24.] hazánk – Európa – de nem csak Európa, hanem a civilizált világon nevezetessé lett embere, Kossuth Lajos beszédével a néptömegben élesztett, mondván a többi között, miszerint Arad a hazafiúság és hűség nevezettel ugyanazonosított; s miután a lelkes polgárságot továbbrai kitűrésre buzdítva a hon nevében mindent, mi Arad jövőendő boldogsága, s jobbléte előmozdítására megkívántató és megtehető ígért volna, magát mint polgártárs a polgárság hazafiúi bizalma és szeretetébe ajánlva másnap, azaz

18-án és 19-én a várat és fegyvergyárt megszemlélve, a legcélirányosb rendeleteket megtéve;¹⁸⁶ a városi-megyei tisztelgő küldöttséget s a helybeli kolostor papi egyéneit elfogadva, s mindenkinek működési köréhez képest az erélyes eljárást és a hon szorongó állapotjában csüggedni nem tudó buzgalmat szívökre kötvén, folyó hónk

20-án délutáni 2 órakor minden magyar érzelmű áldásitól kísérve eltávozék körünkből Szegedre, ott a nemzetgyűlést, mely Pestről július 2-án hozott határozat következtében Szegedre áttétetvén folytatani rendeltetett – július 21-én megnyitandó. Vezérelje és segítse őt a nemzetek Ura honunk újjáalakítása nagy művének bevégezhetésében.

Miután Damjanich altábornagy¹⁸⁷ jobb lábán történt sérelem következtében a hadügyminiszteri tárcát el nem fogadá, Kossuth Lajos a nem-

185 Csernovics Péter (1813–1892) Temes vármegye főispánja, kormánybiztos.

186 Kossuthnak az aradi vár ellátásával kapcsolatos rendeleteit közli: KLÖM XV. 748–750.

187 Helyesen: tábornok.

zetgyűlés által reáruházott hatalomnál fogva e hó elején Aulich Lajos tábornokot hadügyminiszterré kinevezé; a fennemlített hőst a helybeli várparancsnoksággal tisztelvén meg, mely tisztében e hó elején körünkbe érkezett hős altábornagy betegsége miatt e hó elfolyta alatt sem járhatván el, a várparancsnoki tárca ideiglen Perczel Miklós úrra bízott, kitől később azt Boros József alezredes vevé át.¹⁸⁸

A várerősség, hogy szükség esetében magát fenntarthassa, mindenemű élelmi szerekkel, és hadiszükségletekkel ellátatik.

Bemről és hadi seregéről álljon itt feljegyezve, hogy miután az orosz Brassónál megveré, Moldvába bevonult Ocnáig,¹⁸⁹ honnét az oroszokon vett új győzelméről tudósítását a kormány megnyugtatósára és a csüggedők felvidítésére megküldötte.¹⁹⁰

Midőn Bem, a rettenthetetlen agg hős Erdélyben hősileg működik, s magyar seregének vitézségét a szomszéd Moldvában is nevezetessé teszi, azalatt Pestet az ellenfél újra elfoglalja. A kormány és képviselők háza Szegedre vonul. Az osztrákok és oroszok a magyar bankjegyeket beszedik, s ha igaz, e folyó hó 24-én 1 millió 800000 pftot¹⁹¹ égettettek meg.

Pesten bizonyos Vida Károly¹⁹² tanácsára Haynau főkatona parancsnok¹⁹³ a magyar érzelmű nőket befogatván az Újépületben éheztetvén több napokig kínozza.

Az oroszok egyesülve az osztrákokkal Miskolcot ismét elfoglalván, onnét a Tisza mentében száguldoznak. Július 25-én tiszafürednél csata. Korponai népfelkelésével visszaverte ugyan az ellent, másnap azonban a

188 Kossuth az aradi vár főfelügyelőjévé nevezte ki Damjanich Jánost, aki július 10-én érkezett Aradra, ahol a város külön küldöttség útján tisztelgett a tábornok előtt. Arch. Jud. Arad Primaria oraș Arad. Reg. 1/1849. Tanácsi Lajstrom 1849. évről. 1849:926.

189 Tîrgu-Ocna

190 Bem 1849. július 23-án az Ojtozi-szoroson át betört Moldvába és mintegy 2000 fős csapatával megverte Usztrugov vezérőrnagy erőit, s ezzel ismét megakadályozta, hogy az erdélyi orosz hadsereg a Maros völgyén keresztül kijusson az Alföldre. HERMANN 2004. 342.

191 pengőforintot

192 Vida Károly (1819–1862) konzervatív újságíró, a Figyelmező című lap szerkesztője.

193 Haynau, Julius von, báró (1786–1853) cs. kir. tábornagy, a magyarországi cs. kir. hadsereg főparancsnoka.

túlnyomó erő ismét átkelt a Tiszán, mely szomorú hír hallatára városunk nem kis remegésbe esett.¹⁹⁴

Július 31-én az országgyűlési és kormány tagjainak városunkbani nem várt érkezése közreműlést okozott, mit az állami és tábori szereknek siettetett átszállítása, a katonaság naponkénti hátrálása csak nagyobb fokra emelt. E hó első napja örömnapp volt Aradon, az utolsó rövid ideig élvezett örömléte és nyugalomunkat magával sodrá az örök enyészet örvényébe.

Augusztus

1-én. Az ellenfélnek szegedfeléi nyomulása, Csongrád városának – hol a hős lakosság az elősereget megszalasztá – felperzseltetése, s más számtalan való és valótlan hírek e napot is rémületessé tevék Aradon, s mit állmodni is alig mert volna egy lelkes hazafi, azt lőn kénytelen hallani. [25.]

2-án tudniillik: Szeged városának az ellenfél által történt elfoglalását.

Aug. 3-a és 4-e az ellenfélnek Arad feléi nyomulása hírét szülemle, mi nek következtében az aradi ruhabizottmány, a fegyvergyár és egyéb tábori szerek a várerősségbe és a szomszéd falvak és városokba vitetni rendeltettek.

5-én. Az Aradra menekült minisztérium az ellenfélnek nagylakoni léte hallatára Újaradra átvonult. A rémülés nőttön-nő, zavar mindenfelé, levelettség, s csüggedezés jelei az arcokon.

6-án. Reggeli 6 órától óta [!] tömérdek katonaság, roppant számú szerek bevonulása a várba, melynek elősáncai ágyúkkal láttatnak el. 12 óra után 2 zászlóalj és több huszárosztály a temető melletti téren táborút. Tábor parancsnokul Querlonde alezredes,¹⁹⁵ segédjéül Beimel hadnagy¹⁹⁶ neveztetvén ki, ezek a kolostorban láttattak el asztal és lakással.

194 Korponay János honvéd ezredes már 1849. július 25-én is csak a tiszafüredi híd felgyújtásával tudta megakadályozni az oroszok átkelését a Tiszán, 26-án azonban Mihail Dmitrijevics Gorcsakov tábornok csapatai átkeltek a folyón és Korponay Debrecenbe húzódott vissza. HERMANN 1996. 382–383.

195 Querlonde du Hammel, Ferdinand (1811–1873) honvéd ezredes, hadosztályparancsnok a tartalékhadtestnél. BONA 2000. 588.

196 Beimel György (1831–?) parancsörtsízt Querlonde ezredes mellett a tartalékhadtestnél. Bona 1998. 122.

7-én 5 zászlóalj hegyesített vasrudakkal, de többen fegyvertelenül a városunkba érkezvén, a közelgő ellenfél előnyomulása hírére ezek is folyóhónk 8-án táborba szállíttatnak. 9-én éppen 12 órakor délben bizonyos zavarban halászni szeretők által az a hír terjesztetvén el, miszerint az oroszok Újaradra betörték (mi azonban nem valósult). Arad főutcáján általános zavar és borzasztó futkározás történvén, egy asszony agyon taposztaték. E napon az ellenfél előőrei Vinga körül mutatkoztak. E nap hős lengyeleink és Lehel huszáraink közül mintegy 160 foglyokul és 40 poggyászos szekér esett martalékul. Estve felé Görgei 1-ső és 2-ik hadteste megérkezvén, az úgynevezett szállások megett tábort ütött. A helybeli várerősség védállásba helyeztetett, sorsa Damjanich kezére bízván.

10-én. Görgei seregének egy része Újarad alatt táboroz. A katonaság rendkívüli be-, s kivonulása semmi jót nem gyaníttat.

11-én. Általános zavar. A kormányzó és minisztérium hivatalaikról lemondanak. A nemzet ideiglenes kormánya megszűnt és Görgei, mint fővezér a nemzet élén, proklamációban felszólítja Arad polgárait a hon tartózkodásra azon esetben, ha az ellenfél bevonulna a városba.¹⁹⁷ Mi csakugyan

12-én délutáni 3 órakor meg is történt. Az ellenfél Schlik tábornok¹⁹⁸ és Majthényi császári biztos¹⁹⁹ vezénylete alatt Újaradról előőreit Aradba beküldvén, azok először is az úgynevezett König kávéházban raktárt lefoglalták. Más csapata az előőröknek a városházába vonulván, ott egész katonai szigorral őrködének, s miután az aradi tanács, köztük e ház elnöke is N. T. Kosztka Libór Újaradra átmenvén, a város maga feladását jelenté, Schlik tábornagy és Majthényi császári biztos Arad polgárait a személy és vagyon bátorságról biztosíták. Az izraelitáknak azonban meghagyatott, hogy másnap reggeli 9 óráig 30 ezer pengőt ezüst húszasokban Újaradra vigyenek, különben 14-én 60 ezret fizetendők, ha nem: egész zsidóság ki-

197 Görgei kiáltványát közli: GÖRGEY ARTÚR: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. Bev. jegyz. és Görgey István fordítását átdolgozta: KATONA TAMÁS. Budapest, 1988. II. k. 393–394.

198 Schlik von Bassano und Weisskirchen, Franz, gróf (1789–1862) cs. kir. altábornagy, hadtestparancsnok.

199 Majthényi László báró (1820–1908) császári biztos.

raboltatik.²⁰⁰ Görgei szerencsétlen és elárult serege 12-eki éjjel Világos felé vonult, hogy a borzasztó catastrophnak szemtanúja legyen. Vécsey tábornok serege pedig, mely Temesvárt 107 napig ostromlá, szinte e hó 10-én szétveretvén, részint Erdély, részint török földre menekült.²⁰¹

13-án Újaradon ünnepélyes Te Deum Schlik tábornok parancsából, az ott[an]i lelkész felolvassa az átadott proklamációkat. Ez ünnepélyre Arad város magisztrátusa és néhány képviselők – közöttük Kosztka Libór házunk elnöke is – megjelenvén.

14-én reggeli 7 óra tájban egy csapat kozák vonul át városunkon. A polgárság amaz általános rendelet következtében, melynél fogva az eddig forgásban volt magyar bankjegyek érvénytelenítetnek, s pedig úgy, hogy helyettök mi sem adatik kárpótlékul²⁰² – leveretten és kétségbe esetten bolyong –, sír a szegénység és éheznek – és nincs, ki könyörülne!!! 9 óra tájban a helybeli várerősségből az ágyútelep melletti dolgozókra Újarad felé egy lövés történvén – ezzel bevégezik a mieink ostromukat.

15-én. A tanítói testület gróf Zichy²⁰³ és Majthényi császári biztos urak rendelete következtében 500 pengőt adván be magyar bankjegyekben, mindenétől meg lőn fosztva, szinte az aradi ház is, melynek nem maradt annyi, hogy másnap készpénzért élelmi szerekkel magát elláthassa. Délután 5 óra tájban az eddig Újarad mellett táborozott osztrák csapat, mintegy 4 ezred, városunkon átvonulván, a temető mellett táborba szállott. Mint gúnyolták a polgárokat, s mint zaklatták – azt képzelhetni. [26.]

16-án. Egész városban mély csend és levertség.

200 Bernstein Béla szerint az aradi zsidóság 10000 pft-ot fizetett, de ebbe természetesen nem számított bele a Haynau által az aradi és a lugosi hitközségre kivetett hadisarc. BERNSTEIN BÉLA: *A negyvennyolcas magyar szabadságharc és a zsidók*. JÓKAI MÓR előszavával. [Budapest, 1998.] 160, 170.

201 1849. augusztus 9-én a Bem vezette főszereg Temesváron döntő vereséget szenvedett Haynautól. Vécsey V. hadteste, amely nem vett részt a csatában és Kmety György zászlóaljai fedezték a magyar csapatok visszavonulását. HERMANN 2004. 380.

202 Arad városa kérte ugyan Schlik tábornokot és Majthényi báró császári biztost, hogy ismerjék el a magyar pénzjegyek érvényességét, de a császári hatóságok elutasították a kérelem teljesítését. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsai Lajstrom 1849. évről. 1849:1216.

203 Zichy Ferenc gróf (1811–1900) a cári orosz hadsereg melletti cs. kir. hadsereg főbiztos.

17-én. A helybeli várerősségbeni katonaság, miután Görgei Artúr árulása következtében Világoson a fegyverletétel megkezdett és több helyeken folytatott;²⁰⁴ s a volt magyar honvédtisztek azon szín alatt, hogy rangjukban megmaradandnak az orosz tábornál, vagy szabadon bocsátatnak, jó remény fejében fegyverüket, melyet a törvényes szabadság és haza jobb létéért oly hévvel karolának, elég erőtlének valának letenni. A helybeli várőrség is – mondom – magát az orosz tábornak feladá. Estveli 7 órakor történt a kivonulás, s tartott fél nyolcig. A Maros jobb partját orosz gránátos és lovasság foglalá el. Midőn mintegy 300 gyerkőc mint töltény és zünder készítő, az oroszok közt komoly maguk tartásával lépdelve – ezek közül többek szemei könnyekkel telének meg. Szomorú látvány volt az egész, s néhány rác és oláhot kivéve csak kevés arcon volt látható az öröm sugára. A vári erősségből kijötteket még ez éjjel Simándig, onnét Gyuláig, nem annyira kísérek, mint úzék a vitéz oroszok, s így 47 napi birtok után Arad vára ismét osztrák hatalomba került.²⁰⁵

18-án. Mint Ő cs. k. apostoli Felsége születése napján, 101 ágyúlövés hirdeté a nap fontosságát. A katonaság a Temető téren, benn a mieink tarták az ünnepélyes isteni tiszteletet, estve a város kivilágított.

19-én. Számos orosz katonaság vonult át városunkon. Egyenruhája mindenik csapatnak egyszínű hosszú talár, csak vállai és sisakukra tűzött számjegy által lehetének megkülönbözve. Délelőtt bizonyos egyén, ki nemzeti szalagot és csatos kalapot viselt, elfogatván, a Szentháromság előtti téren dobokra fektetve úgy megbotoztatott Schlik tábornok úr parancsára, hogy másnap meghala.

A fegyvereiket lerakott honvédek fáradtan és eltikkadva lézengének utcáinkon e napokban. Történt, hogy ha a magyar honvédnek jobb felső köntöse volt az osztrák katonáénál, attól az utcán megfosztatott, s a külön-

204 A szabadságharc bukását sokan helytelenül árulással magyarázták, figyelmen kívül hagyva a katonai, illetve a nemzetközi erőviszonyokat.

205 Damjanich és Szergej Petrovics Buturlin tábornok annak ellenére állapodott meg a vár átadásáról, hogy az orosz fél csak a feltétel nélküli megadást tartotta elfogadhatónak. A védőket ezt követően Sarkadra kísérték, ahonnan a tiszteket, beleértve Damjanichot is, tovább kísérték Gyulára, ahol Görgei hadseregének parancsnokait is őrizték. CSIKÁNY 1998. 157–158.

ben is pénz és kenyér nélküli ex-honvéd kollégájától még csak ruhája megtartatására sem méltattatott.

21-én. Tábornagy Haynau úr megérkezvén, Heim Domokos polgármester úr házában megtelepedett.

22-én. Több honvédtisztek mint már hadifoglyok érkezvén városunkba, ezek részint a Fehér Kereszthez címzett fogadó, részint a kolostor, részint a reformatum [!] templom és zsinagógába zárattak. Kolostorunkban több nevezetes egyéniségek között volt Beniczky Lajos,²⁰⁶ Szende Béla, és a világszerte híres táncos²⁰⁷ [Veszter Sándor].

E nap végzé életét kötél által a hadi törvényszék által elítéltetett Ormai ezredes²⁰⁸ (alias Auffenberg²⁰⁹). Az elfogatások napirenden lévén, Csernovics Péter is ma vitetett a helybeli várerősségbe.

23-án mintegy fél háromra hozák több mint 424 szekéren a magyaroktól átvett fegyvereket.²¹⁰ Az orosz és osztrákok a kolostor előtti téren válogatták a szebb és jobb magyar kardokat, azokat magokkal elvivén. Egy sváb szekér is meg lévén több puskával rakva, amint azokat is ide, s tova hánynák, egy megtöltve lévén, véletlenül elsült; s a sváb lovát nyakszirtén találva, legalább a véres verítékbe került zsákmány további hurcolásától felmenté.

24-én. Egész ezred hadifogoly, és számtalan ló vezettetett át városunkon.

28-án. A volt magyar honvédtisztek, kiknek úgynevezett Passierschein-t²¹¹ nyerhetni nem lehetett, az osztrák seregbe besoroztatván, kolostorunk kertjében eskettettek föl a császári zászló alá.

29-én. Az Újaradon beszedett bankjegyek Forrayné háza előtt ünnepélyesen megégettettek!!

206 Beniczky Lajos (1813–1868) honvéd alezredes.

207 A név az eredetiben hiányzik.

208 Ormai Norbert (1813–1849) ezredes, a honvéd vadászrezdek főparancsnoka. BONA 2000. 549.

209 A név utólag, ceruzával van lejegyezve.

210 Sujánszky először 434 szekeret írt, majd a számot kijavította 424-re. Lakatosnál 434 szekér szerepel. LAKATOS 1881/I. 219.

211 utazási engedélyt (ném.)

30 és 31-én, még azutáni napokban is érkezének honvédek városunkba eltikkadva vagy köntöseiktől megfosztva, a könyörületesség ajtaján itt is amott is kopogtatván, kinek szíve mindezek láttára meg nem lágyult, szemei nem könnyezének, aligha ember volt.²¹² Midőn a magyar bankjegyek beszédettek, egy különben meglehetősen vagyonú polgár Aradon kolostorunkban esedezett egy falat kenyérért!!! [27.]

E hó valamint május, június és július rendkívüli melegek lévén, miután a császári katonaság városunkat ellepé, és betegei mintegy 6 kórházban gyógyítatnának, kiűtött a kolera, és számosan esének áldozatul, kivált a katonaság közül.²¹³ Szerzetestársaim dicséretére minden hízélgés nélkül legyen itt följegyezve, miszerint tábori lelkészek hiányozván, több hónapig a mieink láták el lelki vigasztalással a betegeket, s mi lett fáradságuk jutalma? Az édes öntudat, hogy keresztényi és felebaráti kötelességeiknek pontosan megfeleltek. Mások érdemjelekkel díszesítettek föl, tán csekélyebb szolgálatért, vagy éppen nem legdicsőbb tetteikért; s a mieink, midőn szerényen folyamodtak némi elismerési jutalomért, nyertek – ot. [!]

Bevégzem én is e szerencsétlen és a magyar történet lapjain gyászos emlékü hó napjairól jegyzeteimet. Vegye a nemzetek igazságos Istenétől méltó jutalmát az, kinek e sanyargatott haza szerencsétlenségét köszönheti!!! Ó, mert ha igaz lélek, és önzéstől ment tiszta szándok, valódi hazaszeretet lelkesítendette a fővezért, ily borzasztó csapás nem érendi, nem érhetendette a hazát.

212 Potemkin Ödön, aki hadifogolyként ekkor érkezett Aradra, azt írta, felette szembetűnő ellentét volt, „a legdiszesb egyenruhába öltözött csász. tiszteket”, illetve a „csaknem elforgyollott magyar tiszteket szemlélni”. POTEMKIN 1867. 145.

213 A kolerával kapcsolatos tapasztalatait valamennyi orvosnak 1849. július 12-től kezdve, kéthetente jelentenie kellett a városi főorvosnak. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsi Lajstrom 1849. évről. 1849:1060.

Aradon egyébként – hasonlóan más városokhoz – a nemi betegségek is komoly problémát jelentettek. A „bujasenyvesek” nagy száma következtében nem tudták ellátni a más jellegű betegeket, így előbbieik számára a városi előljárárság kénytelen volt külön épületet bérelni. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Reg. 1/1849. Tanácsi Lajstrom 1849. évről. 1849:291, 292, 432, 1001.

Szeptember

E hó 2-án a Temető téren nagy katonai ünnepély és érdemjelek kiosztogatása a katonaság között.

11. A megye által beszedett bankjegyek, nemkülönben a városi hatósághoz beadottak 3 és 4 óra között Forraynő háza előtt megégettettek; mely alkalommal egy nő így kiálta fel: most égetik fel erőnket! A városban beszedett bankjegyek mintegy egy millió 540000 ft [-ot] tevének.²¹⁴

15, 16 és 17-én a besorozott volt magyar honvédtisztek lovasságtól kísérve a helybeli várerősségből különfelé ezredekhez szállítatnak.

17[-én] délutáni 5 óra tájban a megyeház udvarán ismét magyar bankjegyek perzseltetnek.

19-én Komárom szűz vára, miután a dicső várparancsnok, Klapka, őnmaga és az egész bennlévő őrseregnek szabadoni elbocsátatását a császári hadi főkormánytól megnyeré, magát szinte feladá. E vár feladása után a véres események és halálos elítéltetések [!] napirendre jövének.

25-én Gyorokon és Magyaráton kezdetét vevé a borszüret, mind mennyiség, mind minőségre nézve silány volt az eredmény.

A helybeli várerősség, melyben a honvéd magyar tisztek nagy száma szigo[rú]jan őriztetik, Howiger várparancsnok²¹⁵ rendelete szerint zárva levén, a bemenet csak bemenetési jegy mellett engedtetik meg.²¹⁶

Az egész hót átaljában tekintve elég kellemesnek mondhatjuk, de mit ér, ha derült Nap alatt, lelkünk elborítva a fájdalom és kététes jövő miatt fel nem derülhet!

214 1848. szeptember 10-e óta, leszámítva némi ezüstpénzt, kizárólag magyar bankjegyek voltak forgalomban Aradon. LAKATOS 1881/I. 219.

215 Howiger, Alois von (?–1849) cs. kir. vezérőrnagy, a kapitulációt követően az aradi várparancsnoka, baleset következtében halt meg.

216 Az időközben Aradra érkezett Damjanich Jánosnének is külön levélben kellett kérnie a várparancsnokot, hogy találkozhasson férjével. Damjanich Jánosné – Howiger tábornoknak. Arad, 1849. szeptember 27. OSZK Kézirattár, Levelestár, név szerint.

2-án. A lugosi elválasztott elnök, N. T. Paulinyi Paulin²¹⁷ Miskolcra kolostorunkba érkezvén, őszinte és baráti érzelmű társaitól illő tisztelet és szívességgel fogadtatik. Éljen sokáig!

Október 5-én fél tízre jelenék meg a helybeli várerősségből kolostorunk elnökénél bizonyos katonai egyén, ki a haditörvényszék által elítélt tábornokok mellé 9 papi egyénnek kiküldetését sürgeté. Mély leverettséggű és a borzasztó hír hallatára egészen elfogódott elnökünk minthogy 9 papi egyént, hon is néhány maradása igényeltetvén, nem küldhetett, e kolostor tagjai közül négyet, t.i. Pléva Balázs, Vinkler Brúnó, Bardocz Sándor és Sujánszky Eusztákot kéré föl a szerencsétlenek melletti vigasz – mennyiben ez lehetséges – és az ily esetbeni papi kötelesség megtevésére.²¹⁸ Vértő szívvel lépök át reggeli 10 óra után a vár küszöbét; s megjelenve a börtönné alakított fő őrház falai között, azonnal átvevénk vigasztalásul, és – mennyire lehetett – bátorításul a nagylelkű jövődő mártirokat. Kezet szorítva és teljes bizalommal fogadának bennünket, s miután mi az őszinte részvét után, több órai barátságos beszélgetés közben őket, a nehéz harcokban annyira megedzett hadfiakat e reájok nézve ugyan gyászos, de meg nem érdemlett csapás elviselésére, és az isteni gondviselésbeni megnyugvásra felhívók, ők egész nyugodtan és egész maguk megadásával bizák sorsukat és éltüket arra, kinek kezeiből minden jó. [28.]

Délutáni 5 óra után hagyánk el a szerencsétlen foglyokat, s miután a várparancsnok, Howiger tábornoktól Passirschein-t²¹⁹ véve figyelmezteténk, hogy másnap, azaz 6-án reggeli 2 órakor a várban megjelenjünk, a legnagyobb szív fájdalommal térénk vissza kolostorunkba.

Október 6-án reggeli 2 órakor megindulva, miután a várba bejutánk, ki-ki a reá bízottakat felkeresni, s meglátogatni fő gondjának tartá. Virasztottak a nagylelkű foglyok, és mennyire lehetett, szereteteiktől néma

217 Paulinyi Paulin (1807–?) O.F.M. Conv. 1851-től Aradon tanított, 1851–1855-ig rendfőnök volt. A magyarországi minorita rend névtára 1882/3-ik évre. Sz. Ferenc pátriárka születése hétszázados évfordulójának emlékére. Arad, 1882. 41.

218 Sujánszky mellett Vinkler Brúnó és Bardocz Sándor is megírta visszaemlékezéseit a kivégzésről. A visszaemlékezéseket közli KATONA d. n. 207–220.

219 be-, illetve kilépési engedély

soraikban végbúcsút véve, a legszükségesebb rendeleteket megtéve, s példás buzgósággal a bűnbánat és oltári szentségben részesülve, magok csinosgatásával, lelkük tiszta öntudatában várak be ama borzasztó időpercet, mely őket vagy felszabadítja, vagy mielőbb annak széke elébe állítandja, kitől ügyök szentsége és igazságos voltáért szenvedett vértanúi halál után a dicsőség babériját megnyerendik.

Fél ötre elmúlt[!], s én, (Sujánszky György Euszták) bevégezvén Poeltenberg Ernő és Aulich Lajos uraknál papi kötelességem, kolostorunk meghagyásából az annyira ismeretes, lábtörés következtében ágyban fekvő nagy hőst, Damjanichot látogatám meg; őszinte részvétünket előtte nyilvánítandó. Kezet szorítva fogadott beléptemkor, s a brünni hóhért,²²⁰ ki éppen szobájában kémlelődött, valamint az őrt is kiparancsolván, velem barátságos beszélgetésbe elegyedett. Sokat beszélt a politikáról, többet Kossuthról,²²¹ igen bosszankodva Görgeiről. Többi között mondá: „Tisztelendő barátom! (Ily címmel illetett beszéd közben.) Nem félek a haláltól, hisz ezerszer néztem én szemeibe; ámde mégis fáj, hogy a császári háztól azon kegyelmet sem nyerhetők, miszerint katonához illőleg, golyó által végeztetnének ki.”²²² Ezeket mondva felkére, hogy az éj óráiban vigasztalhatlan nője, Emíliajának némi megnyugtatósául általa készített imát,²²³ imádott nejének²²⁴ kézbesítem, melyről őt megnyugtattva, midőn már már távozandó valék, így szóla: „Tő²²⁵ barátom! Ön tán nem is tudja, ki

220 Franz Bott

221 Ide Lakatos betoldott egy „s”-t.

222 Tiszti Lajos az „Aradi vértanúk albuma”-ban megghamisította Sujánszky naplóját, amikor ennél a résznél önkényesen néhány Görgeit lejárató mondatot adott Damjanich számára: „Tisztelendő barátom! Bennünket csak a véletlen bonyolított testvéri harcba. Görgey gyalázatosan megcsalt bennünket, ő csak a maga élete biztosításáról gondoskodott, bennünket cserbenhagyott! Leginkább vitéz bajtársaimnak sorsa szomorít engem...” Aradi vértanúk albuma. Szerk.: Varga Ottó. Budapest, 1890². 118.

Időnként hivatkoznak erre az utólagos, Tiszti Lajos-féle betoldásra, mint Sujánszky munkájára történészek is, pl. CSORBA LÁSZLÓ: *A tizenhárom aradi vértanú*. Panoráma [1989.] 5.

223 Damjanich imájának számos közlése ismert, Hamvay Ödön által közölt változat olvasható: KATONA d. n. 166.

224 Lakatos: „nőjének”

225 Lakatos a rövidítéseket fel oldotta. Itt: „tisztelendő”.

vagyok? – mire felelém – Igenis tudom. – Én um Ő²²⁶ – rác vagyok vallásomra, de mint rác meghalni nem akarok. Áldjon meg engem! Azt is tudom, miszerint ön engemet addig meg nem áldhat, míg én meg nem gyódom bűneim, tehát hallgasson meg!” E nagy férfiú meggyónt, röviden a hitvallást letette, és én, midőn engedve kérelmének őt feloldozám, kezeimet fejére tetette, és azt önkezeivel fejére szorítván, egész imám alatt ott tartotta, s miután ez is megtörtént, így szóla: „Most már nyugodtan halok meg, mert magyar pap által áldattam meg” (az absolutiót²²⁷ értvén), s miután ágyában újra felemelkedett, mondá: „Mielőtt eltávozna Tdő B,²²⁸ ha nem utál csókoljon meg engem!” „Hogy utálnám a hősök leghősebbikét!” – s mi majd 5 percig egymás nyakába borulva keservesen zokogánk. Ne adj Isten több ily jelenést életemben!

Végre elközelgetvén az idő, melyben mindenki övéihez visszasietett, magam is kénytelen valék elhagyni egy kevéssé a nagy katonát és igaz hazafit,²²⁹ s remegve vártam a börtönész szobájában a percet, melyben a borzasztó spectaculumra²³⁰ indulnunk kellend. Elérkezett ez is. Tompa moraj közt megérkezék a kísérő sereg, és 3 negyed hatra a négy golyóra ítült²³¹ tábornok, úgymint Kiss Ernő, Schweidel, Lázár és Dessewffy a sáncok között agyonlövettetett.²³² Kiss Ernő az első lövés után el nem dőlven, reája másodszor is 3 egyén lövén, hala el. Testeiket a sáncok hantjai földik, mert elvitetésük meg nem engedtetett. A Hazában a hazáért elhunytak fölött virrasszon a béke angyala! [29.]

Végrehajtatván a fennírt négy tábornokonki véres ítélet, a bitófára ítelt 9 tábornok ugyanazon katonai kíséret mellett indult meg, közbe vévén vizsgáztalásul melléjük rendelt papi egyéneket. Minden arc az elvonuló csapaton – ők nagylelkűen és katonailag nyugodtak. Nyugodtak ez alkalommal a többi várfoglyok is, ha nyughattak szívök fájdalma miatt, kiknek be lévően zárva [ajtajuk], az ajtónyílásuk felé 2 ágyú szegezve. Annyi sem en-

226 „Én, úgymond Ő...” Lakatos Ottónál: „Én ugyan – mondá Ő...”

227 feloldozást

228 Tisztelendő Barátom

229 Lakatos itt új mondatot kezdett.

230 látványosságra (lat.)

231 Lakatos: „ítelt”.

232 Lakatos: „agyon lövettek”.

gedtetett, hogy legalább egy barátságos néma kézszorítás által válhattak volna meg azoktól, kiknek körében és oldala mellett oly hősieleg vívának. Fél óra után eljutva az Újarad felé vonuló térségre, hol a 9 fa felállítva kijelélé a Golgotát, s felolvastatván még egyszer az ítélet, megkezdett a borzasztó működés. Poeltenberg volt az első, kit Török gróf, ezt Láhner, Knezić, Nagysándor József, Leiningen gróf, Aulich Lajos, Damjanich és gróf Vécsey követett. Mindegyik hős lélekkel halt meg, egyik a másikat végbúcsú közben azzal biztatván, hogy nemsokára ismét együtt leendenek. Lelki éberségüket eléggé kitünteté az, hogy midőn mi papok síránk, ők, nevezetesen Nagysándor József a mellette lévő Vinkler Brúnó barátunkhoz imígyen szóla: „Eddig ön vigasztalt engem, s jelenleg ön sír, jobb – úgymond –, ha imádkozunk.” És ekkor Leiningen gróf, noha A vál-lású,²³³ hozzánk csatlakozva fennhangon mondá a pap által előmondott ima szavait. Midőn Leiningen grófra került a felfüggesztetési rend, ez szót kért, mi neki meg is engedtetvén, kimenté magát azon aljas vád alól, mint-ha Buda vára elfoglalása alkalmával az elfogott osztrák tiszteket orozva gyilkoltatta volna meg, esküvel erősítvén, hogy ilyesmi a magyar tábor részéről soha sem történt, s fájdalmát nyilvánítá azon, hogy e vádat bírái előtt megcáfolnia, megsemmisítenie nem engedtetett, s mielőtt élni megszűnt, e szavakat mondá: „Odafenn igazságosabban ítélnék felőlünk.” Damjanich látva, hogy sírok, így szólt: „Mit sír T[isztelen]dő Barátom, hisz akit kezében tart, az is az igazságért akasztatott fel.” S reá kerülvén a sor, miután hét bajnok társa halálának szemlélője volt, így szóla: „Azt gondoltam, hogy utolsó leszek, ki mindig első voltam a csatában,” s mankók segélyével kocsijáról leereszkedvén, miután nyakkendőjét kezeimbe adá, hogy mint örök emléket nejjének kézbesítsem, fellépett az oszlop előtti zsámolyra, s még egyszer megszólítva, ne felejtsem el a reám bízottakat és a vele működő hóhért megintve, hogy szakállát össze ne kuszálja, e vég-szavakkal: „Éljen a Haza!” – kiadá nagy lelkét. Őt miután Vécsey is követte, a borzasztó spectaculum²³⁴ megszűnt. Vagyis inkább csak most tűnt fel egy borzasztó, szívet repesztő látomány: 9 oszlopon 9 tábornok – köztük gróf Leiningen honvédi tábornoki öltönyben – függve, velök annyi család

233 Augsburgi, azaz evangélikus.

234 látványosság (lat.)

öröme örökre eltemetve. Nem volt szem, mely e borzasztó jelenetre nem könnyezett, s mi több maga a Nap, hogy ne lássa mi történik, elrejté arcát, csak 9 óra után eregetve le a bús fellegek közül jótékony sugárit. A kivégzettek holt tetemei nagyobb részt a helyszínén lőnek elásva, Damjanich Mácsán, Leiningen jószágán, Monorin,²³⁵ Vécsey az aradi temető kriptái egyikében alusszák örök álmukat.²³⁶ Nyugodjatok a haza szent ügyéért elvérzett bajnokok! Ti meghaltatok, neveitek azonban a történet lapjain öröklenni fognak.²³⁷

Damjanich imája,²³⁸ melyet szeretett nője, Emília némű vigaszára október 5–6-i éj óráiban készített, fordítva azaz magyarítva N. T. Lakatos Ottó által az eredeti németből.

„Mindenségnek Ura,²³⁹ hozzád bocsátom²⁴⁰ esdeklésemet. A nőmtűli elválás rettentő órájában Te erősítettél engemet,²⁴¹ adj erőt továbbra is, oh Atyám! hogy a kemény próbát – a becstelen gyalázatos halált, mint férfiú erőtelten²⁴² állhassam ki. Hallgasd meg, oh Fő Jóság,²⁴³ forró kérésemet! A viadalokban és csatákban Te vezéreltél, oh jó Atyám, Te engedted azokat kiállni,²⁴⁴ s mentő karod némely kétes harcokban sértetlenül véde meg. Legyen neved örökké-örökké áldott!²⁴⁵ Oltalmazd Mindenható az

235 Monyorón

236 Jelenleg Kiss Ernő Eleméren, Dessewfy Arisztid Margonyán, a többi 11 aradi vértanú pedig az újradi emlékoszlopuk tövében kialakított kriptában van eltemetve. KATONA d. n. 46.

237 LAKATOS 1881/I. 224.: „örökké élni fognak”.

238 Damjanich imájának egy példánya a kivégzést követően Damjanich özvegye mellett Sujánszky Euszták, Vinkler Brúnó, illetve Lakatos Ottó tulajdonában is megvolt. Utóbbi fordította le az imádságot magyar nyelvre. KATONA d. n. 212–213.

Érdekes, hogy Damjanich imája már 1849. október 24-én megjelent a sajtóban is. Friedenszeitung 1849. október 24. (Nr. 10.) 39. (Az imádságnak ezt a fénymásolatát Hermann Róbert bocsátotta rendelkezésemre, segítségét köszönöm.)

239 LAKATOS 1881/I. 224. „Mindenségnek Ura”

240 LAKATOS 1881/I. 224. „hozzád emelem”

241 LAKATOS 1881/I. 224. Lakatos Ottó itt megváltoztatta a szórendet.

242 LAKATOS 1881/I. 224. „erőtéljesen”.

243 LAKATOS 1881/I. 224. „Mindenható”.

244 LAKATOS 1881/I. 224. „megállani”.

245 LAKATOS 1881/I. 224–225. „... s némely kétes harcokból védő karod által menekültem meg sértetlenül. / Legyen neved áldott örökké.”

én különben is szerencsétlen hazámat a további véstől,²⁴⁶ lágyítsd szívét az uralkodónak a hátramaradt kintársak iránti kegyességre,²⁴⁷ s vezérelj annak akaratát bölcsességeddel a népek javára.

Adj erőt, oh Atyám, az én szegény Emíliámnak, hogy ő ama nekem adott szavát *a sorsát hitének erejével elviselhetni* bevált[30.]hassa!²⁴⁸

Áldd meg Aradot! – Áldd meg a veszedelembe besodrott²⁴⁹ szegény magyar hazát!

Te ismered, oh Uram, az én szívemet, s lépteimnek mindegyike tudva van nálad,²⁵⁰ azok szerint ítéld meg kegyelmesen, s engedj a túlvilágban kegyes elfogadást találnom. Amen.”

7-én. A visszaállott és szerzett békéért ünnepélyes hálaáldozat, mely alkalommal helybeli kolostori elnök, N. T. Kosztka Libór szónokol.

8-án N. T. Paulinyit, mint a lugosi kolostor közelebről választott elnökét, kolostorunk elnöke a helybeli tanodai igazgató és Bálint tanár úr rendeltetése helyére elkísérék, honnét október 13-án szerencsésen vissza is térének, Bálint tanárt kivéve, ki – Lugoson, mint tanár működendő – marada. E nap reggeli 9 és 10 órakor tartatott ünnepélyes requiem Damjanich és Láhner gyászosan kivégzettek lelkei csendes nyugalmaért. Az elsőért Sujánszky Euszták, az utóbbiért Pléva Balázs mutatá be sz[ent] áldozatát.²⁵¹

Október 15-én délutáni 3 órakor a helybeli várerősségben a tábornok Howiger laka alatti szobában az úgynevezett gyutacsok készítői vigyázatlansága miatt, mint mondatik 2 hordó lőpor meggyulladván, rettentő explosio²⁵² történt. A tábornok lakából kilépendő, a romok közé zuhanva lábát töré, a szobában létezők iszonyatosan szétzúzatván.

246 LAKATOS 1881/I. 225. „veszedelemtől”.

247 LAKATOS 1881/I. 225. „Intézd az uralkodó szívét a hátramaradott bajtársak iránti kegyességre...”.

248 LAKATOS 1881/I. 225. „hogya ő nekem adott szavát 'hogya sorsát hitének erejével alázatlanságban fogja elviselni' – beválthassa”.

249 LAKATOS 1881/I. 225. „veszedelembe sodort”.

250 LAKATOS 1881/I. 225. „előttem”.

251 Lakatos mellőzte e két szentmise megemlítését. LAKATOS 1881/I. 225.

252 robbanás

Október 22-én A várerősségben ostrom álló némely sütők és Popovics kalmár érdemjellel díszesítettnek fel, mely ünnepélyre a városi katonaság fényes deputációjának is meg kelle jelennie.

25-én Kazinczy ezredes²⁵³ golyó által kivégeztetik a vár sáncfalai között.

30-án temettetett el nagy s fényes katonai pompával a fennemlített megsebesült várparancsnok Howiger Alajos tábornok úr.

Az egész hó általán véve inkább kellemes, mint nem – az időjárást értvén.

November

4-én. A helybeli tanodai ifjúság e napon kezdé meg tanulmányi pályáját futni, s hogy célját annál nagyobb sikerrel érhesse, s tudván, hogy a jove principium,²⁵⁴ a Szentlélek segítségül hívására és sz[ent]mise áldozatra tanárai kíséretében egész ünnepélyességgel megjelent.

8-án tartatott a helybeli kolostor elnöke N. T. Kosztká Libór által egyetemes gyűlés, melyben miután a magyar bankjegyek megsemmítvén, a zárda szenvedő állapotát eleven színekkel lefesté, felszólítá társait, adnák véleményöket az ezután miként kezelendő kolostori javak s jövedelmekre nézve. Mire határozattá lőn, hogy a magyar bankjegyek beadása után fennmaradt és bejött néhány forintokon kezdve új bevételi és kiadási rovat kezdessék, s mi hogy annál pontosabban folyjon, pénzkezelővé T[isztelendő] Izidor, kiadóvá P[áter] Rajmund alelnök választatott. Felszólítá továbbá az elnök rendtársait, hogy magukat a rend szabályaihoz szorosan alkalmazni, és kötelességüket pontosan teljesíteni el ne mulasszák. Örömteljesen jelenté ezek folytán azt is, miszerint a 3-ik elemi osztály ismét a szerzetnek adatván át, a nevezett osztály tanítójául köztisztelet és szeretetben álló rendtársunk T[isztelendő] Vinkler Brúnó neveztetett ki. Végre midőn a kolostor szükségeit a legrövidebb úton kipótolandónak jelenté, felkérve az egész társulatot a kölcsönös szeretet, munkásság és egymás iránti bizalomra, a gyűlést feloszlátá.

²⁵³ Kazinczy Lajos (1810–1849) Kazinczy Ferenc fia, honvéd ezredes. BONA 2000. 423–424.

²⁵⁴ Jupitertől [van] a kezdet (lat.).

Mínthogy a helybeli tanoda kórházzá alakítottát, az iskolák, nevezetesen a 4 felső osztály a kolostor falai között, a két alsó pedig a szomszéd kolostori kert melletti épületbe (hely alkalmasabb a város részéről nem jeltetvén ki) állítottat fel.

20-án indult T[isztelendő] Kokoska Benignus rendtársunk Lugosra, ki nek útiköltségét a Lugosra rendelt ugyan, mindazonáltal némely aradi polgárok folyamodványa következtében továbbra is Aradon hagyatott kollégája T[isztelendő] Máté Jób kifizette.

25-én Tisztelt rendtársunk Lőrincz Elek is megérkezvén, másnap osztályába bevezettetett.

27-én reggel a tél első postája, a hó csakhamar ellepve határunkat, kényelmes szánút lőn. E hó végével Erdélybe több zászlóalj vonult téli szállásra.

December

2-án estve városunk teljes fényben ragyogott Ő cs[ászári] kir[ályi] a[postoli] felsége e naponi trónra lépésének egy évi emlékéül. Másnap, azaz:

3-án ünnepélyes isteni tisztelet, melyet a megyei-városi katonai hatóság és a tanodai ifjúság is jelenlétével nagyban emele.

4-én. Ismét magyar bankjegyek megégetése a városház előtti téren.²⁵⁵

E hó folytában nagy katonai újoncozás. A várbeli erősség volt parancsnokát gróf Thunt²⁵⁶ a ritka becsületességű Castellitz²⁵⁷ tábornok váltja fel. [31.]

Vége van az eseménydús 1849-i évnek is, bár a bú, keserv és annyi milliók szívbánatit is magával sodorhatta volna. Ah, de ezek még mind fennmaradtak. Tán egy jobb jövő enyhítend rajtad szegény édes hazám! Tán megelégteli kínaidat földi Istenünk és egy kegyteli szava előbbi boldog nap-

255 Lakatos Ottó szerint mintegy 1054000 forint értékű magyar pénzt égettek el Aradon. LAKATOS 1881/I. 227.

256 Karl Thun von Hohenstein, gróf (1803–1876) cs. kir. ezredes, az I. hadtest dandárparancsnoka, 1849 októberétől az aradi vár parancsnoka, 1850-től vezérőrnagy. (Hermann Róbert szíves közlése.)

257 Joseph Castellitz (?–1854) báró, cs. kir. tábornok, aradi várparancsnok.

jaidat elővarázsolja, vagy ha ez még később sem teljesülne, tűr; előbb-
utóbb meg lesz a türelem jutalma, s nem dörög mindég az Egek haragja!!!

1850 januárius

Az 1850-i évben az aradi kolostor személyzetét következőegyénségek
tevék:

N.T. Kosztka Libór kolostori elnök és plébániai helytartó.

" " Zsalud Izidor nyugalmazott tanodai igazgató.

" " Lakatos Ottó tanodai igazgató.

" " Zsideg Rajmund alelnök és magyar hitszónok.

" " Pléva Balázs német hitszónok.

" " Nachtigal Frigyes német hitszónok.

" " Várholyi Barnabás 4-ik osztály tanára.

" " Csüdör Tamás 5ik osztály tanára.

" " Sujánszky Euszták 2-ik osztály tanára.

" " Zetykó Kelemen 6-ik osztály tanára.

" " Máté Jób 3-ik osztály tanára.

" " Lőrincz Elek 1-ő osztály tanára.

" " Vinkler Brúnó 3-ik elemi osztály tanára.

" " Bardócz Sándor magyar hitszónok.

Fr. Leopold egyházfi.

Január 3-án kolostori elnökünk, N. T. Kosztka Libór rendtársaival
összes gyűlést tartván, miután a múlt évi bevétel és kiadás összegét
kimutatá, az alapítványi misék mielőbbi elvégzésére a tanári testületet
fölkéré, mely szent kötelességet a tanári testület egész készséggel elfoga-
dott.

8-án a tél a szó szoros értelmében beállott, a Maros jégtömeggé lön.

Január 18-án délutáni 3 óra után bizonyos újaradi fukar a Maros jegén
áthajtani akarván, terhelt szekerekkel együtt, s három lovával a Maros hab-
jaiban találá sirját. Fata nolebant eum pendere.²⁵⁸

²⁵⁸ A végzet nem akarta, hogy fizessen. (lat.)

28-án Jósa Péter²⁵⁹ főkörmánybiztos megérkezvén, a megyeháznál vőn szállást, kinél a tanári testület a kolostor elnöke vezérlete alatt tisztelni kötelességének tartá.

Mi e hó lefolytát illeti: igenis télies volt, kivált 20-tól számítva, mely napokban az utakon többek megfagyva találtattak. B[áró] Wenckheim, társával vadászatra kirándulván, miután a hózivatar miatt utat vesztenek, kocsisa és 4 lovával megfagyás által végzé földi pályáját.

Februárius

Feb[ruár] 2-án. A rögtönítélő szék által elítelt 4 rabló, kik Szerviából²⁶⁰ kivándorlott bizonyos simándi születésű rác nőtől 7 ezer darab aranyat és 400 húszast elraboltak, délutáni 2 és 3 óra közt felfüggesztettek.

Február 8-án. Az 1849-i, február 8-án történt aradi csatában elhunytakért nagy requiem[et] parancsolt tartatni a katonai hatóság.

10-én. A helybeli várerősségben fogva tartott és elítelt magyar tisztek mintegy 40-en külhonba vitettek, közöttük Máriássy is.²⁶¹ Szívet repesztő jelenet vala, midőn a férj nőjétől végbúcsúját vevé, s a gyermekek atyjuk láncba csimpaszkodva tőle megválni nem akarának!! [32.]

Feb[ruár] 19-én ismét egy szerencsétlen vári fogoly, Hauk nevezetű kötél által kivégeztetik.²⁶²

E hó többi napjai minden nevezetes városunkat érdeklő események nélküliek.

259 Jósa Péter a nagyvárad kerület cs. kir. főbiztosa volt, aki 1850 februárjában éppen a sokat panaszt Arad megyei tisztikarról készített összefoglaló jelentést Karl Geringer számára. DEÁK 2000. 151.

260 Szerbiából

261 Máriássy Jánost Olmützbe szállították, ahonnan 1856. július 12-én szabadult. MÁRIÁSSY 1999. 210.

262 Ludwig Hauk (1799–1850) részt vett a márciusi bécsi forradalomban, a Constitution szerkesztője volt, majd 1849. január 23-án honvéd őrnaggyá nevezték ki. Felix zu Schwarzenberg miniszterelnök ellenzése dacára Haynau kivégeztette. HERMANN 2000. 110.

Március

2-án. Boldog e[lső] Ferenc császár lelki nyugalmáért engesztelő áldozat tartatván egyházunkban, azon minden rendű és rangúak közül szép számmal valának jelen, úgy szinte a tanuló ifjúság is t[iszte]lendő tanárai-val együtt.

6-án vevék kezdetüket a helybeli tanodai ifjúságnál a próbatételek. A hittani vizsgán N. T. glogováci lelkész Libovszky Antal úr,²⁶³ mint megyei kiküldött, szinte jelen lévén.

9-én ismét Te Deum az engedményezett Constitutioért!²⁶⁴

14. A kettős magyar bankjegyek beváltása hirdetik.

21-én ismét több foglyok szállítatnak városunkon át Munkácsra.

Egész hó lefolyta alatt az időjárat rendkívüli.

Április

7-én Szegedről T. Márk rendtársunk körünkbe érkezvén, barátilag fogadtatik.

Ápril 19-e a nagyhirű sarlói csatának évfordulati napja, hol az osztrákok ugyancsak a fübe haraptak.

Ápril 21-én. Ma történt az elemi iskolai ifjúság zászlájának ünnepélyes felszentelése N. T. Kosztka Libór plebániai helyettes által. Az első szöveget a felszentelő a teljes Szentháromság nevében; a másodikat Sujánszky Euszták, mint első oltári segéd, a B[oldogságos] Sz[űz] Máriának, Magyarhon védasszonyának; a harmadikat Lőrinc Elek, mint 2-ik oltári segéd Sz[ent] Alajos tiszteletére,²⁶⁵ a 4-ket Vinkler Brúnó; az 5-ket érdemtelen polgármestere Arad városának, s egyszersmind a fennérített zászló nagy-lelkű adományozója, a császári uralkodóház tiszteletére verék a zászló fájába. Ezt követék a tanodai-elemi iskolák és leány növendékek tanárai, végre több magistratuális²⁶⁶ és polgári egyének. A zászló egyik oldalát Sz.

²⁶³ Libovszky Antal (1812–?) csanádi egyházmegyes római katolikus pap, glogováci plébános. Schem. Csan. 1852. 102, 185.

²⁶⁴ Az 1849. március 4-én kibocsátott olasz oktrojált alkotmányt sohasem vezették be, Ferenc József 1851. december 31-én hatályon kívül helyezte azt.

²⁶⁵ Szent Alajos, azaz Luigi Aloisius von Gonsaga (1568–1591) jezsuita szerzetes, a tanuló ifjúság védőszentje.

²⁶⁶ városi tanácsi

Alajos, a másikat a Boldogságos Szűzanya, a kis Jézus és keresztelő János, mint gyermekek alakjai ékesítik. Az egész díszesen állíttatott ki, s a festmény Szamosi Elek úr ügyességét szépen előtűnteti. Bevégeztetvén a szentelés és szögek beveretése, a szent áldozat kezdődött, miután az Evangélium elénekeltetett, igen tisztelt rendtársunk s barátunk T. Vinkler Brúnó a szószékre lépven, a szenvedés fontosságáról remek beszédet tartva, kiemelve a nagylelkű alapítót, T[ekinte]tes Heim Domokos urat is. E zászló létrehozásában Vinkler barátunké az érdem, ki ügyes tapintattal rövid idő alatt kieszközlé azt, mit elődei több évek során kivinni n[em] szerencséltek. Legelőször a búzaszentelési szent meneten, azaz április 25-én, Sz. Márk napján pompázott e csinos zászló.

27-én. Jubileum kezdete,²⁶⁷ melyet primás Öhercegsége Scitovszky János úr Magyarhonra nyert, Öszentségétől, 9. Piustól. Délutáni 3 órakor Veni Sancte. Az idő azonban nem kedvezvén, a rendelt körmenetek Aradon meg nem tartathattak.

Egész április téli inkább, mint tavaszi napokkal kedveskedett.

Május

4-én és ezt megelőzőtt napokban igenis télies napjaink lévén, több helyütt a szobák befűtettek. E nap Viszkub és Rauer lakatos mesterek legényeik által kiadatván, fegyver elrejtés miatt a várba kísértettek. Ugyan e napon hozatott a helybeli várerősségbe Soltság nevezetű volt magyar őrnagy, kinél, mint lakója feladása után kitűnt, egy hordóban több fegyverek elrejtve találtattak.

12-én. A jubileumi ájtatosság befejeztetik. Házunk elnöke magyar és német szónoklattal vigasztalá meg a kiszabott napokban hallgatóit.

Május 10-én a szebeni lotteriára gyűjtő egyéniség, Tunner úr egyik boltjában telepedvén meg – bezzeg volt elég látogatója.

14-én. Egy román rabló rögtön itélet következtében délutáni 2 és 3 óra között bitófán végzé életét.

267 A katolikus egyházban a teljes búcsúk egyik fajtája a jubileum, amely alatt bizonyos kiváltságokkal járó s bizonyos feltételekhez kötött búcsúkat értünk. SZEREDY JÓZSEF: *Egyházjog különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra.* Pécs, 1879. II. k. 1057.

16-án. Bécsben, mint írják a lapok, Bem és Fenneberg²⁶⁸ in effigie felakasztattak. [33.]

23-kán nagyszerű majális a Csalában Heim Domokos polgármester költségén.

27-én Szerdahelyi, mint miniszteriális tanácsos a városi és megyei hatóságot rendezendő, városunkba érkezik.

30-án. Az Úrnapi ünnepély egész dísszel, azonban a katonaság teljes örökődése mellett történt; ez alkalommal Domján Antal Hummel Antaltól átvett oltárát először emelteté fel lakja kapujában.

Június

9-én Pius pápa Öszentségénél ápril 12-én 1850-ben Rómába történt szerencsés visszatérése emlékéül Te Deum tartatott.

10-én. A templom tornya és kolostorunk kijavítása kezdetett.

12-én. A helybeli várerősségből úgynevezett character nélkül quittirozott²⁶⁹ volt honvédtisztek 54-en szabadon bocsátattak – köztük Vajda,²⁷⁰ Mitterpacher,²⁷¹ Hegedüs²⁷² etc.

29-én A Max chevaligerek²⁷³ megérkezvén az eddig városunkban tanyázókat felváltják.

Június egész havát kellemes napok tevék kedvessé.

268 Fenner von Fenneberg, Daniel Ferdinand (1820–1863) kilépett cs. kir. tiszt, publicista, 1848-ban a bécsi nemzetőrség, majd az októberi forradalom idején a bécsi fegyveres erők első hadsegéde, 1848. október 30–31-én Messenhauserrel együtt társparancsnoka, emigrál. (Hermann Róbert szíves közlése.)

269 tiszti rang nélkül kilépett

270 Vajda Elek (1814–1885) egykori századparancsnok a 18. Attila huszárezrednél. BONA 1988. 628, vö.: DINNYÉS LÁSZLÓ: Aradi rabok 1849–1858. Aradi Szabadságszobor Egyesület, 2004. 36.

271 Mitterpacher Ágoston (1811–1855) egykor százados volt a 135. honvédszázalójnál. BONA 1988. 418.

272 Hegedüs (Geiger) József (1820–?) főszázados volt a 18. Attila huszárezredben. BONA 1988. 255.

273 Chevauxlegers – könnyűlovas [ezred].

Július

1-én. Esti fél hétre Fábry Ignác Csanád megye főprépostja Nagyváradról megérkezvén, másnap Temesvárra visszatér.

6-án. B. Haynau mint Őfelsége teljhatalmú megbízottja Magyar kora országban nyugalmaztatik.

19-én. A helybeli tanodai ifjúság nyilvános próbatételei kezdődvén, a hittanbóli vizsgára N. T. Libovszky Antal, mint megyei megbízott megjelenni, s azt jelenlétével érdekesbíteni szíves volt.

20-án. Templomunk megrongált tornya Heim István ácsmester felügyelete alatt, Román Péter és Bodnár János ács pallérok által kijavítva és egészen befedetve mosti [!] csinos alakjában elkészült.

26-án ismét egy rabló kivégeztetése városunk környékén.

31-én. A kolostor és Templom kimeszeltetését megkezdik.

31-én végeztetett és fejeztetett be ünnepélyes hálaáldozat után a[z] idei iskolai év.

Augusztus

1-én. Nagyvárad püspöki helyettes Őnagysága Gyöffy László Vinkler József titoknak és a tanügynéli tollvivő, Laczkó Márton urak Temesvárról, hol Fábry Ignác püspöki helyettes úr névnapját ünneplék hozzánk reggeli 10 órakor megérkezve, délutáni 4 óra után Várad felé indulának.

5-én. A román papok Aczél János²⁷⁴ kormánybiztos úr Őnagysága elnöklete alatt egyházi zsinatot tartanak.

7-én. A helybeli tanodai igazgató, N. T. Lakatos Ottó, Csüdör Tam[ás] és Sujánszky Euszták Pestre utazának.

21-én. Az Aradon szállásolandó ulánusok a polgármester irányában elkövetett illetlen tettök következtében Újaradra parancsoltatnak, Aradon csak a stáb maradván.

24-én. A Torony, Templom és kolostor falai bemeszeltetvén, a kőművesi munka ez évre megszűnt házunknál.

274 Atzél (Aczél) János Arad vármegye cs. kir. biztosa az adott körülmények között a megyei igazgatás megmentésén és az áldozatok számának csökkentésén dolgozott. MÁRKI II/2. 612.

27-én szenderült jobb létre Rácz Gerasim helybeli román püspök, s 29-én délutáni 1 órakor eltemettetett. Szelídség és becsületesség jellemzők a boldogulat.

Augusztus elég heves napokkal kedveskedett.

Szeptember [34.]

Szeptember 4-én Brúnó barátunk késéretében N. T. Pléva Balázs mint elválasztott lugosi kolostori elnök rendeltetése helyére fél reggeli 6 órakor eltávozik.

7-én. Szerdahelyi Pál miniszteri biztos úr kezébe tevék le a 9 órakor előbb megtartott Veni Sancte után az újólag szervezett tisztviselők eskü-jöket.

18-án. A poltrási kerti szőlőnkbeni szüret bevégeztetett – termés igenis csekély lévén.

19-én. T. Jakobovics Gyula Szegedről körünkbe szerencsésen megérkezvén, másnap mint magyar hitszónok működését meg is kezdé.

26-án. N. T. Maximilián Pancsováról mint német szónok működendő Aradon.

Mi e hóban bevégzett borszüretet illeti: róla megjegyezni elég legyen, hogy az a várakozásnak meg nem felelt.

Október

4-én. Öfölsége névnapját az itteni egyházban ünnepélyes Te Deum-mal ülénk. A szent áldozatra minden rendű hivatalnokok és katonai nevezetességek pontosan megjelenvén.

Október 15-én. A helybeli tanodai ifjúság jelenlétében Veni Sancte tartván az iskolai év kezdetét vevé.

Megjegyzendő: Miután felsőbb rendelet következtében a tanodák rendezése megkezdett Magyarországon is, és némelyek részint eltöröltettek, részint több osztállyal nevedtek, Arad lelkes polgárai is, mint minden jó, hasznos és szépnek hő pártolói, a hon növendék sarjadékinak illő kiképzését mélyen szívükön viselők, közgyűlésileg elhatározzák a helybeli tanoda fenntartását. Minthogy pedig a leendő tanárok[na]k ezentúl az úgy-

nevezett Fundus Studiorum²⁷⁵ pénztárából semmi díj nem ajánltatott; a nemes lelkű városi tanács és közönség T[ekinte]tes Heim Domokos polgármester úr erélyes működése után oda vezetett, miszerint a jelen középtanodát nyolc osztályúvá átalakítván, egyszersmind a tanárok fizetését is magára vállalja.²⁷⁶ Fáradozása a nemes város jó érzelmű polgárainak nem hangzott el süketlenül, mert miután a szerzet N. T. főnöke Szabó Románnal a szerződés megkötött, a helybeli 6 osztályú középtanoda az Entwurf²⁷⁷ értelmében az idén ugyan csak hét, jövőre azonban már mint 8 osztályú, megnyitott, s az abbani tanárkodás a minorita rendnek a szerződés tartalma és erejénél fogva átadatott; s miután a kinevezett tanárok megérkeztek, a rendes felolvasások is folytattak.

Az aradi átalakított 7 osztályú tanoda tanárai a következők valának:

N. T. Lakatos Ottó mint igazgató és a német nyelv tanára

" " Missó Illés számtanár.

" " Várholyi Barnabás latin nyelvtanár a 3 f. osztályb.²⁷⁸

" " Csüdör Tamás latin nyelvtanár a 4 alsóbb oszt.

" " Paulinyi Paulin mennyiségtanár a 3 f. oszt.

" " Sujánszky Euszták hittanár és szónok

" " Zetykó Kelemen görög nyelvtanár 5 oszt.

" " Lidi Ferdinánd történelem tanára.

" " Csengő Anzelm természettudományok tanára.

" " Máté Jób magyar nyelv és irodalom tanára.

Engedje az ég, hogy a minorita rend tagjai ez átalakított tanodában is a Haza díszére, s az emberiség javára süketeljesen működhessenek!!! [35.]

275 Tanulmányi alap (lat.).

276 A tanárok fizetése negyedévente 62 forint 30 krajcár volt. Arch. Jud. Arad Primaria oraș Arad. Jurnalul comisarului principal. Szabad kir. Arad város főkamarási számadásának 1850/1. évi naplókönyve. Reg. 2/1850. 1850/1:416, 419.

277 Az 1849 őszén kibocsátott, középiskolai oktatást szabályozó rendelet (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich) jelentős mértékben modernizálta az oktatást és az anyanyelvi oktatás mellett foglalt állást. Ugyanakkor már 1849 augusztusában elhangzottak az osztrák minisztertanácson olyan vélemények, hogy az oktatás nyelve a gimnáziumokban mindenütt a német legyen. DEÁK 2000. 258–259.

278 a három felsőbb osztályban

November

November 1-én. Magyarhonba a bélyegadó behozatott. Kerek számítás után a bélyegzett papír utáni jövedelem 20 millióra rúghat.

6-án. Rendtársunk T. Lőrincz Elek két lovat és szekérkét vásárolva csakugyan saját (alkalmas-e vagy nem ő mondhatná meg) alkalmatosságán, mint mondani szokták, Marosvásárhelyre utazott, vonakodván az új rendszer szerinti tanári állomást elfoglalni. Mint a hírlapokból olvasók, Pesten a bélyeges papirosokból az első nap 8 ezer pengő, Aradon nov[ember] elsőjétől 12-ig 15 ezer pengő gyűlt a császári pénztárba.²⁷⁹

November 15-étől e hó végéig kellemes őszi napokat élvezénk.

December

E hó 13-án reggeli 9 óra után indult P. Rudolf több napi itt mulatása után Lugosra.

E hó elején a régi árnyékszék bezáratván, kolostori elnökünk gondoskodása következtében e célra a konyha melletti éltár fordíttatott.

E hó napjai, mint télben közönségesen történni szokott, igenis változó-konyak valának. Kár és vízben nem volt hiány. Az év utóestjén T. Jakobovics Gyula magyar szónok egyházi köztetszéssel fogadott beszéddel zára be egyházunk falai között az 1850-i évet.²⁸⁰

279 Az újonnan bevezetett adók mellett a város lakosságának kellett a császári tisztek szállásának és egyéb szükségleteinek fedezéséről is gondoskodni. 1850 novemberében a város 655 forint 16 krajcárt költött erre a tételre. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Journalul comisarului principal. Szabad kir. Arad város főkamaraesi számadásának 1850/1. évi naplókönyve. Reg. 2/1850. 1850/1:115.

280 A császári propaganda még Arad 1848/49-ben bekövetkezett bombázását is igyekezett a maga javára fordítani. A Wiener Zeitung 1850. december 4-én tudatta, hogy „Arad városában a bombázás által a legszegényebb sorsúakat érven a szerencsétlenség, azok számára 22 [forint] 56 x [krajcár] beküldve lenne”. A pénz hosszabb idő alatt sem érkezett meg a városba, viszont az adakozó fél az adományokban részesültek neveinek elküldését kérte. A polgármester végül kénytelen volt a városi főpénztárból megelőlegezni az összeget. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Journalul comisarului principal. Szabad kir. Arad város főkamaraesi számadásának 1850/1. évi naplókönyve. Reg. 2/1850. 1850/1:104.

1851. januárius

Elmúlt az eseménydús, felvilágosodottnak nevezett 19. század fele. Mirel annyi lefolyt századok nem is álmodtak, a jelen azt megszülemle, s mit rejthet terhes méhében a jövő? Ki jósolhatja meg? Hazánkra nézve legyen e lapokon feljegyezve, miszerint e század kezdetével bár borongós napjai (noha nem önakaratából) valának is, mindazáltal Európa irigyelte constitúója mellett, s leginkább a magyar nemzeti nyelvnek a diplomácia és tanodákbai behozatala által oly virágzásnak indult, melynél fogva Európa minden civilizált nemzeteivel az ipar s literatura mezején csaknem versenyt futott. E század elején küzdött a honfi királya trónja fenntartásáért, s kívívva a dicsőséget, az áldott béke karjai közt élvezte jó királya kormánya alatti boldog létét. Támadtak Széchenyiek, kik a magyart szellemileg is nag[gy]á tenni óhajtván, megalapíták a tudós társaságot, megteremték a gőzösöket, melyek villám sebességgel hasítják szöke Dunánk habjait, letevék alapját a vaspályának, melyen pénzt és időt kímélve madár gyorsasággal repülhetni honunk egyik részéről a világ civilizált városaiba. Letevék végre és szilárdíták alapját mindennemű műveltségnek, s mi több, teremtettem nemzetünk nemcsak Nemzeti Színházat, de a Dunán Pest 's Budát egybekötő oly Lánc-hidat, melynek megpillantásakor a nemzet nagysága akaratlan is eszébe villan a gondolkozónak. A sors azonban megirigylvén tán e hon nagyságát és szellemi állását, annak e század végéig nem leend – erősen hiszem – üldöző, s bosszuló angyala. Igenis, erős abbeli hitem, miszerint megleglendi a sors a haza kínait, s jobb napok derülte oszlatandja el ama sötét fellegeket, melyek jelenben kedves hazánk egét komorítják!!!

Az aradi család személyzetének sorozata: 1851.

N. T. Kosztka Libór elnök, s plébániai helyettes.²⁸¹

" " Zsalud Izidor nyugalmazott.

" " Lakatos Ottó igazgató 's német nyelvtanár. [36.]

281 Kosztka Libór és az aradi tanári kar fizetését Arad városa folyósította. Kosztka ezen túlmenően még plébános-helyettesi állása után további 12 forint 30 krajcár fizetést húzott. Arch. Jud. Arad Primaria oraş Arad. Journalul comisarului principal. Szabad kir. Arad város főkamarási számadásának 1850/1. évi naplókönyve. Reg. 2/1850. 1850/1:858–859, 1131–1144.

- N. T. Várholyi Barnabás latin nyelv tanára a f. oszt.
 " " Csüdör Tamás latin nyelv tanára az alsóbb oszt.
 " " Missó Illés szám és mértanár.
 " " Zsideg Rajmund alelnök 's magyar szónok.
 " " Heim Maximilián német szónok.
 " " Nachtigal Frigyes német szónok.

- N. T. Sujánszky Euszták hittanár 's szónok.
 " " Zetykó Kelemen görög nyelvtanár
 " " Jakobovics Gyula magyar szónok.
 " " Vinkler Brúnó elemi 3 oszt. tanára.
 " " Csengő Anzelm természettudományok tanára.
 " " Lidi Ferdinánd történelem tanára.
 " " Máté Jób magyar nyelv s irodalom tanára.
 " " Fr. Leopold egyházi felügyelő, sacrista.

Január 20-án volt szerencsés a tanári testület kolostorunkba érkezett Gojzesti Madarasy János Önagyságát, mint a nagyváradai iskolai kerület tanodáinak rendezőjét tisztelhetni. Ki miután 21-én a 4-ik, délután a 2-ik, január 22-én a 3-ik, 23-án a 7-ik, délután az 1-ső, 24-én a 6-ik, délután az 5-ik osztályban megjelenve, reggel ugyan 3, délután pedig 2 órát töltve minden osztályban, az előadó tanárnak tanítási modorát és a tanoncok fölfogási képességét igenis szemügyre vette volna; egyszersmind a városi egyéb tanintézeteket is – a kereskedelmit kivéve – meglátogatva, a szomszéd helységekbe is kirándulva, tanodai kémlelődéseit megtevé, tanodai gyűlésre kéré föl a tanári testületet; melyben miután őszinte meglegedését a tanárok előadásai felől nyilvánítá, s mindazokat, mik az aradi tanintézet felvirágzására megkívántatók, mennyiben közreműködésétől is függene, megigéré, s tanítási nyelvül a magyart ünnepélyesen kijelentve, a tanári testületnek kor igényelte üdvös tanácsokat adva, szóval kiküldetését pontosan teljesítve, a tanodai gyűlés eredményét a magas minisztériumhoz felküldve, körünkből e hó 31-én Váradra utazott.

Februarius

E hó kevésbé téliesen köszönt be, azonban mint január is földeinkre havat nem hozza. A magvetők nem legjobb tavasznak néznek elébe.

28. Feb[ruár]. A helybeli várfogságból 62 egyén szabadon bocsátatván, (közöttük tisztelt barátunk Petheő Vilmos²⁸² is) több családnak hiszem, valamint mindenkinek, ki felebarátja szerencsétlenségén megilletődik, ezáltal nem csekély öröm okoztatott.

Március

6-án. Boldogult Ferenc császárért nagyszerű Requiem tartatván, erre a városi-megyei katonai hatóság és tanodai ifjúság is egész illedelemmel megjelent.

28-án. Tartós betegségéből rendtársunk T. Bardocz Sándor fellábbadván, Szegedre utazik, ott mint szónok működendő.

Április

Őszentsége 9. Pius pápa által az egész keresztény k[atolikus] világra kiterjesztett és engedett jubileumi ájtatosság a helybeli parochián e hó elején vevé kezdetét.

4-én. A temesvári löporraktár egy része felrobbanván nagyobb kárt okozott, mint a 107 napig tartott ostrom. Pesti Napló után.

21-én. A jubileumi ájtatosság bevégeztetett.

30-án. A helybeli feltanodai ifjúság fáklyás zenével tiszteleg az igazgató és tanári testületnek.

Az egész hó száraz inkább, mint nedves. Havat egész télen át nem látván, annyiival inkább a tavasz elején óhajtánk – de hasztalan – a jótékony esőt. [37.]

Május

Ötödikén a leomlással fenyegető árnyékszék lerontatván, s az istálló melléképületeivel befedtvén, kolostori udvarunk ezáltal sokat nyert mind térség, mind egyéb tekintetből.

14-én. Szeretett rendtársunk, T. Nachtigal Frigyes fél hatra jobb létre szenderült. Példásan, s valóban papi egyénhez illőleg készült az örökkévalóság útjára; másnap, azaz

282 Petheő Vilmos (1813–1895) egykori honvéd őrnagy, a III. hadtest karségéde. BONA 2000. 565.

15-én délutáni 4 órakor a köztemetőbe eltemettetett. Ravatalát az újara-
di N. T. plebános,²⁸³ és rendtársai, s számos ismerősi kísérvén a nem leg-
kedvezőbb idő dacára is. Legyen nyugalma csendes!!

30-án érkezett meg Spalatoból körünkbe N. T. Pius Titius volt tábori
lelkész.²⁸⁴

E hó elején azaz 1-én inkább nyitattott meg Londonban a világon leg-
nevezetesebb és legnagyobbyszerű műkiállítás.

Folyó hó lefolyta alatt rendkívüli meleg napjaink valának, ámde a jég is
több károkat okozott, különösen Bihar Szabolcs és Szatmárban.

Június

1-én. Fr. Alajos, mint Enyedre rendelt városunkba érkezvén, miután
egy éjt körünkben töltött, kirendelt útját folytatá.

Június 8-án. Az izraeliták sírkertjében hír és dicsőségben, nemkülön-
ben szeretet és tiszteletben állott, műveltségre és célirányos reformra töre-
kedett főrabbi, tudós Chorin Áronnak²⁸⁵ szobra lelepleztetett. A helybeli
főrabbi²⁸⁶ ez alkalommal remek német szónoklatban fejtegetvén számos
minden rangú és rendűek előtt az elhunyt művelt, jámbor, s ritka jellemű
érdemeit.

23-án volt szerencsénk a Temesi Bánság iskolai főfelügyelőjét tisztel-
hetni. Fő T[tisztelen]dő Bonnaz urat,²⁸⁷ ki másnap Temesvárra visszatére.

29. N. T. lugosi elnök, Pléva Balázs szerencsélteté rendtársait barátság-
os látogatásával.

283 Gaith Ferenc (1803-?) csanádi egyházmegyes római katolikus pap, újaradi plébános.
Schem. Csan. 1852. 38-39., 182.

284 Pius Titius (1801-?) O.F.M. Conv., 1837. július 26-tól a 31. Gróf Leiningen-Wes-
terburg sorgealozozred, 1846. december 23-tól a spalato helyőrség tábori papja. Öster-
reichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Schematismen Schematismus der k.k. Militär-
geistlichkeit. I. k. 53.

285 Chorin Áron (1766-1844) aradi főrabbi. MZSL 170-171.

286 Steinhardt Jakab (1818-1885) aradi főrabbi. MZSL 807.

287 Bonnaz Sándor (1812-1889) csanádi egyházmegyes római katolikus pap,
1850-1860-ig a Temesi Bánság és a Szerb Vajdaság magyar és német nyelvű iskoláinak
felügyelője, 1860-tól csanádi püspök. MKL I. k. 924-925.

E hó nem legkedvesebb napokban folyt le; mint májusban, úgy e hóban is hol jég, hol áradások által okozott károkról tudósítanak a hírlapok.

Július

1-én. Komárom vidékén földingás.

5-én. Tudományosságáról elhírhedt, 's köztisztelet és szeretetben állott Fő Tdő Fejér György n[agy]váradi kanonok²⁸⁸ földi pályáját, melyet 85 évig oly dicsően futott, bevégezé. Emléke halhatatlan maradand, mert élni fog számos, jeles tudományos ismertséget tanúsító műveiben.

E hó előnapjaiban átvevén a helybeli tanítói kar az eddig részint katonai kóroda, részint laktanyául használt gimnáziumi épületet; s azt, mennyire az idő rövidsége engedé, kitisztítván, folyó hó 7-én benne a nyilvános próbatétek megkezdetvén, mint ezelőtt, úgy a jelen évben is, a hittani vizsgákon megyei kiküldött N. T. Libovszky Antal úr megjelenni, s ezáltal azokat érdekesbíteni szíveskedett.

Július 14-én. Fő Tdő Winkler János²⁸⁹ pécskai esperes úr az úgynevezett districtuális visitációját²⁹⁰ a helybeni parochián megkezdi.

Július 30-án kolostorunk éttermében az ifjúság nyilvános szavalatát tartá díszes vendégkoszorú előtt.

31-én. A szerencsésen bevégezett tanév ünnepélyes hálaáldozat által, melyet N. T. tanodai igazgató mutatott be, a minden jó és legszentebb bölcsesség kútfejének, s melyen a N[agyságo]s városi magisztrátus is megjelenni szíveskedett, igen is érdekessé lőn.

6. hó [!] 28-án volt a nagy napfogyatkozás. A köznép nagy része, sőt még a magukat míveltebbeknek nevezetni szeretők is, a világ elpusztulásának bekövetkezendésétől tartottak. A Nap világa csakugyan elveszett, mert délutáni egy órától kezdve 3-ig, midőn a napfogyatkozás kezdődött, sőt majd 7-ig sűrű fellegek boríták az eget. [38.]

288 Fejér György (1766–1851) római katolikus pap, történetíró, egyetemi tanár. MKL III. k. 534–535.

289 Winkler János (1797–?) csanádi egyházmegyes római katolikus pap, pécskai esperes-plébános. Schem. Csan. 1852. 100, 189.

290 kerületi vizsgálatát

E hó elsején N. T. Csüdör Tamás örnök elnöklete alatt folyó hó 24-én Miskolcon tartandó capitulumbai ügynevezett Discretus²⁹¹ és ennek adandó utasítások küldetése tárgyalatván, határoztatott, hogy elébb elkészítvén az adandó utasítások, választassék a Discretus. Hogy pedig ez mielőbb megtörténjék, az utasítások kidolgozására egy bizottmány neveztetett, mely N. T. Paulinyi Paulin elnöklete alatt azokat folyó hó másodikán bevégezvén, miután harmadikán hitelesítettek, augusztus 4-én reggeli 8 órakor a Discretus választása voksok által meg is történt. Minthogy azonban az egyetemes vokssal elválasztott Discretus N. T. Paulinyi Paulin a közbizalom által reá ruházott discretusságot alapos okok miatt el nem vállalá, a gyűlés eloszlott, s így:

Augusztus 5-én 8 szavazattal 7 ellenében Tdő Vinkler Brúnó jövőendő káptalani követté elválasztatott.

Aug. 6-án N. T. Lakatos Ottó igazgató Budára elutazik.

11-én N. T. Paulinyi Paulin Sujánszky Eusztákkal – szeretett testvérének látogatása végett – Tatába [!] utazik.

16-án. Kolostorunk elnöke, N. T. Kosztka Libór, Csüdör Tamás és Vinkler Brúnó Miskolcra elutaznak, ott az egyetemes szerzetgyűlésben résztveendők.

A Maros rendkívüli áradása nem kis zavarba ejté városunkat, azonban a célszerű rendelkezés minden nagyobb vészt elháríta.

18-án Ő cs[ászári-]k[irályi] a[postoli] fölsége születésnapján ünnepélyes hálaáldozat tartatván, s azon minden rendű s rangú hatóságok megjelenvén, a nap fontossága ezáltal csak öregbítetett. Estve a város fényesen kivilágítatott.

Augusztus 25-én. Érdemtelen, s ritka tulajdonokkal bíró rendtársunk, N. T. Paulinyi Paulin, volt aradi felgimnáziumi mennyiségtanár, Miskolcon 11 vokssal 8 ellenében rendünk főnökének elválasztatván; elválasztása véle sürgöny által közeltetett, és a budai fürdőkből a gyűlés folytatására meghívatott. A fennemlített ritka jellemű férfiú engedve a közóhajtnak, csakugyan e hó 27-én szinte a budai fürdőkben lévő aradi gimnáziumi igazgató] N. T. Lakatos Ottó kíséretében Miskolcra szerencsésen megér-

291 titkár

kezvén, miután másnap, azaz 28-án esküjét letevén, főnöki hivataloskodását megkezdé. Tartsa őt az ég sokáig a magyar haza javára és szerzetünk díszére!!!

E hóban a folyók rendkívüli áradásai több vidékekre nézve gyászos következményűek valának.

Szeptember [39.]²⁹²

²⁹² A napló itt megszakad.

RÖVIDÍTÉSEK

- Arch. Jud. Arad:* Archivele Naionale ale României Direcția Județeană Arad
- BATTHYÁNY – URBÁN Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. I–II. k. Vál., jegyz., előszó: Urbán Aladár. Argumentum Kiadó, 1999.
- BONA 1988. BONA GÁBOR: *Kossuth Lajos kapitányai*. Budapest, 1988.
- BONA 1998. BONA GÁBOR: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–III. k. Budapest, 1998.
- BONA 2000. BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 2000.
- CSIKÁNY 1998. CSIKÁNY TAMÁS: *Arad az 1848/49-es szabadságharcban*. In.: BENKŐ ELEK – CSIKÁNY TAMÁS – CZIGÁNY ISTVÁN – DEMŞEA, DAN – DOMOKOS GYÖRGY: *Az aradi vár története*. Budapest, [1998.] 87–167.
- DEÁK 2000. DEÁK ÁGNES: *„Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzeti-ségpolitika Magyarországon 1849–1860*. Budapest, 2000.
- FEISTRITZER 1848/49. FEISTRITZER RAJMUND: *Az aradi vár ostroma 1848 és 49-ben*. Ford.: Kristyóry István és Szöllőssy Jenő. Kézirat, Katona Tamás tulajdona.
- GALSAI KOVÁCH d. n. II. k. GALSAI KOVÁCH ERNŐ: *Naplóm*. II. rész. Az 1848/9. évi magyar szabadságharcz eseményeiről. Kézirat. OSZK Kézirat-tár Fol. hung. 1419.
- GALSAI KOVÁCH 1911. *Aradvár és Aradváros ostroma 1848–49-ben*. Galsai Kovách Ernő 1848/49-iki honvédőrnagy naplója. Előszó: MÁRKI SÁNDOR. Bev., jegyz.: JUHÁSZ FERENC. Arad, 1911.
- HERMANN 1996. *1848–1849. A szabadságharc és a forradalom története*. Szerk.: HERMANN RÓBERT. Budapest, 1996.
- HERMANN 2000. HERMANN RÓBERT: *Az 1849–1850. évi kivégzések*. in.: *Aetas* 2000/1–2. 82–130.
- HERMANN 2001. HERMANN RÓBERT: *1848–1849. A szabadságharc hadtörténete*. Budapest, 2001.

- HERMANN 2004. HERMANN RÓBERT: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái*. Budapest, 2004.
- KATONA d. n. *Az aradi vértanúk*. S. a. r. és bev.: KATONA TAMÁS. Negyedik, átdolgozott kiadás. Corvina, d. n.
- KÖRMÖCZI 2000. *A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdénk mi sem dicsőség-sértésért”*. Szerk.: KÖRMÖCZI KATALIN. Budapest, 2000.
- KLÖM Kossuth Lajos Összes Munkái XII–XV. k. S. a. r.: SINKOVICS ISTVÁN és BARTA ISTVÁN. Budapest, 1951–1957.
- LAKATOS 1881/I–III. LAKATOS OTTÓ: *Arad története*. I–III. k. Arad, 1881.
- MÁRIÁSSY 1999. MÁRIÁSSY JÁNOS: *Visszaemlékezések az 1848–49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra*. Budapest, [1999.]
- MARGITAY 1890. *Aradi vésznapok*. Margitfalvy Margitay Gábor 1848–49. honvédmérnök-kari őrnagy emlékiratai. S. a. r.: NAGY IZSÓ. Budapest, 1890.
- MÁRKI II/2. MÁRKI SÁNDOR: *Arad vármegye és Arad szabad királyi város monográfiája*. II/2. k. Szerk.: JANCSÓ BENEDEK, SOMOGYI GYULA. Arad, d. n.
- MISÓCZKI 2003. MISÓCZKY LAJOS: *Gyöngyöstől Imregig. Képek Sujánszky Euszták, az aradi vértanúk gyónatójának életútjából*. Gyöngyös, 2003.
- MKL *Magyar Katolikus Lexikon*. Főszerk.: DIÓS ISTVÁN. Szerk.: VICZIÁN JÁNOS. Budapest, 1993-
- MOL Magyar Országos Levéltár
- MZSL *Magyar Zsidó Lexikon*. Szerk.: UJVÁRI PÉTER. Budapest, [2000.²]
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár
- PÁLMÁNY 2002. *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Szerk.: PÁLMÁNY BÉLA. Budapest, 2002.
- POTEMKIN 1867. POTEMKIN ÖDÖN: *Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi és a temesvári táborozással*. Pest, 1867.
- Saját kezébe... *Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadtörténelmi levéltárban őrzött katonai irataiból*. Szerk.: FARKAS GYÖNGYI, vál. és ford.: BÖHM JAKAB, bev.: CSIKÁNY TAMÁS. Budapest, 1998.
- Schem Csan. 1848 (1852) *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Csanadiensis ad annum Jesu Christi MDCCCXLVIII (MDCCCLII)*. Temesvár, d. n.
- V. WALDAPFEL 1950–1965. V. WALDAPFEL ESZTER: *A forradalom és a szabadságharc levelestára*. Budapest, 1950–1965. I–IV. k.
- ZAKAR 1999. ZAKAR PÉTER: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*. Budapest, 1999.

KÉPEK

Aradi városháza

Városház utca

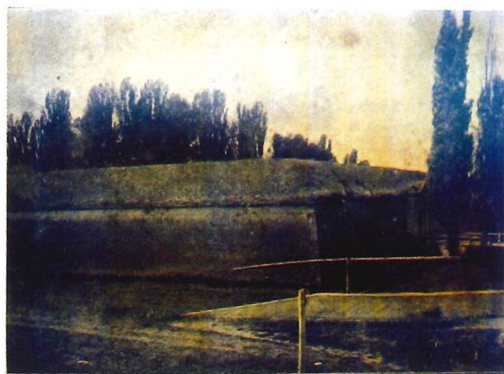
Heim Domokos

Asztalos Sándor

Heim Domokos utcatábla Aradon napjainkban

XX. század eljén készült képek a várról

Újaradi katolikus templom

Fehér Kereszt szálloda

Török-ház

Thorma János: Az aradi vértanúk

Az aradi minorita rendház naplója egyike leggyakrabban idézett forrásainknak. Szinte minden, az aradi vértanúk kivégzésével foglalkozó munka hivatkozik erre a forrásra. Ennek ellenére a napló további részei nem kerültek publikálásra, amiben az is szerepet játszhatott, hogy a kutatása évtizedekig nehézségekbe ütközött. A Sujánszy Euszták minorita pap által szerkesztett napló 1847 augusztusától 1851 augusztusáig követi az eseményeket. A latin nyelven megkezdett munkát szerzője 1848. március 15-e hatására magyar nyelven folytatta, nehogy – mint írta – „az utókornak méltó rosszallását” vonja magára. A kézirat szerzőjéről viszonylag keveset tudunk. Sujánszky György Gyöngyösön született 1811. április 18-án, apját, Sujánszky Mátyást egy 1806-os összeírás az iparosok között említette. Gyöngyösön, illetve Egerben tanult, majd 1828. november 9-én belépett a minorita rendbe. Szerzetesi fogadalmának letételét követően az Euszták nevet vette fel. Pyrker János egri érsek szentelte pappá 1834. április 19-én. Tanított Lugoson, Nagybányán, Kántán és Aradon. Utóbbi városban az 1847/48-as tanévben az első grammatikai osztály tanára volt. Sujánszky Euszták jó megfigyelő volt, aki nem csak az aradi, hanem az európai és a magyarországi eseményeket is feljegyezte naplójába. Részletesen beszámol a pesti forradalom eseményeiről, s szemben más ferences szerzetesekkel, a Batthyány-kormányról is csak elismerő szavakat vetett papírra. A napló gerincét az 1848/49-es aradi események teszik ki. Sujánszky örömmel üdvözölte az erdélyi uniót és aggodalommal tudósított a szerb felkelésről.

Sujánszky naplójának leghíresebb és egyben legmegrendítőbb része széles körben ismert a magyarországi olvasóközönség előtt. Ő is lejegyezte a 13 aradi vértanú utolsó óráinak eseményeit. Október 6-án hajnalban Poeltenberg Ernőnél, majd Aulich Lajosnál teljesítette papi kötelességét. Meglátogatta az általa is „nagy hős”-nek tartott Damjanich Jánost is. Jelen volt a kivégzésnél is és megjósolta, hogy a kivégzettek neveit a történelem lapjai meg fogják őrizni.